

‘પ’ પરિવાર

પુસ્તકોની પ્રેમમાળા
 પ્રભુજીને પહેરાવું
 પામવા પરમને
 પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ
 પ્રોત્સાહકને પ્રેમપૂર્વક
 પ્રણામ
 પુરસ્કાર પ્રસન્નતાનો

પ્રણામ - પંચ પરમેષ્ટીને

૧. જન્મદાતા : પૂ. માતા મુક્તાબેન -
 : પૂ. પિતા બાબુભાઈ વોરા
૨. વિદ્યાદાતા : પૂ. યશોદાબેન પટેલ
૩. પ્રેરણાદાતા : શ્રી હર્ષદ ચંદુલાલ શાહ
૪. પુષ્ટિદાતા : પૂ. કૃષ્ણાશંકર શાસ્ત્રીજી
૫. જ્ઞાનદાતા : પૂ. ગીતાબેન શાહ

પ્રિયંકર

પ્રેમ - પરિવારનો
 પ્રીત - પ્રકૃતિની
 પ્રવાસ - પારાવારનો
 પથિક - પરમ પંથની
 પ્રેરણા - પિયુજીની
 પ્રસાદી - પરમેશ્વરની

પ્રાપ્તવ્ય

પરમાનંદ

પ્રિયંકર

(અતિ પ્રિય)

અનુભવનાં અમૃતબિંદુ - ૧૭

પ્રથમ આવૃત્તિ : તા. ૧-૧-૨૦૨૦

પરિકલ્પના : રમા હર્ષદ શાહ

મુદ્રણ : શ્રી બ્રધર્સ
: ૯૩૨૩૮૦૪૦૭૪
: ૦૨૨૨૩૮૬૨૭૬૬

ટાઈપ સેટિંગ : નરેશ પટેલ - ૮૦૮૦૨૦૨૫૪૧

પ્રકાશક : રમા હર્ષદ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન : ૧૬, પ્રકાશ નં. ૧, ૨૮/એ, રીજ રોડ,
મલબાર હીલ. મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૬
: ૨૩૬૭૧૬૧૨
: ૯૭૫૭૨૧૦૭૮૧

મૂલ્ય : પ્રસન્નતા

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	લેખ	પાના નં.
૧	વડવાળલ	૫
૨	તર્પણ	૧૦
૩	ઘરવાળી	૧૩
૪	સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય	૧૯
૫	ઘરનું માણસ	૨૩
૬	માતૃત્વ	૨૬
૭	અંતિમ આચામ	૩૦
૮	અનહદનું અજવાળું	૩૪
૯	સુમેળ	૩૮
૧૦	તરસ	૪૧
૧૧	ભીની ભીની યાદો	૪૪
૧૨	સંસ્કૃતિ કે વિકૃતિ	૪૭
૧૩	હકનું	૪૯
૧૪	આશ્વાસન	૫૧
૧૫	પરાયા પોતાના	૫૫
૧૬	પળપળની કિંમત	૫૯
૧૭	માતૃત્વનો મહિમા	૬૩
૧૮	જીવનવેલી	૬૭
૧૯	સફળતા	૭૧
૨૦	બીજી	૭૫
૨૧	પુનર્જીવન	૮૧
૨૨	ઐસી તૈસી	૮૫
૨૩	અજબ ગજબ	૮૯
૨૪	લગે રહો	૯૧
૨૫	પ્રલોભન	૯૩
૨૬	કરુણા	૯૬

વડવાનલ

યાંદા જેવો રૂપકડો દીકરો જન્મ્યો તપન અને સુમનને ઘેર. ગોરો ગોરો ગાભા જેવો. નામ પાડ્યું સિતાંશુ. સિતાંશુ એટલે ચંદ્ર. ચંદ્રની ચાંદની જેવો સૌમ્ય દીકરો. તપન એટલે સૂર્યનો - મધ્યમવર્ગીય પરિવાર - તપનનો સ્વભાવ સૂર્ય જેવો આકરો - પ્રભાવી. દીકરા ઉપર ખૂબ કડપ રાખે. ઘરમાં તેમનો વટહુકમ ચાલે. પત્ની સુમનને ઉઠાડે તો સુમને ઉઠવાનું ને બેસાડે તો બેસવાનું. તપન ભારે ગુસ્સેબાજ. વાત વાતમાં ગાળો બોલે. પોતે ખૂબ કમાઈને રીટાયર થઈ ગયા હતા. ઘરવ્યવહારમાં એમનું જ ચલણ. સુમન શાંત સ્વભાવની. કોઈ દિવસ ઊંચા અવાજે બોલવાનું નહીં - આજ્ઞાંકિત. સાસુ સસરાથી દબાયેલી રહી અને પતિનો દાબ સહેતી રહી. સિતાંશુ ભણવામાં મધ્યમ પચાસ સાઠ ટકાથી વધુ માર્ક્સ લાવી શકે નહીં. પણ ક્રિકેટ - ટેનીસ જેવી રમતોનો શોખીન. સાથે સાથે હુતુતુનો પણ ખેલાડી. પિતાને એ જરા પસંદ નહીં. વાત વાતમાં ટોકે - આપણે સુનીલ ગાવસ્કર બનવું નથી. ભણવામાં ચિત્ત ચોડો. હું ૮૦-૯૦ માર્ક્સ મેળવતો. ત્યારે આટલી કેરિયર કરી શક્યો, અને આટલા રૂપિયા કમાઈ શક્યો. બાપને પૈસે ટકે ક્યાં સુધી તાગડધિન્ના કરવા છે? ભણવામાં ડોબો છે ડોબો. સારી નોકરી નહીં વળે. સુમન ટોકે, એકનો એક દીકરો છે. હજુ તો નાનો છે. મોટો થવા દો. જવાબદારી સમજશે, આપોઆપ.

પણ તપનને તો જોહુકમી જ કરવી હોય. એમાં યે બૈરી ઉપર વિશેષ. બૈરી ઉપરની દાઝ નીકળી જાય, પછી વારો આવે દીકરાનો.

સિતાંશુ નાનો હતો. મનમાં મૂંઝાય. બાપ સામે બોલી ન શકાય. નીમાયો થઈ મા સામે જુએ. મા બિચારી શું કરી શકે. આંખના ઇશારે સમજાવી દે - સિતાંશુ બીજા રૂમમાં ખસી જાય. પણ મનમાં બાપ

માટે નફરત ઘોળાતી જાય. સિતાંશુ ગ્રેજ્યુએટ થયો. સરકારી નોકરી મળી. કામમાં ભારે નિષ્ઠા - કામચોરી નહીં. પણ ચાપલુસી કરતા આવડે નહીં. એની સાથેના બીજા સહકર્મચારીઓ પ્રમોશન મેળવતા ગયા. સિતાંશુને બોસનો ઠપકો મળ્યા કરે. ચાલાકી કરી છટકી જતા આવડે નહીં. મનમાં સમસમી રહે. નોકરી છોડવી પાલવે નહીં. ઘર પરિવાર નિભાવવાના. ઘરડા મા બાપની માંદગી. સુનીતા સાથે લગ્ન કર્યા હતા. એક નાનો દીકરો કેતન. એક દીકરાનો બાપ બની ગયો છતાં એનો બાપ તો એને નાનો કીકલો ગણી ધમકાવ્યા જ કરે. તારામાં કોઈ આવડત નથી. ગતાગમ નથી. સિતાંશુને બાપના વેણ આકરા લાગે. પણ ગળી ખાય. બાપની સામે ન જ બોલાય.

સુનીતા ડાહી અને ઠરેલ હતી. સંતોષી હતી. ઘરની જવાબદારી, સાસુ સસરાની જવાબદારી અને ઉપરથી દીકરા કેતનનો ઉછેર. કોને ખબર ઇશ્વરને પણ સિતાંશુની અદેખાઈ આવી - અને સુનીતાને મેનીન્ડાઈટીસ થયો. બે દિવસના તાવમાં ઉપડી ગઈ. નાનકડો કેતન - હવે મા બાપા અવસાન પામ્યા હતા. એકલા હાથે દીકરાને કેમ ઉછેરવો? અઘરું હતું. દૂરના એક સગાએ આગ્રહ કર્યો, ફરી લગ્ન કરવા સમજાવ્યો, અને સિતાંશુએ બીજા લગ્ન કરવા પડ્યા, વિશાખા સાથે. એમ કે વિશાખા ગરીબ ઘરની છે, માબાપ વગરની છે, સાચવી લેશે મારા સંસારને, ઉછેરશે નાના કેતનને.

શરૂઆતમાં બે વર્ષ તો ઠીક ચાલ્યું. પછી સાવકી માએ પોત પ્રકાશ્યું. એની જરૂરતો - માંગણીઓ વધતી ચાલી. નિતનવા વસ્ત્રો ને દાગીના. કેતન આંખની કણીની જેમ ખૂંચે. રોજ સવાર સવારમાં ઝઘડા શરૂ થઈ જાય. મહોલ્લાવાળા ભેગા થઈ જાય. ઘરમાં વાસણ ખખડે. આખી શેરીમાં અવાજ પહોંચે. સિતાંશુ પહેલેથી જ શાંત પ્રકૃતિનો. પિતાની જોહુકમી સહેતો આવેલો. માની સહનશીલતા પચાવી હતી. કોઈને યે તુંકારો કરવો નહીં. અવાજ ઉઠાવી શકવાની તેનામાં હિંમત જ ન હતી. તેના સ્વભાવમાં જ એવી નબળાઈ વણાઈ ગઈ હતી કે એ ચૂપચાપ સાંભળી લેતો. ઝઘડો થાય, દૂર ખસી જવું.

એના આવા સ્વભાવની કડી વિશાખાએ પકડી પાડી. ક્યાં જાય સિતાંશુ ? પહેલાં બાપાથી દબાયેલો રહ્યો. ઓફિસમાં બોસનો મિજાજ અને ઘરમાં નવી બૈરીનો કંકાસ. કેતનને હોસ્ટેલમાં ભણવા મૂકી દીધો. કેતનને હોસ્ટેલમાં ફવરાવવું પડ્યું. વેકેશનમાં ઘરે જતો. ત્યારે યે નવી માની ગાળાગાળી. પિતા સિતાંશુ સાથે ઝઘડા ચાલુ જ હોય. હવે કેતન સમજણો થયો છે. એના મિત્રોને ઘેર જાય છે. એમના માબાપ કેટલા પ્યારથી દીકરાને મળવા આવે, મા નાસ્તાના ડબ્બાઓ મોકલે. એ જોતો આવ્યો છે કે પપ્પા સિતાંશુ બોલે છે ઓછું. સમજે છે બધું પણ એમણે ચૂપ રહેવાની આદત પાડી દીધી છે. પપ્પા માટે એના મનમાં અતિશય લાગણી છે, પ્રેમ છે. પપ્પા મનમાં ને મનમાં બધું સંઘરી રાખે છે. દુણાયા કરે છે. એમના મનમાં અંગારાની ધૂણી ધખતી રહે છે પણ ઉપર મૌનની રાખ છાવરીને બેઠા છે. એમને ઘરનો ભવાડો બહાર પડે એ પસંદ નથી.

કેતનને પપ્પાની વધુ ને વધુ ચિંતા રહે છે. શા માટે એમણે કદી દાદાને સામો જવાબ ન આપ્યો. શા માટે પત્ની વિશાખાને ચૂપ કરી દેતા નથી. કેતનને એક ભાઈ છે. સાવકી મા વિશાખાથી થયેલો - કેદાર. કેદાર એની મા ઉપર ઉતર્યો છે. તુંડમિજાજ અને અહંકારી. માની ચડામણી. રોજેરોજ એની માંગણીઓ વધતી જાય. પગારદાર બાપ સિતાંશુ બૈરી અને નાના દીકરા કેદારની માંગણીઓ સંતોષી શકે એવી આર્થિક સ્થિતિ નથી. હવે શરીર ચાલતું નથી. માનસિક અશાંતિની અસર શરીર પર પડે જ. બ્લડ પ્રેશર અને ડાયાબીટીસ. મા વિશાખા કે ભાઈ કેદાર બંનેને સિતાંશુની હાલતની કોઈ પરવા નથી. 'વર મરો કે કન્યા મરો, ગોરનું તરભાણું ભરો.'

સિતાંશુના અજાગૃત મનમાં બધી કડવી વાતો સંઘરાઈ જાય છે. એ કોઈ સાથે ખુલ્લા મનથી વાત કરી શકતા નથી. જ્યારે જ્યારે કેતન ઘરે આવે, બાપા સાથે વાત શરૂ કરે, એનો હેતુ હોય કે બાપા થોડું મન બોલે, હળવા થાય, પણ બાપા તો અંગારા ઉપર રાખ વાળી બેઠા હોય. જવા દે ને - તારું ભણવાનું કેમ ચાલે છે ? વાત બદલી

નાંખી બીજે પાટે ચડાવી દે. જીભ પર મણનું તાળું લગાવી બેઠા છે ને મન પર સવા મણનું.

ચૂપ રહેનારા માણસને સમજવામાં લોકો થાપ ખાઈ જાય. વિશાખા અને કેદાર તો એમ જ સમજી બેઠા હતા કે સિતાંશુ માણસ તરીકે નિષ્ફળ ગયો છે. પણ ચૂપ રહી રહીને સિતાંશુએ હૃદય નામના ઘડાને છલોછલ ભરી નાંખ્યો હતો. એક ખૂબ જ પ્રેમાળ દિલ આદમી ચૂપ રહેવાને લીધે જિંદગીના મહત્વના સંબંધો નિષ્ફળ બનાવી બેઠો હતો. એ પોતાનો ધર્મ બજાવતા રહ્યા. બધા માટે કરી છૂટે, પણ બોલી બતાવે નહીં. કોઈને જતાવે નહીં. સમાજમાં કોઈ સાથે ભળવું નહીં. પુસ્તકોને મિત્ર બનાવી લીધા. કોઈએ એમના અંતરંગ સ્વભાવને સમજવાનો પ્રયાસ કર્યો નહીં. બધા એમ જ સમજી બેઠા કે એ નકામો માણસ છે. પણ ખરી રીતે એ અલગારી જીવ હતો.

એમણે મન પર એક ઢાલ બનાવી દીધી, કવચ ઓઢી લીધું કે જાણે કોઈ અસર થતી જ નથી. એ મૂક શ્રોતા બની બધાનું સાંભળતા જ રહ્યા. બધાની જીદ પૂરી કરતા રહ્યા, પોતાની કોઈ જરૂરિયાતની પરવા કર્યા વિના. એમના વ્યક્તિત્વને સમજવાની કોઈએ દરકાર કરી જ નહીં. એ મનમાં સતત લઘુતાગ્રંથિથી પીડાતા રહ્યા.

એમના હૃદયમાં પ્યારનો અઢળક ખજાનો પડ્યો હતો. પણ કોને પડી હતી એમના પ્યારની ? બધાને એમની પાસેથી મેળવવું હતું. દાદાગીરીથી, એમની કિંમત કોડીની કરી નાંખી. એમનો વાંચનનો ખજાનો, વહાલનો ખજાનો, પ્રેમનો ખજાનો - કોઈની દૃષ્ટિએ ન પડ્યો. ફક્ત એમની કમાણી, એમના પૈસાનો જ ખપ હતો. પત્ની વિશાખાને દીકરા કેદારને. કોઈ એમની પ્રશંસા કરતું નથી. ફક્ત બધા એની ફરિયાદ જ કરે છે, જાણે એ નકામો માણસ છે. શાંત લાગતા આ માણસનો ગેરલાભ સૌ કોઈને ઉઠાવવો છે.

કેતન હવે ગ્રેજ્યુએટ થઈ મુંબઈમાં સેટ થઈ ગયો છે. પપ્પાની વેદના એ સમજી શકે છે. એ આગ્રહ રાખે છે કે પપ્પા મારી સાથે રહેવા આવી જાઓ. પણ પપ્પાની મિલકતમાં તેને કોઈ રસ નથી. હવે

સિતાંશુને ઝાઝું જીવવાની જીજ્ઞાસા રહી જ નથી. સુખની કોઈ વિભાવના રહી નથી. મનથી એ વિમુક્ત થવા લાગ્યા છે. કોઈ પ્રકારના રાગદ્વેષથી પર થઈ જઈ શાંતિ પામવી છે. પોતે જિંદગીભર જમાવેલો ધંધો દીકરા કેદારને સોંપી દીધો. પોતાના હાથે કરીને જ પોતાના પગ પર કુહાડો માર્યો, કાંડા કાપી દીધા.

કેતનને ખબર પડી, ભાઈ કેદાર અને મા વિશાખા નવા ફ્લેટમાં રહેવા ગયા છે. પપ્પા સિતાંશુ એકલા પડી ગયા છે. બિમારીથી પીડાય છે. તાબડતોબ કેતન ગાડી લઈને પિતાને લેવા નીકળ્યો. માને કે ન માને, પપ્પાને મારે ઘરે લઈ આવું. એમનું શેષ જીવન શાંતિથી અમારી સાથે વીતાવે.

સાંજે કેતન ઘરે પહોંચ્યો, ઘર પાસે માણસોનું ટોળું જમા હતું. પપ્પા સિતાંશુ પરમધામ પહોંચી ગયા હતા. એમના હૃદયમાં ધખધખતો લાવા રસ ભર્યો હતો. પણ શિખર ઉપર ઉપરની શાંતિ લીધી દીધી હતી.

કેતન ચિત્કારી ઊઠ્યો - શા માટે પપ્પા - શા માટે તમે ક્યારેય તમારું મન ખોલ્યું નહીં અને ભીતરને ભીતર જલતા રહ્યા. સાગર ઉપરથી શાંત દેખાય પણ એની ભીતરનો વડવાનલ કોઈ જોઈ ન શકે - શા માટે અવાજ ઊંચો ન કર્યો? શા માટે સહન કરતા રહ્યા - શા માટે? એકલતાનો બોજ વેંઢારતા રહ્યા અને હાર્ટ એટેકને નોતરી બેઠા!

તર્પણ

કેતનના નામનું નાનું એવું ગામડું. ગામને પાદર નદી. નદી કિનારે રામજીનું મંદિર. ગામમાં વસવાયાના ઘર વધુ. વાણિયાના દસેક ઘર હશે. કમલ શેઠ ગામના નગરશેઠ. પાકી હવેલી એક માળની. બાકી બધાના ઘર મોટે ભાગે ગાર માટીના. શેઠાણી હીરા બા લાવણ્યની અને કારુણ્યની મૂર્તિ સમા. મહેનામગતિ અને આવભગત. શેઠને ઘેર પગંતની પંગતો મંડાતી. જે કોઈ ગામમાં આવે, શેઠને ત્યાં જમીને જ જાય. એક દીકરો મોહન અને દીકરી કૃષ્ણા. બંને ભણ્યા, દીકરો ભણીને અમેરિકા ગયો, ત્યાં જ પરણ્યો, સ્થાયી થયો. દીકરી મુંબઈમાં, ઘરે સુખી. શેઠ શેઠાણી કદી ગામની બહારગામ ગયા જ નહીં. એક બે વર્ષે દીકરો અમેરિકાથી આવે, દીકરી મુંબઈથી આવે. છોકરાઓની કીલબીલથી ઘર ભરાઈ જાય. ધૂમ મચે. શેઠ ન્યાત જમાડે. ફરી પાછો સૂનકાર.

શેઠ અવસાન પામ્યા. ઘનદોલતથી ઘસાતા ગયેલા. ભાંગ્યું તો યે ભરૂચ. શેઠાણીએ પરિવારની પ્રથા જાળવી રાખી મહેમાનગતિ એની એ જ. શેઠાણીનો જીવનક્રમ થોડો બદલાઈ ગયો. પહેલા જેવી જાહોજલાલી નથી રહી. હીરાબા સવારે ઘરમાં પુષ્ટાવેલા ઠાકોરજીની સેવા કરે. ભોગ ઘરે - જમે પછી આરામ કરી ઘરની બહાર નીકળે. સાંજે રામજીમંદિરમાં આરતી થાય. શેઠાણી ત્યાં અચૂક પહોંચી જ જાય. એ પહેલાં ગામમાં કોઈ માંદુસાજું હોય ત્યાં ખબર કાઢવા જાય. શેઠે દાદાના નામથી શાળા અને હોસ્પિટલ બંધાવેલા. હીરાબા અભણ પણ કોઠાડાઢ્યા. વહીવટ ઉપર દેખરેખ રાખે. અમેરિકાથી દીકરો નિયમિત રકમ મોકલ્યા કરે. કહી દીધું કે અમારે વારસામાં કંઈ જોઈતું નથી. તમારી પાસે જે કંઈ હોય તે ધર્માદો કરી દો. દાન પુણ્ય કરો. જાત્રા કરો.

હીરાબા શેઠે થોડું સુખી જીવે નિયમિત ઠાકોરજીની સેવા કરે

રાત્રે ઠાકોરજીને પોઢાડે પછી એક ડાયરીમાં કંઈને કંઈ લખે. મોટે ભાગે ઠાકોરજીને ઉદ્દેશીને લખે. ઘરમાં બીજું કોઈ હતું નહીં. કોની સાથે વાતચીત કરે.

ખેતીવાડી હતી. તે જૂના નોકર છગનને વાવવા આપી દીધી. છગનનો પરિવાર નાના આઉટહાઉસમાં રહેવા આવી ગયો. છગન સવારસાંજ ઘરમાં આંટોફેરો મારે. કંઈ જોઈતું કારવતું હોય તે લાવી આપે. કાશી ઘરનું કામ કરી જાય. છગનનો નાનો દીકરો આંગણામાં રમે - વાંચે. હીરાબાની બાજુમાં જ સૂએ. હીરાબા એને પેટના જણ્યાની જેમ જાળવે.

હીરાબા આમ તો સાજાસારા. રોજ ઠાકોરજીને વિનંતી કરે કે હાથપગ સલામત હોય ત્યાં સુધીમાં ઉપાડી લેજે. કોઈના ઓશિયાળા થવું ન પડે. ઠાકોરજીએ એમની વિનંતી સાંભળી. સાજાસમા હીરાબા અચાનક ગુજરી ગયા.

દીકરો અમેરિકાથી આવ્યો. દીકરી મુંબઈથી આવી. પછી એમનો અગ્નિસંસ્કાર થયો. માનું બારમું તેરમું, શ્રાદ્ધ ક્રિયા પતાવી. છગન ને કાશી શેઠાણીની વાત કરતા ધરાય નહીં. હવે એમની સંભાળ કોણ લેશે? એની ચિંતા. ગામલોક કહે છે કે છોકરાઓ આવ્યા છે તો માલમિલકત વેચીસાટીને જ જશે.

ઘરમાંથી બધી સાધનસામગ્રી એકઠી કરી. બાનું વીલ હાથમાં આવ્યું. એક ડાયરી એમના ઓશીકા નીચેથી મળી. એમાં દરરોજ રાત્રે હીરાબા શું લખતા એ જાણી દીકરા-દીકરી બંનેની આંખ ભીની થઈ ગઈ. પોતાની મા આવી મહાન હતી. મીડલ ક્લાસ મેન્ટાલીટી હશે એની કલ્પના પણ ન હતી. પોતે એને ફક્ત આર્થિક સપોર્ટ કર્યો હતો. છતાં દીકરાએ મોકલેલી એક એક પાઈ એમણે બેંકમાં જમા જ રાખી હતી. બા અભણ હતી પણ હિસાબમાં પાકી હતી. યુવાનીમાં, સમૃદ્ધ સમયમાં વસાવેલી એક એક જણસ વેચતી ગઈ. જીવન નિભાવતી રહી, જાતે કરકસર કરી પરોપકાર કરતી રહી. હવે ઘરમાં રહ્યા છે, ફક્ત વાસણકૂસણ. કાશી કહે બાએ મને નાનેથી મોટી કરી. રોટલી ગોળ વણતા ન આવડે તો હાથમાં વેલણ મારતી. ભણાવતી, ને દાખલા

ગણાવતી. મારા એક દીકરાને ભણાવ્યો, ડોક્ટર બનાવ્યો. મારા વરને દુકાન ખોલી આપી ધંધે લગાડ્યો. અમારા કાટિયાવરણમાં મરદ માતર દારૂ પીએ, બૈરીને મારેઝૂડે - બાના પરતાપે અમે ઉજળિયાત બની ગયા. બા તો પારસ હતા. લોખંડને સુવર્ણ બનાવી દે તેવા.

ડાયરી વાંચવા માંડી. બા રાત્રે ઠાકોરજી સાથે વાત કરતા હોય એમ લખતા. ઠાકર મહારાજ આજે તને શીરો ધરાવી શકી નથી. કાળુડી કૂતરી વિચાણી - શીરો તેને ખવરાવી દીધો. ખીર બનાવવાનો ભાવ હતો પણ બધું દૂધ મોતીને ત્યાં મોકલી દઉં છું. એને દૂધ આવતું નથી. એનો છોરો ભૂખ્યો રગરગે છે.

આજે મોંઘીના લગન હતા. મારો સોનાનો હાર વેચી એમાંથી પાનેતર ચૂડલો ખરીદી કન્યાદાન કર્યું. આજે દૂધલીનો દીકરો માંદો હતો. દવાદારૂ કરાવવા મારી સોનાની બે બંગડી વેચી. જે કંઈ છે - તે મારું નથી. પરભુનો પરસાદ છે. પરસાદ એકલા ન ખવાય. વહેંચી દેવાય. એમ ભગવાન પાસે માફી માંગે કે ભગવાન માફ કરજે. આજે તને સામગ્રી ધરાવવાને બદલે મેં રકમ બીજે વાપરી નાંખી. ડાયરી આગળ વાંચી શકાઈ નહીં. કારણ આંખે અશ્વ ઉભરાયા હતા. કાશીએ ભાઈબહેનને કહ્યું - ઘર તપાસી લો. કંઈ ઓછું વતું થયું નથી. બા તો દેવતાઈ હતા.

ગામનું પંચ રાત્રે એકઠું થયું. ભાઈબહેને બાના વસિયતનામા પ્રમાણે ઘર મિલકત વારસામાં અપાયેલા હતા. પણ બંનેએ સમાજના કલ્યાણ અર્થે. બાપ-દાદાનું મકાન - ખેતીવાડી સમાજને અર્પણ કરી દીધા. નાંખી દેતાયે બે ત્રણ કરોડની મિલકત થતી હતી. જમીનના ભાવ વધ્યે જતા હતા. બંનેને લાગ્યું બાની ચાકરી, જતન ગામ લોકે કર્યા છે - જે વતનની માટીમાં બા બાપા જન્મ્યા, મર્યા તેનું ઋણ ચૂકવીએ એ જ માબાપનું સાચું તર્પણ કર્યું ગણાય.

સોળમે દિવસે ભાઈબહેને ગામલોકની વિદાય લીધી ત્યારે ફળિયાની માટીની પોટલી બાંધી સાથે લઈ ગયા. વારસામાં - એમની ભીની ભીની આંખોના પાણી સાથે ગામલોકની આંખોના પાણી ભળી ગયા.

ઘરવાળી

ધીંગી ઘરતીનો ઘણી હતો મોરાર. ગામડું ગામ ડુંગર. મોરારની લગભગ સવાસો વીધા જેટલી જમીન. બધી રસાળ. એની જમીનને અડીને નદી વહેતી - તેથી બારેમાસ પાણીની સગવડ. ખેતરમાં ઊંડો કૂવો. એમાં કોસ ફર્યા કરે. થાળામાં પાણી ઠાલવ્યા કરે. ઘઉં ને કપાસ વાવે. જુવાર, બાજરી અને ડાંગર પણ વાવે. સાથે શેરડી પણ ખરી. મોરાર ખેડૂ હતો - જાતે ખેતર ખેડતો. ખેતરની સાથે સાથે બાગાયત પણ કરે. નાના નાના વાડા બનાવ્યા. એક વાડામાં રીંગણા, તુવેર, ભીંડા ને ટીંડોરા, દૂધી જેવા શાકભાજી ઉગાડે. મીઠો લીમડો અને લીંબુડીના ઝાડ. લસણ વાવે, આદુ વાવે. પપૈયા - ચીકુ ને આંબા તો લચી પડે. નાળિયેરનું તો વન. કોઈ ચીજ બહાર લેવા જવી જ ન પડે. બીજા વાડામાં તડબૂચ અને સાકરટેટી. આમ તો મોરારને પાંચ ભાઈઓ હતા. પણ કોણજાણે બધા ૨૫-૩૦ના થાય ને ભરજુવાનીમાં મરી ગયા. મોરારના એકલાના ભાગે ખેતીવાડી આવી. મોરારને ત્યાં પણ ક્યાં ઝાઝો વસ્તાર હતો. એક જ તો દીકરો હતો સોહમ. નામ પ્રમાણે સોહમ સોહામણો છ ફૂટ ઊંચો. કૌવતવાળી કાયા. મોઢા પર મોહક સ્મિત રેલાતું હોય.

સોહમ ભણવામાં હોંશિયાર. રમતગમત અને ઇતર પ્રવૃત્તિઓમાં પ્રવીણ. મીઠડો એવો કે ગામ આખાનો માનીતો. બાપા મોરાર સધ્ધર હતા. દીકરાને ભણવું હોય એટલું ભલે ભણે. સોહમ પણ બાપની જેમ ઘરતીનો છોડૂ હતો. એને બાગાયતનો શોખ. ખેતીવાડી કરતાં શાકભાજી અને ફળફળાદિની વાડી સંભાળવી વધુ ગમે. બાગબગીચા વધુ ગમે. ગુલાબ, મોગરો, રાતરાણી, મધુમાલતી, પારિજાતની સુગંધથી એનો બગીચો મધમધી ઊઠે. સોહમ મોટે ભાગે વાડીઓમાં જ ફાર્મહાઉસમાં રહે. ઝાડ નીચે હીંચકો ને ખાટલો એને અતિ પ્રિય. પુસ્તકોના વાંચનનો

શોખ. અહીં કોઈનો ખટકો નહીં. ડીસ્ટર્બ ન થાય. નવરાશનો સમય બગીચાની સારસંભાળ લેવામાં, એના વિસ્તરણમાં ગાળે.

મોરારને આદત - શાકભાજી, ફળફળાદિ તોડી તોડીને ગામમાં સૌને ઘેર ઘેર લહાણી કરે, પહોંચતા કરે પણ સોહમની એક શરત - મારી ફૂલવાડીમાંથી કોઈને ફૂલ તોડવા નહીં દઉં. બાપદીકરાને વાંધો પડે. ભલેને કોઈ ફૂલ તોડે, ઠાકોરજીને ચડાવે. આમે ય સાંજ પડે કરમાઈ જવાના ને! પણ ના - કોઈ ફૂલ તોડે સોહમનો જીવ કળીએ કળીએ કપાઈ જાય. ઢોરઢાખરના છાણની વાસ એને ગમે. ફૂલો સાથે વાત કરે. તાજી કૂંપળો અને હવાની લહેરો હિલોળા લેતી હોય એનું મન પ્રફુલ્લિત થઈ જાય. ભાવવિભોર થઈ જાય. બગીચામાં માળો બાંધી રહેતા પક્ષીઓના કલબલાટથી એનું ચિત્ત માદકતાથી તરબતર થઈ જતું.

સોહમ શહેરમાં ભણવા ગયો. બી-ફાર્મ થયો. ફાર્માસ્યુટીકલ કંપનીમાં મેનેજર થયો. મહેનતથી સર્જેલા ભાવવિશ્વને છોડીને શહેરમાં આવવું પડ્યું એ સોહમ માટે પોતાના અસ્તિત્વના કોઈ મહત્વના અંગથી કપાઈ જવા જેવું પીડાદાયક હતું. આમે ય એ એકલસૂરો હતો. પોતાની નિજ મસ્તીમાં મસ્ત. અલગારી જીવ. કામ કામ અને કામ. પોતાના બગીચાની જાળવણી એણે માળીના દીકરા ભીમાને કરવાની ભલામણ કરી દીધી. એ પોતાની સર્વ શક્તિઓ બગીચાને જીવંત રાખવા, જાળવવા, રેડી દેશે એની ખાત્રી સોહમને હતી. એ પણ સોહમની સાથે જ મોટો થયો હતો. એની જેમ કામ વધુ કરે અને બોલે ઓછું. મિત્ર જેવા સોહમે વિદાય લીધી ત્યારે એની આંખો લાગણીથી ટપકતી હતી.

સોહમ શહેરમાં આવ્યો. શૈક્ષણિક સિધ્ધિઓ સર કરતો ગયો. ફાર્માસ્યુટીકલ ફેક્ટરીના માલિક ધીમંત શેઠનો માનીતો થઈ ગયો. જમણા હાથ જેવો. ધ્યાન, લગન અને નિષ્ઠાથી પરિશ્રમ કરે પરિણામે સફળતા મળે જ મળે. સોહમ એના સહયોગીઓને પ્રોત્સાહન આપતો. માર્ગદર્શન આપતો અને નેતૃત્વ કરતો, સ્ટાફના માણસોના કાર્યનું સતત મૂલ્યાંકન કરતો. સોહમ હતો વર્કઆઉટહોલિક. કામ, કામ

અને કામ. સોહમ હવે ત્રીસનો થવા આવ્યો, એના બાપા મોરાર કહેતા કે ઢાંઢા જેવડો થયો, તો યે વાંઢો રહી ગયો દીકરો. દીકરાને પરણાવવા ઉતાવળો થયો હતો. પણ દીકરો માબાપની ઇચ્છાને ધ્યાનમાં જ ન લેતો. એના એક બે મિત્રોના લગ્નજીવન સફળ થયા ન હતા. તેથી તેને લગ્ન કરવાનું મન જ થતું ન હતું. તેથી માબાપ લગ્નની વાત કાઢે, સોહમ એ વાતને કાપી નાંખતો. કોઈ ને કોઈ બહાનું કાઢતો. માબાપને તો દાદા-દાદી બનીને દીકરાના દીકરાને રમાડવો હોય. માબાપની લાગણીઓનો વિચાર કરવાની દીકરાની નૈતિક ફરજ હોય. એમાં યે સોહમ તો એમનું એક માત્ર સંતાન. અઢળક સંપત્તિનો એક માત્ર વારસાદાર. દીકરાની ઉંમર વધતી જાય, કંઈ કુંવારી કન્યા એની વાટ જોઈને બેસી રહેશે ?

જેમ સોહમના પિતા મોરારને સોહમના લગ્નની ચિંતા હતા, તેટલી જ ચિંતા એના શેઠ ધીમંતને હતી. ધીમંત શેઠ પણ સોહમ ઉપર દીકરા જેટલું જ વહાલ ઢોળતા. એમનો એક માત્ર દીકરો પંદર વર્ષની નાની ઉંમરમાં મરણ પામ્યો હતો. સોહમ સમજુ છે, કરકસરવાળો છે, એના કોઈ અંગત ખર્ચા નથી. તગડું બેંક બેલેન્સ છે. છેવટ સોહમનું, એના પિતાનું, શેઠ ધીમંતનું વારસાદાર કોણ ?

શહેરમાં સોહમે મોટો પ્લોટ આઉટસ્કર્ટમાં ખરીદી ત્યાં અઘતન મકાન બંધાવ્યું હતું. ઘરની આસપાસ સુંદર બગીચો બનાવ્યો હતો. બગીચા માટે માળી રાખેલો. સોહમ બહારગામ જાય, બગીચો ઉજ્જડ બની જાય. પગારદાર માળીને એટલી કાળજી ક્યાંથી હોય ? શહેરમાં પણ સોહમે એના ગામડા જેટલો જ મનમોહક બગીચો બનાવ્યો હતો. વિવિધ પ્રકારના ફૂલોની સુગંધનો પમરાટ અને પક્ષીઓનો કલરવ વાતાવરણને આલ્લાદક બનાવતો હતો. પણ એકલો સોહમ કેટકેટલી જગ્યાએ પહોંચી વળે ? ઘરેથી નીકળે ત્યારે બગીચો પ્રસન્ન દેખાતો અને ઘરે પાછો વળે ત્યારે બગીચો ઉદાસ જણાય. ઘરમાં ઉદાસીનતા ફરી વળે. ગ્લાનીમાં વધારો થઈ જાય.

શેઠ ધીમંત સમજાવ્યા કરે, તારી, તારા ઘરની, તારા બગીચાની સંભાળ

રાખનાર કોઈ જોઈએ જ. કોઈ જીવનસાથી શોધી લે. પણ સોહમને ગળે કોઈની યે સલાહ ઉતરે જ નહીં. સોહમ અભ્યાસુ હતો. વેદઉપનિષદો વાંચે. અરવિંદને વાંચે. વૈરાગ્યની વાતો સાંભળી સંસાર અસાર લાગે. ગામથી ભીમાનો ફોન આવ્યો, મોરાર બાપાની તબિયત ઠીક નથી રહેતી. મારા લગ્ન વખતે તું આવી શક્યો નથી. મારા દીકરાની પહેલી બર્થ ડે છે. ગણપતિ સ્થાપન કરવું છે. પછી શ્રાદ્ધના દિવસો ને પછી નવરાત્રિ. આ વર્ષે ગમે તેમ કરી એક મહિનાની છૂટી લઈ આવી જા.

એ નિમિત્તે સોહમને ગામ જવાનું થયું. માળીનો દીકરો ભીમો ખેતીવાડી, બાગબગીચા, વાડીની સંભાળ સારી રીતે રાખતો હતો. ભીમાને સોંપીને ગયો એ કરતાં યે વધુ કાળજીથી એણે વિસ્તરણ કર્યું હતું. પાકું ઘર ખેતર વચ્ચે બાંધી લીધું હતું. એની પત્ની રંભા કુશળ ગૃહિણી હતી. સાસુસસરાનું ધ્યાન રાખે, સાથે મોરાર દાદાનું પણ રાખે. સરભરા કરે, સંતાનોને ભણાવે, મહેમાનોની આગતસ્વાગતા કરે. ભીમો હતો ભોળિયો રાજા, કામ કરી જાણે. પણ રંભા પાકી હિસાબબાજ હતી. એનું પ્લાનીંગ પરફેક્ટ હતું. ભીમાનો સંસાર સોનાનો હતો, સોહમણો હતો. એનામાં વિનમ્રતા હતી. મીઠી બોલીથી સૌનું સ્વાગત કરે. ‘આપના આગમનથી, અમારું આંગણું પાવન થયું.’ ખૂબ આત્મીયતાપૂર્વકની મહેમાનગતિ કરતી, મહેમાનોની. ભીમો હવે એકાકી નથી એના માબાપ ખુશ છે. મોરારદાદા ખુશ છે.

રાત્રે સોહન વિચારે ચડ્યો. ક્યાં આ ભીમો અને ક્યાં હું ? મારી હોંશિયારી ભલે વધુ હોય, પણ એનો લાભ મારા માબાપને ન મળે. તો શો ફાયદો. અહીં માબાપ એકલા જુરે છે. ત્યાં હું એકલતાનો અભિશાપ ભોગવું છું. જુવાનીમાં ઠીક છે, મોટી ઉંમરે શું ? સંપત્તિ, સમૃદ્ધિ વધ્યા છે પણ એનો ફાયદો કોને ? ભીમો સંસારસુખ માણે છે. સંસાર નિભાવી જાણે છે. જ્યારે પોતાનામાં પલાયનવૃત્તિ છે.

આખી રાત એણે ખુલ્લા આકાશના તારા ગણવામાં કાઢી. ભીમાએ લગ્ન કર્યા છે તો એનો ઘરસંસાર ઉજળો છે. એ સંસારસુખ માણી રહ્યો છે. માતા પિતા, પિતૃઓની આંતરડી ઠારી છે. લગ્ન એક

જવાબદારી છે, પણ જવાબદારી નિભાવવા એક સાથીદાર મળે તો બંને મળી સંસારમાં સ્વર્ગ રચાઈ જાય.

હવે એની દૃષ્ટિ બદલાવા લાગી. હાથમાં હાથ પકડી તાજાં પરણેલાં કપલને જોઈ એના મનમાં કંઈ કંઈ થવા લાગ્યું. સાંજે ઘેર આવે ત્યારે ઘરના ઉંબરે પત્ની ઊભી હોય, એના આવવાની રાહ જોતી, હાથમાં ઠંડા પાણીનો ગ્લાસ હોય, ખુશીથી છલકાતી હોય, મનમાં મલકાતી હોય.

બગીચામાં જાય, પતિ પત્ની અડોઅડ બેઠા હોય, સ્નેહની સરવાણી છલકાતી હોય. સોહમના સંદર્ભો બદલાઈ ગયા. કુંવારા રહીને ઘણું ઘણું ગુમાવવાનું છે. લગ્ન કરીને ઘણું ઘણું મળવાનું છે, જેથી સ્વર્ગ હાથવેંતમાં આવી જશે.

વહેલી સવારે હવાની મંદ મંદ લહેરખીઓ ફરી વળી, ફૂલોથી લચી પડેલા છોડવાઓ ઉન્માદિત બની ડોલવા લાગ્યા. સોહમના દિલદિમાગમાં દીવડા પ્રકટ્યા. લગ્નજીવન અંગેના ભ્રામક ખ્યાલ દૂર થઈ ગયા. સમજણનું અજવાળું પ્રકટ્યું. સંસારસુખ માણવા માટે લગ્નજીવન જરૂરી છે. મન મોકળું થઈ ગયું. વહેલી સવારે સોહમ ઘરે ગયો. માતાપિતાને પગે લાગી કહ્યું કે હું લગ્ન કરવા તૈયાર છું. મારા માટે જે છોકરી તમે શોધી લાવશો તે સંસ્કારી હશે. જેનામાં ફેમીલી કલ્ચર હોય - It is better late than ever. ઘરવાળી હશે તો ઘર વસશે.

માએ પ્રેમથી સમજાવ્યું - કાખમાં છોકરું હોય ને ગામમાં ગોતવા શા માટે જવું. આપણી પડોશી માધવી શું ખોટી છે? કદાચ અત્યાર સુધી એ તારા માટે કુંવારી રહી ગઈ હશે. એનું નક્કી થવામાં હતું ને મા મરી ગઈ. બાપા એકલા પડી જાય માટે બધાને ના પાડતી રહી છે.

માધવી સોહમની સાથે ભણતી હતી. કવિતા લખતી, ચિત્રો દોરતી, ગરબે ધૂમતી. સ્વભાવે ઋજુ અને લાગણીશીલ છે. વિનયી, વિવેકી છે. પરિવાર પ્રેમી છે. સોહમના માબાપની કાળજી લેશે. સ્નેહાળ અને સંસ્કારી છે. સોહમને માધવી સાથે નવરાશની પળો ગાળવામાં આનંદ આવતો. એની સઘળી પ્રવૃત્તિઓમાં એના અંતરની ઊર્મિઓ ઉમેરાતી, એ ઉમળકાભેર ભાગ લેતી. સાથે સાથે સ્વતંત્ર વિચારો ધરાવનારી આધુનિક

યુવતી હતી એ. બંને સાથે નદીકિનારે ધૂમતા, સ્વચ્છ આકાશને નિરખતા, વૃક્ષો અને લહેરાતા લીલા પર્ણોને જોઈ રહેતા. બંનેને ફૂલોનો બેહદ શોખ હતો. ફૂલોની ફોરમ બંનેના અંતર તરબોળ થઈ જતા. વર્ષાઋતુમાં ઘનઘોર વાદળો વરસતા હોય, બંને તરબોળ થઈ જતા.

અત્યાર સુધીમાં સોહમને કોઈ વીરલો એવો નહોતો મળ્યો કે જેણે કહ્યું હોય કે 'હું સુખી દામ્પત્ય જીવન જીવું છું.' કોઈ છોકરો છોકરી જોવા જાય ત્યારે એ અલગ હોય, પણ જેવી એ પત્ની બની ઘરમાં આવે કે એના વ્યક્તિત્વનું અલગ પાસું જ જોવા મળે. એ રાત્રે મિત્રો સાથે મહેફિલ જમાવતો. કોઈ ચિત્રકાર, કોઈ નાટ્યકાર, કોઈ પત્રકાર કે કોઈ કલાકાર હતા, કેટલાક મિત્રો બેકાર હતા. મોટે ભાગે બધા કુંવારા જ હતા. સોહમ યુવાન હતો. યુવાની ફાટફાટ હતી તેમ જ મગજ પણ ફાટફાટ થતું. જ્યારે લોકો એના માબાપને કહેતા કે છોકરો સત્તાવીસનો થયો, હજુ કેમ વાંઢો છે? કેમ ક્યાંય મેળ પડતો નથી. એક પછી એક છોકરી પરણતી જાય છે. દીકરો કુંવારો રહી જશે. પછી બાકી રહી જશે ક્યારો - સોહમના મમ્મી પપ્પા ચૂપચાપ સાંભળી લે - શું કરે? દીકરો હા ભણતો નથી. એના મનમાં કોઈ હોય તો એને સ્વીકારવા માબાપ તૈયાર છે. બસ દીકરો લગ્ન કરી ઘરસંસાર માંડે એટલું જ એમને જોઈએ છે.

બાળપણના એ નિર્દોષ દિવસો હતા. સાંજે ખુશનુમા વાતાવરણમાં દરિયાની ભીની રેતી પર બંને પગલીઓ પાડતા. દરિયાના ઉછળતા મોજામાં તેમને બંનેને સંગીતની લય અને તાન સંભળાતા. એ તરંગોના ધ્વનિને માધવી શબ્દોમાં ગૂંથી લઈ કવિતા રચતી, શબ્દોને સ્વરબદ્ધ કરતી. સલૂણી સંધ્યાટાણે પોતાની અંતરની ઉછળતી ઊર્મિઓને એ શબ્દદેહ આપતી. સોહમે માતાપિતાની મરજીને માન આપ્યું. માધવીને જીવનસાથી બનાવી. પરસ્પર એકબીજાને અનુકૂળ બની રહ્યાં.

આખરે સોહમ પરણ્યો ખરો.

સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય

આજે સલોનીની અઢારમી ‘હેપી બર્થ ડે’ છે. મમ્મી પપ્પાની, એકની એક લાડલી. અમેરિકામાં સ્વીટ સીક્સટીન ઉજવાય. આપણે ત્યાં સ્વીટ એઇટીન ઉજવાય. આજે એના પપ્પા કૌશિકભાઈએ એને નવી નકોર મારુતી ગાડીની ભેટ આપી, જો કે સલોની બે વર્ષથી ગાડી ચલાવતા શીખી ગઈ હતી પણ આજથી એ કાયદેસર ગાડી ચલાવી શકશે. સલોનીને તો પોતાના ફ્રેન્ડ્સર્કલમાં પાર્ટી આપવી હતી પણ માબાપની ગણતરી જુદી હોય. સમાજમાં જાહેરાત થાય, ખબર પડે કે હવે કૌશિકભાઈની દીકરી લગ્નની માર્કેટમાં એક કન્યા તરીકે મૂકાય છે. લોકોની નજરે દીકરી પડે, પાંચ સગામાં પૂછપરછ થાય.

સલોની વીસ વર્ષે ગ્રેજ્યુએટ થઈ ગઈ. એના પપ્પાની ઇચ્છા હતી કે સલોની સી. એ. થાય અને એમના બીઝનેસમાં જોડાઈ જાય. પણ સલોનીને આર્ટ્સમાં - સાહિત્યમાં વિશેષ રસ. એ રમતગમતમાં ભાગ લે. નૃત્યમાં ભાગ લે. ગરબા હરીફાઈમાં ઇનામો જીતી લાવે. સાહિત્ય સભા, કવિ સંમેલનોમાં અચૂક હાજરી પૂરાવે જ. મમ્મીની ખાસ ઇચ્છા કે દીકરીને અમેરિકા મોકલવી છે. ત્યાં સી.એ કે આઈ. ટી., કોમ્પ્યુટર ભણેલી છોકરીની ડીમાન્ડ વધુ હોય. અમેરિકાથી મૂરતિયા ઇંડિયા આવે, ડીસેમ્બરમાં - ધડાધડ પાંચ સાત મુલાકાતો ગોઠવાય. વધુ ડોલર કમાઈ શકે, એવી તાત્કાલિક નોકરી મળી જાય એવી કન્યાઓની ડીમાન્ડ વધુ હોય.

સલોનીને અમેરિકા જવું જ ન હતું. એના મમ્મી પપ્પાની એકની એક - ઘડપણમાં એમનું કોણ? એની ઘણી બહેનપણીઓ અમેરિકા ગઈ હતી પરણીને - ત્યાં ઘર અને જોબ બંને સંભાળતા થાકી જતી. ટોઇલ ને મોઇલ. અહીં તો નોકર ચાકર જોઈએ એટલા. અમેરિકાથી આવેલા મૂરતિયા જાણે કોઈ બોસ નોકરીમાં રહેવા ઇચ્છતાનો ઇન્ટરવ્યુ

લેતા હોય તેમ ડીગ્રી અને સર્ટીફિકેટોમાં જ રસ ધરાવે. છોકરીના રસ, રૂચિ, સંવેદનશીલતા કે સમજદારીની કોઈ કિંમત જ નહીં. ત્યાંની લાઇફસ્ટાઇલ અલગ. બંને બરોબરિયા. ઘરમાં અવાજો ઊંચા થવા લાગે, પછી મન ઊંચા થઈ જાય. છૂટાછેડા. બંને મળી કમાય. આવક વધે પણ વધેલી આવકમાંથી સુખ કે આનંદ ખરીદી શકાતા નથી. વાતો ભલે સમાનતાની કરતા હોય, પોતાની જાતને સુધરેલી સમજતા હોય, પણ સ્ત્રીની સ્વતંત્રતાનો વિચાર પુરુષ અપનાવી શકતો નથી. કારણ એ વિચાર માત્ર પુરુષ પ્રધાન સમાજના પાયાને હચમચાવનારો છે.

અમારા ઘરમાં વહુને દીકરી ગણીએ, ડ્રેસ પહેરે કે પેન્ટ પહેરે. પતિ સાથે પાર્ટીમાં ડાન્સ કરે. થોડું ડ્રીક્સ પણ ભલે લે. પણ દરેક સ્ત્રી જાણે છે કે એ છૂટ માત્ર પતિદેવની મરજી પ્રમાણે જ લેવા દેવામાં આવે. આધુનિક ગણાતી સ્ત્રીએ પણ પતિદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે લાઇફસ્ટાઇલ ગોઠવવી પડે. સ્ત્રી કમાઈને લાવે પણ એને આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય કેટલું? કમાતી સ્ત્રી એ પરિવારને માટે, પતિને માટે ગૌરવની વાત છે. કારણ ઘર વ્યવહારના ખર્ચા, ગાડી, હાઉસના ડાઉનપેમેન્ટ, હપ્તાઓ, ગ્રોસરી, બાળકોના ભણતરના ખર્ચા, મોજશોખ, બે કમાણી વગર પરવડે જ નહીં.

પણ કેટલી સ્ત્રી પોતાનો અંગત બેંક એકાઉન્ટ મેન્ટેઇન કરી શકે? રિવાજ છે, કોઈનો પગાર ન પૂછાય, પણ પોતાના પગાર પર સ્ત્રીનો પોતાનો અધિકાર હોઈ શકે એ કબુલવા કેટલા તૈયાર હોય છે? પુરુષ પોતાની આવક, એનું ઇન્વેસ્ટમેન્ટ સ્ત્રીને બતાવે ખરો? પુરુષની ઓફિસમાં એ આખો દિવસ શું કરે છે. ક્યાં ફરે છે એ સ્ત્રી ન પૂછી શકે. પણ પુરુષ તો એની પત્નીનો પળ પળનો, એની ઓફિસની રજરજની વિગતોનો હિસાબ માંગે. સ્ત્રીએ સાચો જવાબ આપવો પડે એવો આગ્રહ રાખે.

સ્ત્રીની નોકરી સવારના સાડા પાંચથી રાતના અગિયાર સુધીની - સવારે દૂધ ગરમ કરે ત્યારથી રાત્રે દૂધ મેળવે ત્યાં સુધીની. ઘર, ઓફિસ, બાળકોનો ઉછેર, વડીલોની સારવાર - બધી ફરજ સ્ત્રીએ બજાવવાની.

કુલ કુલ રહીને. અને પુરુષના પ્રેશર કુકરનો વાલ્વ કાયમ ખૂલેલો જ રહે. પતિ ઘરે વહેલોમોડો આવી શકે. સ્ત્રીએ તો દોડદોડ વહેલાસર ઘરે આવી જઈ નોકરીની બીજી પાળીની ફરજ પર હાજર થઈ જવાનું.

આપણા ઘરોમાં પુરુષ એટલે ટી.વી. જુએ, ન્યુઝ જુએ, ક્રિકેટ જુએ. છાપું વાંચે અને સ્ત્રી રસોડામાં આવું દૃશ્ય રોજનું જ હોય. ઓફિસમાં સ્ત્રીએ બોસથી, સહકર્મચારીઓની નજરથી, અડપલાથી બચીને રહેવાનું અને ઘરે પતિની શંકાશીલ નજરનો સામનો કરવાનો. આર્થિક કમાણી કરતો પુરુષ અને આર્થિક કમાણી કરતી સ્ત્રી - બંનેના નિયમો જુદા. ત્રાજવા જુદા. સ્ત્રીએ સાસરિયાના પ્રસંગોએ ફરજિયાત હાજરી આપવી પડે. સાસરિયાને સાચવવા પડે. પિયરિયામાં પ્રસંગે જવાની પરવાનગી માંગવી પડે.

વર કન્યાની પસંદગી થાય. કંકોત્રી છપાય. વર M.M.B.S., કન્યા B. Pharma. ડીગ્રી ખાસ છાપવામાં આવે. જાણે લગ્ન બે પ્રોફેશનલ લાઈફના થાય છે. જીવંત વ્યક્તિના નહીં. સગાઈ પછી કન્યાનું નામ બદલાવવામાં આવે. કોઈ કહેશે કે સલોની નામ મારી માને નહીં ગમે. સલોની સાફ સાફ ના પાડી દેશે આવા વરને - મારી માને તારું નામ નહીં ગમતું હોય તો શું તારું નામ બદલવા દેશે? સલોનીની આવી સ્વતંત્ર વિચારસરણીને કારણે સલોનીનું ક્યાં યે જામતું નથી. માબાપ દુઃખી છે. પણ શું કરે? દીકરીને કોઈ પસંદ આવતું નથી, કરતું નથી. પોતે જ દીકરીને આટલી ચડાવી મારી. હવે હવાતિયા મારવા પડે છે. શું દીકરી આમ ને આમ કુંવારી રહી જશે? પોતે નહીં હોય ત્યારે દીકરીનું કોણ? દીકરી પરણે, એના ઘરસંસારમાં ગોઠવાઈ જાય એવું માબાપ ઇચ્છે.

સલોનીના પિતા કૌશિકભાઈ ખુદ આરામપ્રિય છે. એ ઓફિસેથી આવે કે તરત જ તેની મમ્મી ચાનો કપ તૈયાર રાખે. રસોડામાં જરા સ્વાદનો ફેરફાર થાય, કૌશિકભાઈનો મિજાજ બદલાઈ જાય. મમ્મી બિચારી ઝંખવાઈ જાય, ઊભી થાય, થોડા મીઠું-મરચું ચડાવે. ક્યારેક મમ્મી માંદી પડે, ટીફીન મંગાવવું પડે, કૌશિકભાઈની કચકચ વધે.

રોટલી જાડી છે, ભાત કાચા છે, કડક છે. શાકમાં રસો વધારે છે. મમ્મી પરાણે પરાણે ઊઠે, પપ્પાનું ભાણું સાચવે. સલોનીને ખરાબ લાગે. પપ્પા પોતે કેમ જરા પણ ચલાવી લેતા નથી. માંદી મમ્મીને મદદ કરતા નથી. એટલે તો સલોની મમ્મીને રસોડામાં મદદ કરતી થઈ ગઈ. નાની ઉંમરમાં ભણાતરની સાથે ઘરકામમાં પલોટાઈ ગઈ. દરેક સ્ત્રીને રસોઈ કરી, ઘરની વ્યક્તિઓને જમાડવું ગમે. સ્ત્રીની પ્રકૃતિ છે સંઘર્ષ વેઠવો. એનો સ્વભાવ છે, સમાધાન અને સમર્પણ એના લોહીમાં છે. એ ફરિયાદ પણ કરતી નથી. પણ સલોનીને એ જ સમજાતું નથી. કે પુરુષજાત શા માટે સ્ત્રી પર ડીપેન્ડન્ટ રહે છે. કેમ હાથપગ ચલાવે નહીં, કેમ એમ કહે નહીં, આજે તું આરામ કર, હું જેવી આવડે એવી રસોઈ બનાવી લઈશ. બેચાર દિવસ ચલાવી લઈશ.

એની મમ્મી શિક્ષિકા છે. સાડી પહેરી નોકરી કરવા જાય. બરાબર, પણ પીકનીક પર જાય ત્યાં યે સાડી પહેરે - કેમ તો કહે, તારી દાદીને નહીં ગમે - શા માટે મમ્મીએ જ બધાની દરકાર રાખવાની?

સમાજમાં સ્ત્રીએ જ બદલાવાનું, પુરુષમાં બદલાવ આવે જ નહીં? સ્ત્રી ઘર માટે, સંતાનો માટે, પુરુષ માટે આટઆટલું કરે - એની કદર કેટલી? બદલામાં સ્ત્રી શું માંગે? ફક્ત થોડું સન્માન, થોડા સા પ્યાર. એની કોઈ વિશેષ માંગણી નથી. ફક્ત પતિની બંને આંખોમાંથી નીતરતો સ્નેહ, એને માટે કોઈપણ જાતનું સમર્પણ કરવા માટે પૂરતો છે.

દીકરો જ માબાપનો સહારો બની શકે એવું કેમ? દીકરી પણ માબાપની કુળદીવડી બની શકે - સલોનીએ સાફ સાફ કહી દીધું છે - માબાપને - મને સમજી શકે તેવો, મારા વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યને જાળવી શકે એવો અને મારા માવતરને માનપાન આપે એવો વર મળશે ત્યારે જ હું લગ્ન કરીશ.

ઘરનું માણસ

ગામ આખામાં એક જ વાત ચર્ચાના ચગડોળે ચડી છે. કાગડો દહીંથરું લઈ આવ્યો. ગામનું નામ કાલિયાવાડ. નામ એનું કાળું. અમાસને રાતે જન્મ્યો હશે, કાળું ડીબાંગ લઈને. કાળું પરણીને આવ્યો રૂપલીને. રૂપલી રૂપ રૂપનો અંબાર. લોકોને જે કહેવું હોય તે કહે. કાળુ મૂછે વળ દઈ વટસર બોલે - ‘ભલે ને હું કાગડો, મારા નસીબમાં દહીંથરુ છે ને! જલનેવાલે જલ્યા કરે.’

કાળુ રોજ આંટાફેરા મારે ધનસુરા ગામમાં. ગામને પાદર તળાવે પાણી ભરવા આવે રૂપલી. માથે પાણીનું બેડું મૂકીને મલપતી ચાલે જતી રૂપલીને જોઈને કાળુના મનમાં કંઈ કંઈ થાય. રૂપલીનો બાપ પૈસા સારું એને બીજવરને પરણાવી દેવાની વેતમાં હતો. રૂપલીને થયું કાળો તો કાળો. આ કાળુ શું ખોટો છે? ગામમાં ખોરડું છે. સીમમાં દસવીસ વીઘા જમીન છે. જુવાનજોધ કાઠી છે, કામઢો છે, દારૂનું વ્યસન નથી. અને એક દિ કાળુની હારે લગન કરીને રૂપલી કાલિયાવાડ ગામમાં આવી ગઈ.

રૂપલીનું રૂપ મોહક, જાણે આકાશમાં ઝબૂકતી વીજળી. સ્વભાવે મીઠડી અને કામકાજે જબરી. વહેલી ઊઠે - સંજવારી વાળે, ડોબાને દોહી લે, ચૂલો સંઘરુંકી રોટલા ઢીબી નાંખે ને ભાથું લઈ ખેતરે જાય. કાળુ હારે બપોરનો રોંઢો કરી બપોરા કરે તે છેક સાંજે ચારો ઘરે લઈ આવે. રૂપલીને લીધે કાળુનું ખોરડું તરતું થઈ ગયું. રૂપલી નીવડી લીલપગી. એને પગલે સૌ સારાવાના થઈ ગયા.

રૂપલીના એવા હેવા પડી ગયા કે કાળુ એને કોઈ દિ પિયર જવા જ ન દે. દિવસ આખો ખેતરમાં કામમાં નીકળી જાય પણ રૂપલી વિના રાત તો કેમે ય ન જાય. બે સુવાવડ કરવા રૂપલીને પિયર મોકલી પછી કોઈ દિ રૂપલી પિયર ગઈ જ નથી. ક્યારેક કાળુને વિચાર આવે, મારી

બેન ઘરે આવે છે મને કેવું ગમે છે? તો રૂપલીને પણ પિયર વહાલું હોય જ ને! બે ચાર દિવસ જાય તો શું ખાટું મોળું થઈ જવાનું. રૂપલીને પિયર મોકલવી પડે, સાંજે ગાડું લઈને કાળુ એને તેડવા જાય ને જાય. એની બેન મજાક કરે, ભાઈ તું તો ભારે બૈરીઘેલો. ભાભીઘેલો અને રૂપલીને પણ ક્યાં કાળુ વગર સોરવતું હતું? એ પણ એવું જ ઈચ્છતી હતી કે કાળુ તેડવા આવે તો સારું!

ને આ રૂપલીની માયા ફક્ત કાળુને જ હતી એવું નહીં, એની ગવરી ગાયને પણ રૂપલીની માયા. ગવરી બીજા કોઈને આંચળ પર આંગળી લગાડવા યે ન દે. રૂપલી દોવા બેસે તો જ દૂધ આપે. અને રૂપલી ચારો ઘરે તો જ ઘાસ-કડબ ખાય. રૂપલીને જુએ તો ભાંભરવા માંડે. ઘેલી ઘેલી થઈ જાય. રૂપલીનો હાથ ફરે શાંત થઈ જાય. રૂપલી દૂધનું બોઘરણું લઈને ઊઠે, બેનો દીકરાઓ મા - મૂછું - મૂછું કહી હાથમાં પ્યાલો લઈ ઊભા હોય, રૂપલી શેડકહું દૂધ રેડે - છોકરાઓના મોઢા પર મૂછું મૂછું થઈ જાય.

રૂપલી નવરાત્રિમાં ગરબો ગવડાવે, ગામ આખું હેલે ચડે. વરસો વીતતા ગયા, હવે તો રૂપલી સાસુ બની ગઈ છે. ઘરમાં બે બે વહુઓ રમજુમતી આવી છે. છોકરાના છોકરાથી ઘર કલ્લોલતું થઈ ગયું છે. હવે તો કાળુ ને રૂપલી એકબીજાને સથવારે. કાળુ હવે ખેતરે જતો નથી. બે કંધોતર દીકરા, ખેતી સંભાળે. કાળુને હેવા પડી ગયા. બે કલાક થાય. રૂપલી ચા - બેઉ જણા ખાટલે બેસી ચાની ચૂસકી લે. ગામગપાટા મારે. રૂપલીને ગરવ કે મારે માથે કાળુ જેવો ઘણી બેઠો છે. કાળુનો કડપ ભારે. ગામમાં એના નામની રાડ પડે. કોઈની યે તાકાત નહીં કે રૂપલી સામે નજર માંડે. રૂપલી છે ને - કાળુને કોઈ વાતની ચિંતા નહીં. રૂપલીની રખાવટ જ એવી હતી કે સૌથી ચડિયાતી. બંને વહુઓને પણ સાસુ અતિ વહાલી. એનો વહીવટ એટલે કહેવું પડે. રૂપલીનો ખાટલો એવી રીતે રાખેલો એની ચકોર નજર બધે ફરી વળે.

કોને ખબર રૂપલીને શું યે સૂઝ્યું તે કાળુને કહે, આ શ્રાવણમાં ભવનાથને મેળે જવું છે, મહાલવું છે. કાળુ કહે, આ ઉંમરે આપણે મેળે જવાના અભરખા કેવા? રૂપલીનું રૂસણું - બંને મેળે ગયા. લગન વખતે પહેરેલા એ જ પાનેતર, ઘરચોળું, અને એ જ ઘરેણા. કાળુ તો રૂપલીના રૂપને પીતો જ રહ્યો, પીતો જ રહ્યો. નવરો હશે દીનાનાથ ત્યારે રૂપલીને ઘડી હશે. મેળામાં બંને સાંજ સુધી મહાલ્યા. રૂપલીને તરસ લાગી. નદીકાંઠે પાણી પીવા ગઈ. શું થયું દેવ જાણે. રૂપલી નદીમાં તણાઈ ગઈ. રડતો, કકળતો કાળુ ઘરે આવ્યો. એનું સુંદર સપનું રોળાઈ ગયું.

હવે કાળુને જીવનમાં કોઈ રસ રહ્યો નથી. રૂપલીને ભૂલી શકતો નથી. રૂપલી રૂપલીના પોકાર પાડ્યા કરે છે. એની અંતરની આરતુથી હૃદય ભરાઈ આવે, ભાવાવેશમાં આવી એ વાળ પીંખે, આંગળા કરડે, માથું કૂટે. ક્યાંયે ચેન નથી. એનો હૃદયખજાનો લૂંટાઈ ગયો. એ ખાલીખમ થઈ ગયો. ઘરનું માણસ નથી. રૂપલી વિના એની ગવરી ભાંભરડા નાંખે છે. અબોલ પશુની આરત કાળજું કપાવે છે. કાળુનો બાજુનો ખાટલો ખાલીખમ છે. ઘરમાં બે બે દીકરા છે, વહુઓ છે, છોકરાઓ છે. પણ રૂપલી વિનાનું આખું જગત ખારું છે, વહુઓ ભાણું મૂકી જાય પણ કાળુ એ ભાણા પર નજર નાંખતો નથી.

બીજે દિવસે મોટી વહુ ભાભાને ઉઠાડવા ગઈ - ભાભાની આંખો ફાટી ગઈ હતી. સામે બાંધેલી ગવરી પણ ભાંભરતી બંધ થઈ ગઈ હતી. જનમ જનમના ભેરુને મળવા ભાભા સરગાપરની વાટે ચાલતા થયા હતા.

માતૃત્વ

સનત હું આ ઘર છોડી જાઉં છું. તું બીજા લગ્ન કરી લેજે. કહી મમતા ચાલી ગઈ. સનત મમતા વિના જાણે એના વિરહમાં બધીર બની ગયો. એની લાગણીઓ થીજી ગઈ. એની મનઃસ્થિતિ ડામાડોળ થઈ ગઈ. કોઈ પ્રતિભાવ આપવાનો ચાન્સ મમતાએ આપ્યો નહીં. એ મમતાનો સ્વભાવ જાણે છે. એક મમત બાંધી એની સાથે ચર્ચા કરવાનો કોઈ અર્થ નથી.

આવું આજે અચાનક બન્યું નથી. ઘણા સમયથી વાતાવરણ ધૂંધવાયેલું હતું. કોઈ ને કોઈ સ્વરૂપે વિસ્ફોટ થવાનો જ હતો. સનત અને મમતા વચ્ચે અતૂટ પ્રેમ હતો. બંને વચ્ચે એકરાગ હતો. છતાં યે આવું કેમ બન્યું? બંનેના મિત્રોને માટે આ સમાચાર વીજળીના કરંટ જેવા હતા. અડોશી પડોશી તથા મિત્રોમાં ખબર પડી ગઈ કે સનત અને મમતા વચ્ચે ઊંડી તિરાડ પડી ગઈ છે. દરેકના મનમાં એક આદર્શ યુગલ તરીકેની છાપ હતી સનત-મમતાની. કોઈની અંગત બાબતમાં માથું તો ન જ મારી શકાય. કશું રહસ્ય તો હશે જ. લોકો તર્કવિતર્ક કરે. સાચું કારણ જાણવા ન મળે. મળે તો મનદુઃખનું નિવારણ કરવા કોઈ પ્રયાસ કરે. તેમના શુભચિંતકો ઘણા હતા. કારણ બંને અત્યંત નિખાલસ અને સૌજન્યસભર હતા. સનત માટે આઘાતજનક હતો જ. એને રોકી રાખવી હતી મમતાને - ક્યાં જાય છે, એમ પૂછવું હતું પણ એના હોઠ હલ્યા પણ નહીં. આ આંધી જીવનમાં આવવાની છે, અંધકાર સરજાઈ જશે એવી આશંકા હતી. છતાં આટલી જલદી મમતા આવો કૂર નિર્ણય લઈ લેશે એવું ધાર્યું ન હતું.

સનત અને મમતા વચ્ચે ઘણા સમયથી અજંપો વરતાતો હતો. આનંદ અને ઉત્સાહથી થનગનતા - વાતાવરણને હર્યું ભર્યું રાખનાર આ યુગલના જીવનમાં દિનપ્રતિદિન અસંતોષ વધતો જતો હતો. એ સૌ અનુભવી રહ્યા હતા. એમના જીવનમાં આવેલા આવા વરવા

વળાંકને લીધે સૌ દુઃખી હતા. સૌ પાસે મૂક સાક્ષી બની રહેવા સિવાય કોઈ ઉપાય ન હતો.

સનતના મનમાં પ્રશ્નો ધૂમરાય છે. મારો શો વાંક છે? તને શું ઓછું પડ્યું? ભગવાને સરસ રીતે સુખશાંતિથી જીવવાની સગવડ આપી છે. પછી શા માટે આટલો અજંપો? મમતાની આંખમાં આંસુ સાથે વ્યથા ભળી હોય પણ હૈયાની વ્યથાને વાચા આપી શકતી નથી.

સનતનો પ્રશ્ન એને અર્થહીન લાગે છે. એક સ્ત્રીના જીવનમાં મોટામાં મોટી ઊંચાઈ કઈ? મમતા માતૃત્વને જંખે છે. પાંચ વર્ષથી એનો ખોળો ભરાયો નથી. એક સંતાન વગરની સ્ત્રીની મનોવ્યથા પુરુષ કેવી રીતે સમજી શકે. હા સનતને પણ ભર્યુંભાદર્યું, સંતાનથી કિલ્લોલતું ઘર હોય તો ગમે. બગીચામાં રમતા બાળકોને એ શૂન્યતાભરી નજરે જોઈ રહેતો. પુરુષની જાત બોલી ન શકે. એ એવો સંવેદનહીન ન હતો કે મમતાની આરજી સમજી ન શકે. પણ બોલીને મમતાનું દિલ દુઃખવા માંગતો ન હતો. બંને વચ્ચે પરસ્પર લાગણીનું બંધન હતું. સમસ્યાની ખબર હતી બંનેને પણ એ અંગે ચર્ચા કરવાનું અસહ્ય પીડાદાયક હતું. બંને વચ્ચે અકળામણ વધતી જતી. મમતા વારંવાર ગાયનેક ડોક્ટર પાસે જાય છે. આવે છે ત્યારે મમતાના ચહેરા ઉપર નિરાશા જણાય છે. પણ સનતમાં હિંમત નથી મમતાને પૂછવાની. મમતા માની લે છે કે સનતમાં બેપરવાઈ છે. એ જડસુ છે. સનત સહકાર આપવા માંગતો નથી. સાંત્વના આપતો નથી. અને એથી જ મમતાનો ગુસ્સો વધતો જતો હતો.

શરૂઆતમાં સનત માનતો હતો કે એના પોતાનામાં કોઈ ખામી હશે. મમતા દુઃખી થાય છે, એના સ્વરમાં તીખાશ આવે છે, એના સ્વભાવમાં આવેશ આવી જાય છે. પણ કોઈ વાતચીત થાય તો ખુલાસા થાય ને! સનતનું ઠંડું વલણ જોઈ જોઈ મમતાનો મનસ્તાપ વધતો ગયો. પરસ્પર વ્યવહારમાં રૂક્ષતા વધતી ગઈ. લગ્નજીવનમાં માધુર્યનો ભોગ લેવાતો ગયો. જાણે બે નિષ્પ્રાણ વ્યક્તિઓ ભેગી રહેતી હતી. આવું શુષ્ક સાહચર્ય કેટલું નભે? અને હવે અંતે મમતા ઘર ત્યજી ચાલી ગઈ. જાણે સંબંધોનું પૂર્ણવિરામ મૂકાઈ ગયું. પરાકાષ્ટા સર્જાઈ ગઈ.

મમતા ચાલી ગઈ, સનતનું ચિત્ત ચગડોળે ચડ્યું. છેવટ સુધી એનામાં હિંમત આવી જ નહીં. મમતા સાથે ખુલ્લા દિલે વાત કરી લેવાની. મમતાને દુઃખ પહોંચે એવી કોઈ વાત કરવી ન હતી. પરિણામે પોતે જ પોતાની જાત પ્રત્યે ઘા કરી બેઠો.

થોડો સમય થશે, મમતા વિરહવેદના સહન નહીં જ કરી શકે. પોતાનો પ્રેમ મમતાને જરૂરથી ઘરે પાછી લાવી શકશે. પારસ્પરિક પ્રેમનું ઊંડાણ અગાધ છે. એ વિશ્વાસ હતો સનતનાં મનમાં. સંતાનપ્રાપ્તિની સમસ્યા મમતાના મનને કોરી ખાતી હતી. પણ સનત એમાં શું કરી શકે બિચારો? ચર્ચાવિચારણા ખુલ્લા મનથી થાય તો અન્ય ઉપાય શોધી શકાય. પણ હતાશ મમતાની આંખો સાથે આંખ મેળવતા જ સનત ગભરાતો હતો. એટલે એણે ચૂપ રહેવાનો અભિગમ દાખવ્યો, મનને સંયમિત કરીને.

સનતને કાયમને માટે છોડીને જવાનો વિચાર તેને માટે અસહ્ય હતો. એને જોઈતું હતું પોતાના લોહીની સગાઈથી, એના પોતાના પેટમાં ઉછરેલું બાળક. પોતે બાળકને જન્મ આપે, એને ધવરાવે, તો જ એ બાળક પોતાના અભિન્ન અંગ જેવું લાગે. હા જ્યારે જ્યારે મમતા આ પ્રશ્ન ઉખેળતી, સનત હસી કાઢતો. મમતા સુખે ભજશું શ્રીગોપાળ. મારે માટે તું છો તો આખો સંસાર છે પણ મમતાને આવી સુફિયાણી, ડહાપણભરી વાત ન ગમતી. મમતા પિયર ગઈ તો ખરી આવેશમાં આવી સનતને છોડી ગઈ. પિયરમાં એને લાગણીભર્યો આવકાર મળ્યો. પણ બધા સતત સનતની યાદ દેવડાવે. એટલે મમતા વધુ ને વધુ બેચેન બનતી જાય. બસ એક જ વાત એના મનને દુભવ્યા કરે - મેં શા પાપ કર્યા હશે કે ભગવાને મને માતૃત્વથી વંચિત રાખી. એની આંખો વરસુ વરસુ થયા કરે. એક જ વલોપાત, ભગવાને દેવ જેવો ભરથાર આપ્યો, હું એનો વંશવેલો વધારી શકું એવું સદ્ભાગ્ય મને કેમ ન મળ્યું. એનું દૃઢ્ય નિરાશાના આઘાતથી વલોવાઈ જતું. હવે સનતનું સાંનિધ્ય નથી ત્યારે સનત પ્રત્યેની લાગણીના મૂળિયાં એના અસ્તિત્વમાં કેટલાં ઊંડા ઉતરી ગયા છે, એનો અહેસાસ થવા લાગ્યો. એણે માની લીધું કે હું એના

ઘરમાંથી નીકળી જઇશ તો જ એ બીજા લગ્ન કરી શકશે, અને એનો વંશવેલો વધારી શકશે. એની જિંદગી બગાડવાનો મને કોઈ હક નથી. સનતને મારી ખામીને કારણે પિતૃત્વથી વંચિત ન રાખી શકાય. અને તેથી જ મમતાએ સનતના ઘરનો ઉંબરો ઓળંગવાની હામ ભીડી.

થોડો સમય વીત્યો. Time is the only solution. સનત મમતા વિના જીવી શકે તેમ ન હતો. મમતા વિના એના જીવને ચેન વળતું ન હતું. એકાદ મહિનો નીકળી ગયો. બંને વિરહ તાપે તડપતા રહ્યા. સનત ફોન કરે. મમતા વાત ન કરે. ફોન કટ કરી નાંખે. અંતે સનત પહોંચી ગયો, મમતાના પિયર. મમતા - બોલતાં બોલતાં જ સનતના ગળામાં ડૂમો ભરાઈ ગયો. બંનેની આંખોમાંથી શ્રાવણ ભાદરવો રેલાવા લાગ્યો. સનતે મમતાને પોતાના બાહુપાશમાં પકડી, આલિંગન આપ્યું, શરમ છોડીને. મમતા, ચાલ આપણા ઘરે. સંતાનપ્રાપ્તિ એ માત્ર અને માત્ર લગ્નજીવનનો હેતુ નથી. તું કહે, જતી રહે તો યે હું બીજા લગ્ન કરવાનો નથી જ નથી. મારા જીવનસુખ માટે તું આપણા લગ્નજીવનનું બલિદાન આપે એ મને મંજૂર નથી. હું એકાકી જીવન જીવી લઈશ. સાચો પ્રેમ એક જ વ્યક્તિ સાથે થાય. મેં મારું હૃદય, સર્વસ્વ તને સોંપી દીધું છે, હવે બીજું હૃદય ક્યાંથી લાવું? તું તારા પિયરમાં અને હું આપણા ઘરે, એકલા એકલા પરસ્પરના વિરહમાં ઝૂરી મરશું. ચીમળાયેલા ફૂલની જેમ જિંદગી જીવવી પડશે.

સનતની આજીવભરી વાણીથી મમતાનું હૃદય વલોવાઈ ગયું. સાચા પ્રેમના તાંતણા વિપરિત પરિસ્થિતિમાં પણ તૂટે નહીં. બંનેનો ભાવાવેશ વધુ બળવત્તર બન્યો. સનત અને મમતાએ ફરી ઘરસંસાર શરૂ કર્યો, મનામણાં થઈ ગયા. એમણે એક બાળક દત્તક લીધું. સાથે સાથે મમતાની ટ્રીટમેંટ ચાલુ જ રાખી હતી. અને બાળક દત્તક લીધા બાદ મમતાની ગોદ ભરાઈના શુભ સમાચાર મળ્યા. હવે બે બે બાળકની ચિચિયારીથી સનત - મમતાનો સંસાર હર્યોભર્યો થઈ ગયો છે.

અંતિમ આયામ

“સુહાના સફર ઓર યે મૌસમ હંસી
હમં ડર હૈ હમ ન ખોજાયે કહી.”

જિંદગી એક સફર છે, અને જીવ એક મુસાફર. અનંતનો યાત્રી, આ સફર ક્યાં જઈ પૂરી થવાની છે? મંજિલ તો દૂર છે. જેમ જેમ આગળ વધતા જઈએ, તેમ તેમ મંજિલ જાણે દૂર ને દૂર થતી દેખાય છે. હિમાલયની હારમાળા - એક શિખર ઉપર પહોંચીએ, માંડમાંડ તો ત્યાંથી અન્ય શિખર દેખાય. થાકી જવાય, હારી જવાય પણ પર્વતોની હારમાળા જાણે અનંત છે. જીવન એટલે એક અંતહીન, અને અથાક અથાક યાત્રા પગથી ચાલીએ કરીએ, ચાલ્યા કરીએ. ક્યારેક તળેટીમાં કોઈ ઘાબામાં બેસીને નિરાંતે ચાની ચૂસકી લઈ લઈએ. થોડી વિશ્રાંતિ, થોડો વિશ્રામ, કોઈ વળાંકે બે ઘડી ઊભા રહી જઈએ, ફરી ફેફસામાં શ્વાસ ભરી ચાલતા થઈએ. અનંતના યાત્રીને વિરામ કેવો? હજુ તો ઘણો દૂર પહોંચવાનું છે, અંધકાર છવાઈ જાય તે પહેલાં - રાત પડી જાય તે પહેલાં.

ચાલતા ચાલતા આસપાસના સૌંદર્યને નીરખતા જવાનું માણતા જવાનું. મુસાફરને સતત જાગતા રહેવાનું, ચાલતા રહેવાનું એ એની નિયતિ છે. ઊઠ જાગ મુસાફર ભોર ભઈ, અબ રૈન કહાં જો સોવત હૈ, જો સોવત હૈ વો ખોવત હૈ, જો જાગત હૈ સો પાવત હૈ -

ઓ દૂર કે મુસાફર... હમકો ભી સાથ લે લે - હમ રહ ગયે અકેલે... રસ્તામાં કોઈ હમસફર મળી જાય. ઘડી બે ઘડીનો સંગ કરી લેવો. કાળના પ્રવાહમાં તણાતા તણાતા બે કાષ્ટ એકઠા થઈ જાય. ઘડી બે ઘડી સાથે તરે - અચાનક બંનેના માર્ગ ફટાઈ જાય, છૂટા પડી જવાય. નદી નાવ સંજોગ - ભવસાગર પાર ઉતરવાનો છે, હોડીને દૂર શું નજીક શું. બંદર છો દૂર છે, જાવું જરૂર છે. પણ સૌ પ્રથમ લંગર ઉઠાવી

લેવું પડે. સ્થગિત થઈ બંધાઈ જવાનું નહીં પરવડે. હલેસા મારવા પડે. દીવાદાંડી તરફ સતત નજર રાખવી પડે. નહીં તો ભટકાઈ જવાય, અથડાઈ જવાય, મારગ - દિશા ચૂકી જવાય, જીવન વહેણમાં કશું અંતિમ નથી, કશું નિરપેક્ષ નથી. અહીં તો ક્ષણે ક્ષણે ઉદય અને અસ્ત થયા કરે. એમાંથી આપણું સત્ય આપણે તારવી લેવાનું છે, શોધી કાઢવાનું છે. જીવનનો અર્થ શોધવાનો છે. પરંતુ એ પણ નિરંતર બદલાયા કરે છે. આજે શોધેલો અર્થ આવતી કાલે બદલાઈ જાય, કારણ જીવનનો હેતુ બદલાયા કરે છે. આજની વાત સ્વયં એક સેતુ છે, જે ગઈ કાલ અને આવતી કાલને જોડે છે. જો રોજિંદાપણમાં ખૂંપી ગયા, લક્ષ્ય ચૂકી ગયા કે આળસી ગયા, જીવનનો સેતુ શોધ્યો નહીં જડે.

જીવન શાશ્વત છે. એમાં સુખ છે. વિષાદને અવકાશ નથી. જીવન એટલે આનંદ યાત્રા. કલ્યાણ યાત્રા. સુખ અને આનંદ એટલે દિવ્યતાની ભવ્યતા. આ યાત્રા સાથે સૃષ્ટિ સાથે ઐક્યભાવની અનુભૂતિ કરવાની છે. કુદરત સાથે જેટલી આત્મીયતા અને નિકટતા એટલી ભીતરમાં ભરી ભરી ચાહના અને સંવાદિતાનો વૈભવ પ્રકટ થતો રહેશે. આપણે પણ આ અસ્તિત્વના એક અંશ છીએ. એવી જાગૃતતા કેળવાશે, આંતરચેતના જાગૃત થશે. મંજિલે પહોંચાશે કે નહીં એવી શંકાકુશંકા છોડી દેવી. તો જ સંઘર્ષને બદલે સંવાદિતા જળવાશે. શાશ્વત પ્રેમનો અભિષેક શતધારાએ વરસતો દેખાશે. આનંદની - સુખની પાંખે ઊડવું હોય તો આનંદને આગોશમાં લઈને પ્રકાશના તેજપુંજમાં જીવન ઝળાંહળાં કરી દેવાનું. અને પ્રત્યેક ક્ષણ શાશ્વતીમાં સંગોપીને હર્ષ સુખ અને આનંદ પ્રાપ્ત થશે, સુખના સરોવરમાં અવગાહન કરી શકીશું, મન આનંદ પ્રદેશમાં ઝબકોળી દઈશું તો આપણી પ્રાર્થનાનો પડઘો પડશે. નાના ભૂલકાઓનો કલરવ, ઝરણાંનું સંગીત અને વનકન્યાઓનું મધુરગીત કાને પડશે. ફૂલની મહેક શોધવા ભમરો બગીચામાં ફૂલેફૂલે ભટકે છે, તેમ આનંદની મહેક માણતાં માણતાં આપણે સુખના પ્રદેશ સુધી પહોંચી જઈશું. અને પછી તો જીવનનો

હેતુ શોધવો જ નહીં પડે. આપોઆપ સમજણના દ્વાર ઉઘડતા જશે.

જીવનને કોઈ અર્થ નથી. હા પણ આપણા જીવનને અર્થ આપી, એને સાર્થક કરી શકીશું. આપણું અસ્તિત્વ તટ-હીન મહાસાગર સમું છે. વળી મહાસાગરમાં એક બુંદ સમું છે. એનું કોઈ બ્રહ્માંડકીય મૂલ્ય નથી. જીવનને આપણે કોઈ નિરસ - બોદ્ધિક, સાધ્ય માટેની દોડ બનાવી દીધું છે. તેથી માણસ જીવવાને બદલે. જે કંઈ પ્રાપ્ત છે એમાં સુખ માણવાને બદલે ભ્રામક સુખ જાળમાં હવાતિયાં મારતો થઈ ગયો છે. જીવનનો અર્થ પળપળમાં છે. વર્તમાનનો સ્વીકાર અને આવકાર - અને તો જ પરિતૃપ્તિ થશે. વર્તમાન ક્ષણનું પ્રત્યક્ષીકરણ અર્થપૂર્ણ હોવું જોઈએ, હેતુપૂર્ણ નહીં. સૂર્યાસ્તનું દર્શન કરવામાં કોઈ હેતુ સમાયેલો નથી પણ જીવન એટલે આવી અર્થપૂર્ણ પળોનું કોલાજ. જીવંત હોવાની પ્રતીતિ પગલે પગલે, પળે પળે, થતી રહેવી જોઈએ.

પથ ગમે તેટલો કાંટાળો છે, લાંબો છે, વિકટ છે બસ ચાલવાનો આનંદ માણવાનો છે - મારો નકશો, મારી કેડી - કોઈએ દોરેલી કેડી પર મારે ચાલવું નથી. માનવ જીવનનું સર્વોચ્ચ મૂલ્યાંકન કરી શકીએ. માણસ હોવું એટલે શું. મારામાં જે ચેતન તત્ત્વ છે, તે જ તત્ત્વ અન્યમાં પણ વિલસી રહ્યું છે. એ સમજ પ્રકટવી જોઈએ.

આપણી સમજણના કાટલા વામણ છે, ટૂંકા છે. વાસ્તવિકતાનો સ્વીકાર કરવાની આપણી તૈયારી નથી. પરિણામે આખું જીવન વેડફી નાંખીએ છીએ, વિધિ-વિધાનો અને દૈનિકતામાં.

માનવ અસ્તિત્વ તો જીવંત છે. ચેતનવંતુ છે, એ વિકસે છે, વિસ્તરે છે, વૃદ્ધ થાય છે. વિસર્જિત થાય છે અને પુનઃજીવિત થાય છે નવા અવતારે. આથી જીવનના સનાતન સત્યને પામવાના, માણવાના અને સમગ્રતાથી અવલોકવાના પ્રયાસો કરવા પડે.

આપણે અધ્યાત્મના યાત્રી છીએ. વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિકોણ ભલે ધરાવીએ પણ ક્ષિતિજ, આકાશ, પરોઢ, સંધ્યા, ઉજાસ, મૌન અને એકાંતની ઉપસ્થિતિને આત્મસાત્ કરવી પડશે. જીવન શી રીતે પ્રકટ્યું, શા માટે પ્રકટ્યું? આપણી જીવન યાત્રાનો પૂર્વાર્ધ કેવો હતો, ઉત્તરાર્ધ કેવો

હશે એ અંતિમ વાસ્તવિકતાને પિછાણાવી પડશે.

માણસ માત્રમાં પૃથ્વીને સ્વર્ગ બનાવવાની ક્ષમતા છે, દેવ બનવાની કે દાનવ બનવાની ક્ષમતા છે. પણ આપણી જગતને નીરખવાની બારીઓ બંધ કરી બેસીશું તો બધું જ ગુમાવી બેસીશું. નિરપેક્ષ સત્યનો સ્વીકાર કરીને, માનવીય સમજ કેળવીને સત્યનો સમન્વય કરતા શીખવું પડશે. સમગ્ર ચેતના મારી અંતર્ગત ધબકે છે. આપણે આપણી આવતી કાલના ટ્રસ્ટી છીએ. સંકુચિતતા ત્યાગી દઇ ખુલ્લા આકાશ નીચે ઊભા રહીએ. સ્વતંત્ર હવાનો અહેસાસ માણીએ. સમજ અને સ્નેહપૂર્વકનો વ્યવહાર સર્વ જગત સાથે કરીએ તો જ માનવ્યના ભવ્ય શિખરો સર કરી શકીશું. જગતમાં નિત્ય નવીન રહેતા શીખવાનું છે. ખોટા ઉધામા છોડી દઇએ, સ્વપ્નાના મૃગજળ પાછળની દોટ થંભાવી દઇએ. તો જ જીવનના સરોવરમાં આપણું સ્વચ્છ - સુરેખ પ્રતિબિંબ દેખાશે. જીવન એક અંતહીન દોડ નથી. તેને એક અર્થ છે, એક હેતુ છે. શ્રી શ્રી રવિશંકર કે રામદેવ બાબા કે ઓશો - કોઇ આપણા જીવનનો નકશો કંડારી શકે નહીં. આપણા ખંડમાં ઉજાસ પાથરી શકે નહીં.

જીવન આપણું છે. એનો પાવર ઓફ એટર્ની અન્યને આપી ન શકાય. જીવન કોઇ પ્રોકસી નથી. વિચાર કે વિષાદ, નકશો કે મારગ આપણા પોતાના હોવા જોઇએ. ટ્રોફી મળે કે ન મળે. સફળતા મળે કે ન મળે. યાત્રા આરંભવાની આપણે છે. પૂર્ણ પણે આપણે જ કરવાની છે એ માટે સર્વ કોઇ બોજ ત્યજી હળવા થઇ જવાની શરત છે. તો જ ગૌરીશિખર સર કરી શકાશે. પગલે પગલે યાત્રા બનશે શ્વાસે શ્વાસે જીવન બનશે. મનની સજ્જડ રીતે બંધ કરી દીધેલી બારીઓ ખોલી નાંખીએ, માન્યતાઓ બદલી નાંખીએ. નૂતન, શુદ્ધ હવાને આવકારીએ. પછી જ અસ્તિત્વના અનંત આયામોને પામી શકીશું.

અનહદનું અજવાળું

ગુરુ, ભગવંતો એક જ દેશના બોધ આપે છે, દરેક ધર્મના મૂળભૂત સિધ્ધાંતો છે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મત્સર, રાગ વગેરે ષટરિપુઓથી બચતા રહેવાનું. આમાંથી એક કષાય હોય તો યે આપણો વિનાશ નોતરે, પતનના માર્ગે ધકેલાઇ જઇએ. અને જો છએ છ રિપુ જીવનમાં પ્રવેશી જાય તો તો પછી સર્વનાશ નિશ્ચિત. માટે દરેક ધર્મ આ કષાયોની નિર્જરા કરવાની સલાહ આપે છે.

મહાપુરુષોના બોલવામાં અને આપણા બોલવામાં ફરક છે. તેઓ જરૂર પૂરતું, ખપ પૂરતું જ બોલે. જ્યારે આપણે વાણીનો ને પાણીનો વેડફાટ બેહદ કરીએ છીએ. વગર જરૂરિયાતનું બોલબોલ કર્યા કરીએ. ભલેને વિષયની પૂરતી જાણકારી ન હોય. પણ વાતવાતમાં ડબકા મૂકવાની ટેવ પડી ગઇ છે. આજકાલ બોલવાવાળા વધી ગયા છે. કોઇને બીજાનું સાંભળવાની કુરસદ નથી. માણસ બણાગાં ફૂંકવામાંથી ઊંચો આવતો નથી.

ફક્ત પોતાના સુખ દુઃખની, આવડતની, બુદ્ધિની, બહાદુરીની વાતોનું પુનરાવર્તન કર્યા કરે. પોતાના ભૂતકાળની વાતો વધારી ચડાવીને કર્યા કરે. પોતે સૌથી ઉત્તમ, સહુથી વધુ દુઃખ સહી સહીને આગળ આવ્યા છે, એવી વાતોનું પ્રતિપાદન કર્યા કરે, એમ કરવાથી જાણે એમનો અહં પ્રબળ બની જતો હશે. આપણી વ્યથા અવરને મન કથા. શો રસ પડે આપણી વાતોમાં અન્યને! હા એ હા કર્યા કરે, આપણને ઉપર ઉપરથી સારું લગાડવા માટે આપણને લાગે કે કાન માંડી આપણી વાત સૌ સાંભળે. સામાવાળાની ધીરજ ખૂટે, આપણી વાત કાપી નાંખે, મારો ફોન આવ્યો કહી, છટકી જાય. થોડા લોકો ભેગા થાય, અલકમલકની વાતો ઉખળે - નાહકની ચર્ચા થાય. વાર્તાલાપ થાય. એનો સાર કશો ન હોય. હા એક વાત નક્કી છે,

જ્યારે કોઈની ટીકા કે નિંદા - કુથલી થતા હોય ત્યારે બધાને રસ પડે. કાન સરવા કરીને સૌ સાંભળે. પોતાનું મીઠું મરચું ભભરાવીને બીજા પાસે રજુ કરે - વાતનું વતેસર થઈ જાય.

ખરી રીતે મન શાંત હોય ત્યારે બોલવું ગમતું નથી. ચૂપ રહેવું વધુ ગમે છે. અસ્વસ્થતા વધે, બકવાટ વધે. બોલવું સરળ છે. ચૂપ રહેવું અઘરું છે. ડહોળાયેલું મન કાદવ ઉછાળે. વાણી દ્વારા કચરો, વેરાઈ જાય. જ્યારે કોઈ સાથે વાંધો પડે, તકરાર થાય, અંદર સંઘરી રાખેલી કડવાટ બહાર આવી જાય, ગટરનું ઢાંકણ ખૂલી જાય.

પરમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય પછી આંતરિક ચેતના એટલી બધી વધી જાય, કે મૌનનો મહિમા સમજાઈ જાય. જીજ્ઞાસુ લોકો સંતોના જીવન પરથી સ્વયં સત્ય પરખી જાય. મૌનનો મહિમા અપાર છે.

કબીર કહે છે - મન મસ્ત હુઆ તબ ક્યા બોલે ?

હીરા પાયો, ગાઠ ગઠરિયા બારબાર, બાંકો ક્યોં ખોલે ?

મન મસ્ત હોય, કંઈ બોલવાનું મન જ ન થાય. રોદશાં રડવાના ન જ હોય. અંદરની વરાળ બહાર કાઢવાની ન હોય. મસ્ત મન હોય તો પોતાની મસ્તીની લહેરમાં ડૂબી જવાય. જે સ્વાભાવિક છે, તે આનંદ જન્ય છે, અસ્વાભાવિક છે તે દુઃખદ છે. માણસ અંતરમાં ડૂબકી મારે, ત્યાં આનંદ જ આનંદ વ્યાપ્ત હોય તો પછી બહાર કશું વ્યક્ત કરવાપણું રહેતું જ નથી. નિજાનંદે એટલી મસ્તી વ્યાપી જાય કે એને વ્યક્ત કરવા માટે ભાષાની, શબ્દોની જરૂર પડતી જ નથી.

કંજુસ માણસ હોય તે તિજોરી વારંવાર ખોલ ખોલ કરી, ધનને નિરખ્યા કરે, તૃપ્તિ અનુભવવાને બદલે હજુ કશું ખૂટે છે, કંઈ ખોવાયું તો નથી, ચિંતીત થયા કરે, જે કંઈ મળી ગયું છે, એના ઉપર વિશ્વાસ નથી. એને ધનનું બેહૂદું પ્રદર્શન કરવામાં રસ છે.

હલકી થી તબ ચડી તરાઝુ, પૂરી ભઈ તબ ક્યોં તોલે ?

સુરત કલારી ભાઈ મતવારી, મદવાપી ગઈ બિન તોલે -

ત્રાજવાનું પલ્લું હળવું હોય ત્યારે ઉપર રહે, ભારે થવા માંડે, નીચે નમવા લાગે, પૂરેપૂરું ભરાઈ જાય, જમીનને અડી જાય. જિંદગી

ત્રાજવાના પલ્લા જેવી છે. કંઈક મેળવ્યું, નમ્રતા કેળવવી. વૃક્ષ ફળોથી લચી પડે, નીચે નમે. ધનને, જીરવતા આવડવું જોઈએ. થોડું કમાયા, અધ્ધર તાલે મંડીએ છીએ ચાલવા. ધન સાથે અહંકાર ભળે - માણસનું પતન થાય.

શા માટે બીજાને તોળવાનું કે માપવાનું કામ કરવું ? બીજા સાથે શા માટે સરખામણી કર્યા કરીએ ? આપણે આપણાથી ઊંચા લોકો તરફ નજર કરીએ અને દુઃખી થયા કરીએ, બીજા આગળ નીકળી ગયા ને આપણે પાછળ રહી ગયા. આપણા તરફથી નીચાને જોઈએ, તો સમજણ પડે કે આપણે એ કોઈથી આગળ છીએ.

તુલસી ઇસ સંસારમેં, ભાત ભાતકે લોગ,

કોઈની બુદ્ધિ તેજસ્વી, કોઈ રૂપમાં, કોઈ ગુણમાં ચડિયાતું. કોઈ પાસે ધન હોય. માન કે અભિમાન શા કામના. મારું તારું - રાગ દ્વેષ - મનના કચરા છે. એ નીકળી જાય તો આનંદ જ આનંદ. પ્રેમ હોય તો દુઃખ ધરબાઈ જાય. હંસને માનસરોવર મળી જાય પછી એ નાના નાના તળાવ પાસે શા માટે ભટકે ? પાયોજી મૈને રામરતન ધન પાયો. ઇશ્વરીય સંપદા મળી જાય એને મન ધનદોલત તુચ્છ ગણાય. પછી તૃષ્ણા કેવી ? માયાના બંધન છૂટે પછી જાગૃતિ આવી જાય. પરમાત્માના દ્વાર ખૂલી જાય.

જીવનની સાથે એકતા સાધવી જોઈએ. જીવનના સંગીત સાથે લયબદ્ધ થવું જોઈએ. નહીં તો જીવનનું સંગીત બેસૂરું બની જાય. જેમ જેમ અંદર ઉતરતા જઈશું, સ્વયંને જાણીશું, પરમાત્માનું સાંનિધ્ય સાપડતું જશે. ઇશ્વર આપણા અંતરમાં ગોપીત છે. અંતરમાં ડોકિયું કરીએ તો ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થશે. ઇશ્વરને આંખ-કાન આપ્યા છે. આંખ દ્વારા સૂર્ય, ચંદ્ર પર્વતો વગેરે દૂરનું નીરખી શકીએ છીએ. પણ આપણી આંખ આડે અહંકારનો પડદો - આવરણ આવેલ છે. જેથી કશું જોઈ શકતા નથી. માણસ માણસની આંખમાં સમાતો નથી. કારણ સાચું અને અન્યનું સારું દેખાતું નથી.

મનનો આયનો સ્વચ્છ હશે તો એમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ દેખાશે.

સાથે સાથે અન્યનું રૂપાણું પ્રતિબિંબ પણ ઝીલાશે. પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે ચાહના પ્રકટશે.

ઘૂંઘટકા પટ ખોલ રે તો કો પિયા મિલેગે.

અહંકારના પડદાને હટાવી દઈએ, અનહદના અજવાળા પ્રકટશે. જીવન ઝળાહળા થઈ જશે.

રોજ રોજ મિષ્ટાન્ન આરોગીએ, આરોગ્ય બગડે. ક્યારેક લીમડાનો રસ પીવો પડે તો નિરામય રહી શકાય. માનવને સિધ્ધિ-પ્રસિધ્ધિ, માન-સન્માન, સુશ્રૂષા - પ્રશંસાની એટલી બધી ભૂખ ઉઘડી છે કે એને એની આદત પડી ગઈ છે. બીજાની પ્રશંસા સહન થઈ શકતી નથી. સન્માનથી છકી ગયેલા અભિમાની લોકો અગ્નિની જવાળા જેવા દાહક હોય છે.

ચિત્તમાંથી આસક્તિ દૂર કરવી, હું અને મારાપણાની ગાંઠ છોડીએ. માનવીનું મન શાંત અને સમાહિત થાય તો સમસ્ત સત્કર્મોનું ફળ અનાયાસે મળી જવાનું.

સુમેળ

પતિ અને પત્ની સાથે મળી ઘરસંસાર રચે.

પુરુષ કમાઈને લાવે. એ નાણાંપ્રધાન અને પત્ની ઘર સંભાળે, રસોડું સંભાળે. સ્ત્રી એટલે અન્નપૂર્ણા. પુરુષના હૃદય સુધી પહોંચવું હોય તો પેટ દ્વારા. જેનું પેટ ઠરેલું હોય, તેનું મન સ્વસ્થ હોય. દાળ સુધરી તો દિવસ સુધર્યો. સ્ત્રી એટલે ગૃહિણી. ગૃહિણી ગૃહમુખ્યતે. બંનેના કાર્યક્ષેત્ર જુદા જુદા. કોઈ પ્રકારનો ભેદભાવ બંને વચ્ચે હતો જ નહીં. પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં બંને સ્વતંત્ર. કશું અંગત અંગત નહીં અને કશું ખાનગી નહીં. તેથી સંસારનું ગાડું - સુખેથી ચાલતું.

આજકાલ પતિ પત્ની બંને કમાય છે. એકબીજાથી ચડિયાતા પૂરવાર થવાની હોડ લાગી છે. સમાનતાના જમાનામાં લાગણીશીલતા ઘટતી જાય છે. સંબંધોની કિંમત ઘટતી જાય છે. લાગણીઓ બટકતી જાય છે. લગ્ન કર્યા છે, એક ઘરમાં, એક છાપરા નીચે રહેવાનું છે. શારીરિક રીતે એક છે પણ માનસિકતા અલગ અલગ છે. બંને વચ્ચે માનસિક તણાવ રહે છે. ટેકનોલોજીનો પ્રભાવ છે. બેડરૂમમાં પુરુષ લેપટોપ લઈ બેસે છે અને સ્ત્રી મોબાઇલ. બંને વચ્ચે સાયુજ્ય સધાતું નથી. સંબંધોમાં પણ બંનેને સ્પેસ જોઈએ છે. બંને વચ્ચે વાતચીતનો વિષય પૈસા છે, પ્રેમ કરતાં વિશેષ મહત્ત્વ પૈસાને અપાય છે.

બંને સવારે ઊઠી ઘડાઘડ તૈયાર થઈ, દોડાદોડ કામ પર જવા નીકળી જાય છે. વ્યાવસાયિક જીવનને ઊંચાઈ પર પહોંચાડવા બંને કમરતોડ મહેનત કરે છે. થાકીને ટુસ થઈ જાય. સાથે જમ્યા, બેડરૂમમાં ઘૂસ્યા, સૂઈ ગયા. પતિ પત્ની આખા દિવસ દરમિયાન શી શી પ્રવૃત્તિઓ કરી તેની ચર્ચા કરે. કઈ કઈ મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે એની વાતો શેર કરે તો સંબંધોની દોરી ના તાંતણા મજબૂત રીતે ગૂંથાતા જાય. અંગત જીવન સુખમય બને. નિખાલસ પણ વાતચીત કરતા

રહે, વિશ્વાસ કેળવાતો રહે. તો સંબંધો મજબુત બને. પરિણામે આજકાલ સંબંધો બટકણા બની ગયા છે, બંધાય એ કરતાં જલદી સંબંધો તૂટવા લાગે છે. ડીવોર્સના કિસ્સા વધતા જાય છે.

બંનેના કાર્યક્ષેત્ર અલગ છે. ફેસબુક, વોટ્સઅપ. સોશિયલ નેટવર્કિંગ સાઇટ્સ પર સમય વેડફે છે. પરિણામે જીવનસાથીની જરૂરિયાતો પ્રત્યે બેધ્યાન બની જવાય. સંબંધોમાં દૂરી આવતી જાય. ટેકનોલોજીને કારણે સેક્સલાઇફ નીરસ બની જાય.

હરીફાઇનો જમાનો છે. જીવનની જરૂરિયાતો વધતી જાય છે. વધુ ને વધુ પૈસા કમાવા પડે. હપ્તાઓ ભરવાના છે. જીવનધોરણ ઊંચું છે. મહેનત વધુ કરવી પડે. સંબંધ કઇ રીતે નિભાવવા એની સમજણ નથી. પરિણામે એડજસ્ટમેંટ કરવાનું શીખ્યા નથી. મોડર્ન વિચારધારા છે. સાસુ, સસરા, પરિવાર પ્રત્યે કોઇ કમીટમેંટ નથી. જવાબદારી નિભાવવી નથી. લગ્ન એટલે ફક્ત સ્ત્રી અને પુરુષનો સંબંધ નથી. પરિવાર પ્રત્યે જવાબદારી છે. સંબંધો સ્થિર હોવા જરૂરી છે. લગ્નના સાત પવિત્ર ફેરાનું મહત્ત્વ સમજવું નથી. પરિણામે પોતે પોતાના સ્વાર્થને વિશેષ મહત્ત્વ આપે છે. સ્વાર્થ હોય ત્યાં સુધી સંબંધ નહીં તો તું તારા રસ્તે, હું મારા રસ્તે - સંબંધોમાં ભાવુક્તા રહી નથી. સંબંધોમાં ગણિત પ્રવેશે - પોતાના જરૂરિયાતોનું જ ધ્યાન રાખવાનું. અન્ય માટે સમય ફાળવવો જોઇએ - એ સમજ નથી. સંબંધોમાં અંગત લાભ કે ફાયદાનું ગણિત ન જોવાય. સંબંધ બંધાયો, મોકળાશપૂર્વક જીવવાનું છે, અન્યને એની રીતે જીવવાની મોકળાશ આપવી પડે. બંને વચ્ચે નિખાલસતા હોય તો, એકબીજાથી કશું છુપાવવાનું ન જ હોય. મોડર્ન વિચારધારા મુજબ એકબીજા ઉપર કોઇ બંધન લાદવા ન જોઇએ. બંનેને પોતપોતાની રીતે જીવવાની મોકળાશ આપવી પડે અને તો જ રીલેશનશીપ ટકી રહે.

જે ઝાડના મૂળિયાં મજબુત હોય એના થડ, એની ડાળીઓ સ્થિર રહી શકે. પરિવારના વૃક્ષને તરોતાજા રાખવું હોય તો પરસ્પર વિશ્વાસ પાયામાં રહેવો જોઇએ. કોઇએ કોઇને ટકટક કરવી નહીં. એક બીજાના

શોખ અલગ હોઇ શકે. એના શોખને રૂંધી નાંખવાને બદલે પ્રોત્સાહન આપવું જરૂરી છે. ગમે તેટલા વ્યસ્ત જીવનમાં પણ જીવનસાથી માટે સમય ફાળવવો પડે. એ મારા માબાપને સાચવે એવું ઇચ્છતા હોઇએ તો એના માબાપને પણ સાચવી લેવાની ફરજ છે. આવું પરસ્પર રહે તો સંબંધોમાં નરવાઇ રહે, નહીં તો પછી સંબંધો બિમાર પડી જાય.

આજકાલ સંબંધોમાં આત્મીયતા ઘટતી જાય છે અને ફક્ત દૈહિક આકર્ષણ રહી જાય છે. વચનો અપાય છે, તોડતા વિચાર પણ આવતો નથી. પરિણામે સંવેદનાથી છલોછલ માનવી આજે રોબોટ જેવો બની ગયો છે.

સુખી અને સમૃદ્ધ જીવન જીવવું હોય તો મહત્ત્વની વાત સંબંધો જાળવવાની તત્પરતા છે. મગજ અને મન બંનેને સંયમીત રાખી, સંમત રહી શકીએ તો જ જીવનમાં કોકડા ગૂંચવાશે નહીં. ગાડીના પાટાની જેમ સમાંતર રહી જીવન જીવી ન શકાય. વચ્ચે જંકશનો આવવા જોઇએ તો પરસ્પર મેળ ટકી રહે.

તરસ

ઉનાળો આવે, ધોમ ધખે, આકાશમાંથી અગનવર્ષા થઈ રહે. પરસેવાના રેલા ઉતરવા લાગે. મુંબઈ જેવા શહેરમાં હ્યુમીડિટી વધે. તો યે રસ્તા ઉપર માનવી ઉભરાતા હોય. નોકરી ધંધા કરવા બહાર નીકળવું જ પડે. અમદાવાદ - વડોદરા જેવા શહેરોમાં બપોરે દુકાનો બંધ - રસ્તા પર જાણે કર્કરુ. પવન પણ જાણે દાઝી જતો હશે. લૂ બનીને રાડારાડ પાડતો હશે. તરસે જીવ જાય. સૂરજ નારાયણ ખૂણેખૂણેથી પાણી શોષી લે - વાદળોમાં પાણી ભરી દે. કંઠ સૂકાય. ઠંડા પાણીનું ટીપું અમૃત જેવું લાગેય. હાશકારો થાય. કૂવા સૂકાઈ જાય. આંખમાં દરિયા જેટલા આંસુ ઉભરાય પણ એનાથી તરસ છીપાતી નથી.

માતાના ગર્ભમાં તો જળબંબોળ હોઈએ, જન્મ પછી તરત તરસ છીપાવવા ગળથૂથી ચમચીથી પાવામાં આવે. માણસમાં ત્યારથી તરસ કદી સંતોષાતી નથી. એક બે પ્યાલાથી આ તૃષ્ણા સંતૃપ્ત થતી નથી. તરસ અનંત છે. તૃષ્ણા ન જીર્ણા, વયમેવ જીર્ણા - ઝંખનાઓ, અપેક્ષાઓ, સપનાઓ - આ જગતમાં કઈ વ્યક્તિ સંતૃપ્ત છે? તૃષ્ણાઓ અપાર છે. નિર્બળને શક્તિની તરસ છે. જ્ઞાનીને વાણીની તરસ, કોઈને કીર્તિની, કોઈને ધન-સંપત્તિની તરસ - કોઈને સૌંદર્યની તો કોઈને ભક્તિની તરસ. શાંતિની તરસ તો સૌ કોઈને છે. પણ હા એ તરસ તો છે મૃગજળ જેવી. દોડતા રહો, દૂરની દૂર ભાગતી રહે.

સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં તૃષ્ણાનો કોઈ પાર નથી. લાખ વાળાને કરોડપતિ થવું છે. કોઈને ચક્રવર્તી થવું છે. કોઈને ઇન્દ્ર થવું છે.

તરસ હોવી એ સહજ છે. તરસ્યા થવું એ ગુનો નથી, અધૂરાપણું છે, તરસ છે તો જ પ્રગતિ છે. જીવન ગતિશીલ રહી શકે. કોઈ ને કોઈ ઝંખના હોય, તો જ માણસ ક્રિયાશીલ રહે. તૃપ્તિ થઈ જાય માણસ સ્થિર થઈ જાય, સ્થિતિ થઈ જાય. પ્રગતિ અટકી જાય. જીવનનો વિશ્રામ તો વહેતા રહેવામાં છે. તરસ હોય તો જ બેઠેલો માણસ ઊભો થાય. દોડવા માંડે.

તરસ વિનાનું જીવન કોરું ધાકોર બની જાય. જીવનનો વિશ્રામ દોડતા રહેવામાં છે. બેસી રહેવામાં નથી. આગ લાગે ત્યારે કૂવો ખોદવા ન જવાય. દોડતા રહો, વહેતા રહો, નહીં તો ખાબોચિયું બની ગંધાઈ જશો.

પૃથ્વી સ્વયં સતત ફરતી રહે છે, સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહો ગતિશીલ છે. એ સૌ સ્થિર થઈ જાય તો! કુદરતે પૃથ્વીના પોણાભાગમાં સમુદ્રનું જળ ભરી દીધું છે. જળનો મહિમા જગજીવનને હોય જ. મારું જીવન અંજલિ થાજો. તરસ્યાનું જળ થજો. રણમાં ઊંટની ખૂંધમાં કુદરતે જળ ભર્યું છે. આપણે પંખી માટે પાણીની ઠીબ ભરી રાખીએ છીએ. પાણીની પરબ બેસાડીએ છીએ વટેમાર્ગુ માટે. ઢોર માટે હવાડા બાંધીએ છીએ. તરસનો તાપ હોય. સવારે વહેલા ઊઠી સર્વ પહેલાં સૂર્ય નમસ્કાર કરી અભિષેક કરીએ. શંકરના શિર પર સતત જળધારા થતી રહે છે.

તરસ એ તો વ્યક્તિની ઓળખ છે. જેટલી તરસ વધુ - કાર્યશીલતા વિશેષ. તરસ લાગે - પગ દોડે - વિચાર દોડે - તૃષ્ણાતુર ચાતક પક્ષીની પ્રેમકહાની જગજાહેર છે. રેતીનું રણ હોય કે જીવનનું સમરાંગણ. ઝાંઝવાના જળ પી શકે - એ જ અમૃતની તૃપ્તિ અનુભવી શકે.

એટલે જ તો જીવનનો અંત આવે, મોંમાં ગંગાજળ મૂકવામાં આવે. જીવને તૃપ્તિ થાય. પનઘટ પર પનિહારી કોઈ પરદેશી માટે ગાગરમાંથી જલની ધાર કરતી હોય અને એ જણ ગટગટ પાણી ગટગટતો હોય. એ દૃશ્ય કેવું મનોહર લાગે! ગરમાળો અને ગુલમહોર બંને વૃક્ષો તાપ વેઠીને ખીલે છે. રાતાચટ્ટાક ફૂલો દ્વારા વહાલ વ્યક્ત કરે છે.

જે તડકો આપણા માટે અકળામણ છે તે જ તડકો ગુલમહોર માટે ખીલવાનું કારણ છે. તાપ તો છે તપ કરવા માટે. તાપ હોય તો જ પાણીની વરાળ બનાવી વાદળાને બાંધે છે. એ જ શોષાયેલું પાણી ફરી વરસાદ થઈને પાછું આવશે. ઘરતીની તરસ મીટાવશે. આંબો તાપ ઝીલે મીઠી મધુરી કેરી પકાવે. તરબૂચ લાલાશ પકડે. તડકો ભલે આપણને ગમે કે ન ગમે વૃક્ષોને રંગીન અને સંગીન બનાવી દે. એ જ હરિયાળી તન મનની તરસ છીપાવી દેશે.

ભીની ભીની યાદો

જીવનનો સૌથી મોટો પ્રોબ્લેમ કયો ?

માણસ છીએ એનો -

માણસ છીએ ભાઈ માણસ છીએ. આપણે એવું માની બેઠા છીએ કે આપણે માણસ છીએ તો દરેકે દરેક માણસે આપણને સમજવા પડે. ઓળખવા પડે. આપણે કોણ છીએ ? આપણે પોતે જ આપણને ઓળખી શક્યા નથી. ઓળખી શકવાના પણ નથી. એ જ તો સૌથી મોટી અચરજ છે.

માણસ છીએ. જાતજાતની વ્યક્તિઓના સંપર્કમાં આવીએ છીએ. જાતજાતના અનુભવો કર્યા - બધી યાદોને હૈયામાં સંઘરી રાખી છે. મોંઘી મૂડી સમજીને - ઘણા ઘણા સંબંધો છૂટી ગયા પણ એની કડવી કે મીઠી યાદો ભૂલી ભૂલાતી નથી. અંદરથી ખાલીપો ખખડે છે. એ ખાલીપો શેનો છે ? પેલી ગમતી વ્યક્તિની ખોટ સાલે છે ? ગયું એ ફરી પાછું આવવાનું નછી. એ સનાતન સત્ય છે. છતાં આપણું એ વાતનું રોણું સતત ચાલતું જ રહે છે. કારણ આપણે માણસ છીએ, લાગણીથી ધબકતા માણસ છીએ. અપેક્ષા અને ઉપેક્ષાના લોલક સાથે હાલકડોલક થયા કરીએ છીએ. કોઈને કદર ના થઈ, મેં એની પાછળ જાત ઘસી નાંખી. એ ગાણું રોજ ગાયા કરીએ. છતાં યે હજુ કોઈને મદદ કરવાની વૃત્તિ એટલી જ જીવતી છે. મનને મનાવતા શીખી ગયા છીએ કે કોઈના જેવું આપણાથી થવાય નહીં. માણસ થઈને માણસને કામમાં ન આવી શકીએ તો મનખો અવતાર શો કામનો ?

ગમે તેટલું સમજીએ છતાં આપણે જ દીવાલ ચણીએ છીએ. એની સાથે માથું ફોડ્યા કરીએ છીએ. કારણ લાગણીથી ધબકતા માણસ છીએ. સમય આગળ ને આગળ વધતો જાય છે. માણસ વિતેલા દિવસોને, સંબંધને યાદોને કાયમ માટે પટારામાં તાળું મારી બંધ કરી

શકતો નથી. ધીરે ધીરે તાળું તોડી નાંખે, પટારો ખૂલી જાય. સંકેલીને મૂકેલી પ્રત્યેક ક્ષણોની યાદો બહાર ડોકાવા લાગે. સમયના ચોક્કસ ખંડમાં બંધાયેલા નાજુક સંબંધને કપૂરની ગોટીમાં લપેટીને - એ ક્ષણોને કાળજીપૂર્વક સાચવી રાખી છે. એ વિતેલા દિવસોની યાદ ફિલ્મની રીલની માફક ફરવા લાગે, યાદો તાજી થાય. એ વખતે આંખો બંધ કરી, ઊંડા શ્વાસ લઈએ, એ યાદોની સુગંધનો દરિયો છાતીમાં ભરાઈ જાય. એની સુગંધ મહોરી ઊઠે. કોઈની હથેળીનો હૂંફાળો સ્પર્શ અનુભવાય. હથેળીમાંથી છૂટી પડી ગયેલી ભીનાશ આંખોમાં તરી આવે. હૂંફાળો શ્વાસ અથડાયાની કૂણી ઘટના છલકાવા લાગે. એ સંબંધ ધબકવા લાગે. ભૂતકાળને યાદ કરવામાં યે એક પ્રકારનું સુખ છે. એ યાદ પારિજાતની શીતળતા સ્પર્શી જાય, ભીની ભીની ઝાકળની જેમ.

સંસાર

ભાગ્યવિધાતા

આગ ઉપર ચાલવાનું નામ સંસાર છે,

સમજણ પડી જાય એટલી તો બેડો પાર છે.

વિશ્વમાં કુદરતની લીલા અપાર છે.

તારી નજરમાં ફેર છે - નજર ઉપર આધાર છે.

સર્વથી શ્રેષ્ઠ હું એ ગર્વમાં રહેવું નહીં.

મારાથી પણ શ્રેષ્ઠ લોકો જગતમાં અપરંપાર છે.

કોણ પ્રકટાવે છે રાતે આ કરોડો તારલા

કો' અદીઠા હાથનો આ સહકાર છે.

ઈશ્વરના ઘણા ઘણા ઉપકાર છે.

જીવનનો મર્મ સમજવાનો પ્રયાસ કરીએ તો મુસીબતોનો સામનો સરળતાથી કરી શકાય. સંસાર છે, અનેક પ્રશ્નો, અનેક આંટીઘૂંટીઓ, મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે.

જે ગમે જગતગુરુ દેવ જગદીશને, તે તણો ખરખરો ફોક કરવો આપણો ચિંતવ્યો અર્થ કંઈ નવ સરે, ઉગરે એક ઉદ્વેગ ધરવો.

સંસારની આગમાં તપવું પડે, અશુદ્ધિઓ ઓગાળવી પડે પછી કુંદન શા શુદ્ધ બની શકાય. ચોમેર કુદરતે પોતાનો જાદુ પાથર્યો છે. એનો સાક્ષાત્કાર કરવા આપણી ઇંદ્રિયોને સૂક્ષ્મ બનાવવી પડે. આપણે એની રચનાના અંશમાત્ર છીએ. માન, અભિમાન. અહંના પડળ ઇશ્વરની કળાને માણવામાં આડા આવે છે. હું કરું હું કરું, એ જ અજ્ઞાનતા, શકટનો ભાર જેમ શ્વાન તાણે. આપણે કૂવામાંના દેડકા જેવા છીએ. સંકુચિત માનસ ધરાવીએ છીએ. કુદરતમાં સૂર્ય, ચંદ્ર, ઋતુમાં કેટલી નિયમિતતા છે? કાળનો પ્રવાહ ધસમસતી નદી જેવો છે. આપણે તો એક નાના તણખલા જેવા તુચ્છ છીએ. કુદરતમાં ચોમેર પ્રેમ, મૈત્રી, સૌંદર્ય, સંવાદિતા, સચ્ચાઇનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે. જીવન જીવવા માટે ફક્ત રોજી રોટીનો સવાલ નથી. ઇશ્વરીય તત્ત્વની આરાધના, પૂજા, અર્ચના, ભક્તિ કરી એને ભજવાનું છે. એનું ઋણ સ્વીકારવાનું છે. કલકલ વહેતાં ઝરણાંઓ, પક્ષીઓનો કલરવ, ટમટમતા તારલાઓ વિશ્વને સોહામણું, રણિયામણું બનાવે છે. ઇશ્વરે કેટકેટલું, મબલખ મબલખ આપ્યું છે. ક્યાંય એના નામની તકતી બનાવી ચોડી છે?

જ્યારે માણસ તો મારું મારું કરી મરે છે. બધું હું અને બધું મારું. ધનનું, તનનું, પદનું, પ્રતિષ્ઠાનું ગુમાન કેળવીએ છીએ. અહં એટલો પ્રબળ બનાવી દીધો છે કે જગતમાં હું જ સર્વશ્રેષ્ઠ છું. બીજાને તુચ્છ સમજી એનો અનાદર કરીએ, અન્યની પ્રગતિ જોઈ અંદર અંદર ઇર્ષ્યાથી સળગ્યા કરીએ. ધન, મદ, સત્તાનો તોર ચડે. સર્વથી ઊંચું આસન મારું જ હોવું જોઈએ. બધાએ મારા હુકમને વશ થવું જોઈએ, સીતારો બુલંદ હોય ત્યાં સુધી સૌ વાહવાહ કરશે. ખુશામત કરશે. મધમાખીની જેમ આસપાસ વીંટાયા કરશે. ગરજ હોય ત્યારે બધાને મસકા મારીએ, ગરજ મટી જાય, ભૂલી જઈએ.

આજે આપણી પાસે ઘણું બધું છે. કાલે નહીં પણ હોય. ઊંચીનીચી ફર્યા કરે જીવનની ઘટમાળ. સુખ દુઃખમાં સમભાવ કેળવવો જોઈએ. ઘમંડ શા માટે? આમાં મારું શું છે? કેટલું છે? ‘ઔરો મેં ખુદ કો ખો કર, મેં કો દૂંઢના, ઝિંદગી ઉસી કા નામ હૈ - ત્યાગ કર્યા પછી, ઉપકાર

કર્યા પછી યે એનો અહંકાર ન હોવો જોઈએ. પર દુઃખે ઉપકાર કરે તો યે મન અભિમાન ન આણે રે. સાધુ સંતો સંસાર ત્યાગે, આશ્રમ બનાવે. ત્યાં નવો સંસાર ઊભો કરે. ત્યાગનું તો મહોરું છે. હું સૌથી વિશેષ જ્ઞાની, મારા શિષ્યો કેટલા બધા? મારો આશ્રમ કરોડોની મિલકતનો. હું અને મારુંના ઢોલનગારા સતત વગાડતા ફરીએ છીએ. ધનનો, જ્ઞાનનો, સજ્જનતાનો દયાનો, કરૂણાનો અંચળો ઓઢી અહંને પોષીએ છીએ. બહારથી દેખાઈએ, એવા અંદરથી રૂડારૂપાળાં નથી, અસલી નથી, નકલી છીએ. અંદરનું અસલી છે, બહારનું નકલી છે. વિરોધાભાસને કારણે માણસને પોતાને જ પોતાની જાત સાથે લડવું પડે છે, સંઘર્ષ કરવો પડે છે. સરળતાથી, સહજતાથી જીવવું નથી, જીવતા આવડતું નથી. પછી છુપાવવું પડે, ડરવું પડે, અંદરથી વિક્ષિપ્ત રહેવું પડે. સરળ હોઈએ તો જ સ્વસ્થ રહી શકાય.

જિંદગી આપણી છે. કેવી રીતે જીવવું છે એ આપણે નક્કી કરવાનું છે. મરી મરીને જીવવું છે કે જીવી જીવીને મરવું છે - એ આપણે નક્કી કરવાનું છે. આપણા ભાગ્યવિધાતા આપણે ખુદ છીએ.

સમગ્ર દુનિયાનો માલિક ઇશ્વર છે. દરેક સંપત્તિ દેવી છે. આપણી માલિકીનું હોત તો મરણ પછી સાથે લઈ જવા મળત. ખાલી હાથ આવ્યા હતા ખાલી હાથે જવાના. આપણું હતું જ ક્યાં કશું? ઇશ્વરે સર્વ કંઈ છે એ તારું છે. તારું જ તને અર્પણ.

‘ત્વદીયવસ્તુ તુભ્યમેવ પ્રદીયતે.’

સંસ્કૃતિ કે વિકૃતિ

જુહુની કોલેજમાં ભણતી સરખેસરખી સાહેલીઓ - છ સાત - ખાનદાન પરિવારની છોકરીઓ, માબાપની શ્રીમંતાઇનો મદ, એમાં ચડતી જવાની. માબાપે આપેલી સ્વતંત્રતાનો દુરુપયોગ કરે. કલાસ બંગ કરે. સીનેમા જોવા બેસી જાય. બે ચાર મહિને ઘરમાં કહે કે કોલેજની પીકનીક જવાની છે. ક્યારેક સીમલા તો ક્યારેક ગોવા. રૂપિયા પચીસ પચાસ હઝાર તો ઓછા પડે. માને સમજાવી દે કે ત્યાં કવરેજ ન મળે. મારો ફોન ન લાગે કે અમારો ફોન ન આવે તો ચિંતા કરતા નહીં. અમારા મેડમ અમારી સાથે હશે. મા બિચારી માની જાય. સાચવીને જજો બેટા - એમ કહી વિદાય આપે. પગે લાગી દીકરીઓ ઘરેથી નીકળી જાય. સખીઓ ખુશખુશાલ. આવી સુખી અને સંસ્કારી લાગતી દીકરીઓ, માબાપ પાસે જીદ કરે - પીકનીકને બહાને મોજશોખ કરવા નીકળી પડે. સાથે કોલેજના બોયફ્રેન્ડ જોડાઇ જાય.

બસમાં અંતાક્ષરી શરૂ થાય. થોડી છેડછાડ, નૉકઝૉક. પરોઢનું ધુમ્મસીયું ઝાકળભીનું ઠંડું વાતાવરણ હોય, પવનની ખુશનુમા લહેરખીઓ લહેરાતી હોય. પછી સૂરજદેવનો સોનેરી ઉજાસ ફેલાઇ જાય. આ વખતે બધા ગોવાની સફર પર નીકળ્યા. યા-હૂ - જાણે ખુલ્લું ખુલ્લું આકાશ મળ્યું. મુક્તતાનો અલ્લહ આનંદ સૌના મુખ પર છલકાવા લાગ્યો. ઘરેથી નીકળી ત્યારે ઠાવકી દેખાતી છોકરીઓ હવે છાકટી બનવા માંડી. અંગ પ્રદર્શન કરે એવા ઉઘાડાં - ટૂંકા કપડાં, મોંમાં સીગરેટ અને હાથમાં મદિરાના જામ. મોડર્ન જમાનાની, લાડકોડમાં ઉછરેલી છોકરીઓ બિન્દાસ્ત - બીકીની પહેરી રીસોર્ટના સ્વીમીંગ પુલમાં ન્હાવા પડે. સાથે મિત્રો તો હોય જ ને! પછી જે ધમાલ ને મસ્તી. થાક્યા પાક્યા રૂમમાં જાય. બોયફ્રેન્ડ સાથે. સુંવાળો સહવાસ - સ્માર્ટ અને સોહામણા બોયફ્રેન્ડ - દુનિયાની બધી મજા લૂંટી લો -

Who cares? માબાપને ક્યાં ખબર પડવાની છે?

આ છોકરીઓને, છોકરાઓને માબાપ લગ્ન બાબત પૂછે - કહી દે - શું ઉતાવળ છે. સ્વતંત્ર રીતે જીવવા દો. શી જરૂર છે લગ્ન કરવાની. લગ્ન કર્યા વિના ક્યાં મજા માણી શકાતી નથી?

રાત્રે ડીસ્કો ડાન્સ મર્યાદાઓ ઓળંગાતી જાય - શરમ તો નેવે મૂકાઇ ગઇ હોય. ઘરે પાછા આવે. થાકીને હુસ થઇ ગઇ હોય. બે દિવસ પથારીમાં પડી રહે. મા શું જાણે - દીકરીઓના કરતૂત. માબાપ સંતાનોને મોં માગ્યા પૈસા આપે. પોતાના લાડલાઓના અરમાનો પૂરા કરવા - તણાઇને - ખેંચાઇને.

ચોપાટીના દરિયા કિનારે, વિલ્સન કોલેજની સામે દરિયાની પાળે આવી રંગબીરંગી તીતલીઓને હાથમાં સીગરેટ સાથે એમના ઇશ્કીઓની સાથે કીડા કરતી જોઇએ ત્યારે મનમાં ટીસ ઊઠે - શું છે આ આપણા ભારત દેશની સંસ્કૃતિ?

માબાપના વિશ્વાસનો આવો વિશ્વાસઘાત.

જમાનો ખરાબ આવ્યો છે - કે આટલી વિકૃતિઓ!

શીલ અને ચારિત્ર્ય એ સ્ત્રીનું આભૂષણ છે. લજ્જા એ એનું આભૂષણ છે. વડીલોની માબાપની આમન્યા એ એનું ભૂષણ છે. ઘડી બે ઘડીની મોજમજા કેટલી ખતરનાક બની શકે. જાત સાથે છેતરામણી-વડીલો સાથે છેતરામણી. ગર્ભપાત કરાવવા એકલી એકલી ડોક્ટર પાસે જઇ આવે એવી બિન્દાસ્ત છે આ છોકરીઓ. એક ચેપી રોગ લાગી જાય તો? એનો કોઇ ડર નથી. આને આધુનિકતા કહેવી કે વિકૃતિ?

હકનું

ઈશ્વર પરમ કૃપાળુ છે. કીડીને કણ અને હાથીને મણ આપી રહે છે. આ પૃથ્વી પર દરેકને રહેવા ઘર મળી રહે, પેટ ભરવા અન્ન મળી રહે એવી કુદરતી સંયોજના છે. પણ આપણી માનવીય તૃષ્ણા બેહદ છે. ધનની, પ્રતિષ્ઠાની લાલસા, અતિશય મેળવી લઈ, સંઘરવાની લાલચ, મુઠીભર માણસો બેહદ સંપત્તિના માલિક બની જાય. અને પરિણામે અનેક લોકો બેઘર રહી જાય, અન્ન વિના ટળવળતા રહી જાય. માનવમનમાં અસંતોષનો કીડો સતત સળવળતો રહે છે. મારો ભાઈ પેન્ટહાઉસમાં રહે છે. મારે ભાડાના ઘરમાં રહેવું પડે છે. મારા પડોશીને ત્યાં મર્સીડીઝ ગાડી છે. મારે સ્કૂટર પર રખડવું પડે છે. આપણી લાયકાત કેટલી છે? આપણી ઔકાત કેટલી છે? એ તપાસતા નથી, વિચારતા નથી અને ભગવાને મને અન્યાય કર્યો છે, એવી ફરિયાદ કર્યા કરીએ છીએ. અન્યાય કર્યો એ ભાવના અલગ છે, અસંતોષ એ જુદી વાત છે. કુદરત સૌને એના ગજા પ્રમાણે આપે જ છે.

હું બેઘર તો નથી. ભલે મારી પાસે મહેલ નથી. ભલે ગાડી નથી, ભગવાને મને ચાલવા માટે બે સલામત પગ તો આપ્યા છે ને! જો સંતોષ માણતા આવડે તો કડવાશ પેદા થાય જ નહીં. ભગવાનને મન એના સૌ સંતાનો સમાન જ હોય છે. એ શા માટે કોઈને અન્યાય કરે? મૂળ મુદ્દે આપણે આળસુ છીએ. ઉદ્યમ કરવો નથી. હાથપગ ચલાવવા નથી. આપણી શક્તિને ખોટી દિશામાં ખર્ચી નાંખીએ છીએ. શું ખરેખર આપણે પૂરેપૂરી નિષ્ઠા નિયોવીને આપણે ભાગે આવેલું કર્મ કરીએ છીએ ખરા?

મેટ્રીકમાં પ્રથમ નંબર મેળવવો છે, તો રાતદિવસ વાંચ્યું છે ખરું? ટોપર બનવા માટે મારે જે મહેનત કરવી જોઈએ તે મેં કરી છે? ચિત્ત દઈને અભ્યાસ કર્યો છે?

મારે ગાડીમાં ફરવું છે, મોટા ફ્લેટમાં રહેવું છે, તો મેં એવો પ્રખર પુરુષાર્થ કર્યો છે ખરો? અંબાણી - બીરલા જેવી બુદ્ધિ ચલાવી છે? મહેનત કરી છે? એ લોકોને ત્યાં ઉપરથી પૈસાનો વરસાદ વરસ્યો નથી. કુદરત બધા પર સમાન રીતે મહેરબાન હોય છે. વાદળી તો બધે જ વરસે પણ આપણે કોરા રહી જઈએ, એમાં વાદળીનો વાંક થોડો છે?

પણ આપણને ટેવ છે, સતત ફરિયાદ કર્યા કરવાની. ઈશ્વરે મને અન્યાય કર્યો છે એવા ગાણાં ગાઈ ગાઈ આપણી નિષ્ફળતાને ઢાંકવા પ્રયાસ, કરીએ છીએ. કકળાટ કરી કરીને કલેશની જવાળામાં હોમાઈ જઈએ છીએ. કમળો હોય તો પીળું જ દેખાય. અન્યાય થયો છે એવા ચશ્મા પહેરી લઈએ પછી ઈશ્વરનો શો વાંક?

ન્યાયની વાતો કરનારા આપણી લાયકાત કેટલી છે તે વિચારતા નથી. સાચી દિશામાં પ્રયત્ન કરતા નથી. સત્તા લાલચુ રાજકારણીઓની જેમ બીજાના ખભા પર બંદુક ફોડવી છે.

ઈશ્વરના હાથમાં ન્યાયની તુલા છે. એના બે પલડા બરાબર છે એ અન્યાય કરતો જ નથી. પછી ન્યાય માંગવાનું નાટક શા માટે કરવું? અસંતોષને અન્યાયનું મહોરું પહેરાવી દઈએ પછી ન્યાય માંગવાનો હક નથી આપણને.

હા, સફળતા મેળવવી છે, તો ચાલો - દૃઢ નિર્ણય કરીએ. સંનિષ્ઠાપૂર્વક આપણે ભાગે આવેલી ફરજો બજાવીએ. કામચોરી કરવી નથી, હંમેશા પ્રામાણિકતા, નૈતિકતા જાળવી રાખીશું. જેવી કરણી તેવી ભરણી. કર્મો કરીશું એવું જ ફળ મળશે.

ઈશ્વર અલ્લા તેરો નામ - સબકો સન્મતિ દે ભગવાન.

હરામનું ખાવું નથી, હરામનું મેળવવું નથી. ફક્ત અને ફક્ત મારા હકનું જ મારે ભોગવવું છે. અધિક માંગવું નથી. અધિક ભોગવવું નથી. મારા હકનું જ ભગવાન મને આપતો રહેજે.

આશ્વાસન

વહેલી સવારે એલાર્મ વાગ્યું. મંજરી ઊઠીને તૈયાર થવા ગઈ. રોજ તો મંજરી ૬ વાગે નહાઈઘોઈ તૈયાર થઈ રસોડામાં પહોંચી જતી હોય. સવારનો બ્રેકફાસ્ટ દરરોજ અલગ અલગ બનાવે. કોઈની ચા, કોઈની કોફી, બોર્નવીટાનો ગ્લાસ. દીકરી શુભા અને મોહકના લંચ બોક્સ તૈયાર કરે. દીકરા દીકરીની કાયમ ફરિયાદ હોય, મમ્મી તને પીઝા ને પાસ્તા બનાવતા આવડતું નથી. રોજ રોજ ઢોકળા ને મૂઠિયા, ચેવડો ને પૂરી. ગોળપાપડી. એમના મિત્રોના લંચ બોક્સમાં આવી અવનવી આઈટમો હોય. જો કે મોહક ને શુભાના મિત્રો તો એમના લંચ બોક્સની આઈટમો ચાટી ચાટીને ખાઈ જતા. મંજરીને ખબર છે એટલે તો ડબલ નાસ્તો ભરે છે. વાવ - કેટલું ટેસ્ટી? મંજરીના પતિ સુમિત ભારે ભૂલકણા. કોઈ દિવસ વોલેટ ભૂલી જાય કે હાથરૂમાલ. સાંજે ઘરે આવીને ગાડીની ચાવી ક્યાં મૂકી દે - એ ભૂલી જાય. મંજરી યાદ કરી કરીને બધું તૈયાર રાખે. છતાં યે સુમિતની બૂમાબૂમ હોય - મંજરી મારા ઓફિસના કાગળો આડા અવળા કરી નાંખ્યા - સાવ અડબોત જેવી છો, સેન્સલેસ. આજે મારું પ્રેઝન્ટેશન છે. કેટલું મોડું થઈ ગયું? મને વહેલો કેમ ન ઊઠાડ્યો? પતિ સુમિતની આવી અવહેલના મંજરી ચૂપચાપ સહી લેતી હોય છે. સંતાનો હવે મોટા ને સમજણા થઈ ગયા છે. એમના દેખતા આવા તિરસ્કારભર્યા વચનો સાંભળવા પડે. મંજરીનું હૈયું ઘવાતું જાય છે.

આવી પડતી હોય છે મંજરીની સવાર. આજે કંઈ જુદું જ વાતાવરણ છે. મંજરી વહેલી તો ઊઠી પણ બાથરૂમમાં નહાવાધોવામાં, તૈયાર થવામાં બહુ સમય લાગ્યો. આજે ડાયર્નીંગ ટેબલ પર ચેવડો, ચકરી, સૂકો નાસ્તો મૂકી દીધો છે. ચા કોફી થરમોસમાં ભરી મૂક્યા છે. રોજ ડ્રેસ પહેરી ઘરકામ કરતી મંજરી આજે સવારમાં સાડી પહેરી તૈયાર

થઈ કહે, સૌ જાતે ચા નાસ્તો કરી લેજો. હું મંદિર જાઉં છું. દીકરી શુભા બબડી, મમ્મી વળી ભક્તાણી ક્યારથી થઈ ગઈ. આજે આ નવું નાટક - ગરમ નાસ્તો તૈયાર કરવાને બદલે મમ્મી મંદિરે ચાલી, સરસ સાડી પહેરીને.

સુમિતે કોમેન્ટ કરી - શું વાત છે. રોજ લઘરવઘર રહેતી મેડમ આજે કંઈ ખુશમિજાજમાં છો ને! ત્રણે જણા મંજરીનું આવું વર્તન જોઈ અચરજ પામી ગયા. મમ્મીના વર્તનમાં બદલાવ આવ્યો છે.

મંજરીએ બીજો આંચકો આપ્યો. ઇંગ્લીશ વીંગ્લીશ પીકચરની ચાર ટિકિટો બુક કરી છે. હું બહારથી સીધી આવીશ. ટેબલ પરથી ટિકિટ પર્સમાં મૂકી દેજો. અને ત્યાંથી સ્ટેટસમાં ડીનર લેવા જવાનું છે. મમ્મી આજે આંચકા ઉપર આંચકા આપ્યે જાય છે. શું થયું છે આજે મમ્મીને! દરરોજ સોગીયું ડાયું લઈને ફરતી મમ્મી, રઘવાટમાં ફરતી મમ્મી આજે કોઈ અનોખા મૂડમાં છે.

મોહક અને શુભા બડબડ્યા - મમ્મી તું તો કોઈ દિવસ પીકચર જોવા અમારી સાથે આવતી નથી. ટિકિટ બુક કરતાં પહેલાં અમને પૂછવું જોઈતું હતું. મંજરીએ સ્પષ્ટ કહી દીધું - જેને આવવું હોય તે આવજો - તમારી મરજી.

બધા છના શો માટે થીયેટર પર પહોંચી ગયા પછી મંજરી ટેક્સીમાંથી ઉતરી. તદ્દન નવા લુકમાં - માય ગોડ? અનબીલીવેબલ - મમ્મી યુ લુક ગોર્જયસ. મંજરી બ્યુટી પાર્લરમાં તૈસાર થવા ગઈ હતી. બધાએ સાથે પીકચર જોયું. ગામડિયણ, દેશી લાગતી શ્રીદેવી - કેવી બદલાઈ ગઈ? અનબીલીવેબલ - ત્યાંથી સ્ટેટસમાં ગયા. મંજરીની આઠ દસ ફેન્ડ્સ આવી હતી અને બે ચાર અંગત સગા. વેઈટર ટેબલ પર કેક મૂકી ગયો. મંજરીએ કહ્યું આવો બધા - કેક કાપીએ - કેક ઉપર લખ્યું હતું - Happy birthday to me. મંજરી કહે, આમ બધા બધા જેવા કેમ ઊભા છો? Happy birthday to me, ગીત ગાવાનું શરૂ કર્યું - તાળી પાડીને - આ વળી નવો આંચકો! સુમિત, મોહક અને શુભા દંગ રહી ગયા. ભોંઠા પડી ગયા. બાપ રે! આજે મમ્મીની બર્થ ડે છે -

તા.૨૬-૮-૩૩. આપણે તો ભૂલી ગયા. મમ્મી આપણા બધાની બર્થ ડે પર ઘર શણગારે છે. ઘરે કેક બનાવી કપાવે છે. ગીફ્ટ આપે છે. આપણને યાદ નહીં. મમ્મી માટે કોઈ ગીફ્ટ લાવ્યા નથી.

મંજરીએ બીજો આંચકો આપ્યો. કેક કાપ્યા પછી - દીકરા મોહકને મોબાઇલ, દીકરી શુભાને Ipad અને પતિ સુમિતને સ્વરોસ્કીનું ઘડિયાળ - બધાને લેટેસ્ટ મોડલ.

મોહક કહે, મોમ યુ આર ગ્રેટ. મેની મેની થેંક્સ. તને લેટેસ્ટ મોડલ ચુઝ કરતાં કેવી રીતે આવડ્યું? મંજરી કોઈ જવાબ આપતી નથી. મીઠું મીઠું મલક્યા કરે છે. ત્રણેયને ગીફ્ટ અત્યંત ગમી પણ એકેને મમ્મીનો બર્થ ડે યાદ રહ્યો નથી, ગીફ્ટ લાવ્યા નથી, એની ગ્લાન્સિ દરેકના મોઢા ઉપર વરતાતી હતી.

બસ તા.૨૬ની બર્થ ડે પછી મંજરી તદ્દન બદલાઈ ગઈ છે. ઘરફૂકડી થઈ ઘરમાં ભરાઈ રહેતી મંજરી હવે કોઈને યે કહ્યા વગર ઘરની બહાર કલાકો જાય છે. એના મનની વાત કોઈને કળાતી નથી. પાઈ પાઈનો હિસાબ રાખતી મંજરીએ રસોઈ કરવા એક બહેનને રાખી લીધી છે. એને માથે રહીને મસાલા કરતા શીખવે છે. કોને શું ભાવે છે - એ જણાવી સૌની મનપસંદ વાનગીઓ બનાવડાવે છે. બધા સાથે ખપ પૂરતું જ બોલે છે. જાણે વિરક્ત ભાવ કેળવવા લાગી છે. માયા છોડવા લાગી છે. મંજરીનું વર્તન આવું કેમ થવા લાગ્યું છે - એ કોઈને સમજાતું નથી. મંજરીના રૂટીન કામકાજમાં ઘણો બધો ફેરફાર થવા લાગ્યો છે.

દરરોજ સાંજે ઘર મંદિરમાં દીવો કરી ભજન ગણગણે છે. બધાને માટે જીવતી મંજરી જાણે હવે પોતાના માટે જીવતી થઈ છે. પોતાના શોખ માટે સમય ફાળવે છે. દિવસે દિવસે ફીકી પડતી જાય છે. ગંભીર થતી જાય છે. આ મંજરીને થયું છે શું? કંઈ બોલે તો ખબર પડે ને!

એક દિવસ સુમિત વહેલો ઘરે આવ્યો. ઓન્કોલોજિસ્ટ ડોક્ટર શરદની ઓફિસમાંથી ફોન આવ્યો. મંજરીની એપોઇન્ટમેન્ટ સવારે નવ વાગ્યાની છે. ભૂખ્યા પેટે આવી જવાનું છે. સુમિતના મનમાં ધ્રાસ્કો પડ્યો. મંજરી માટે ઓન્કોલોજિસ્ટ ડો. શરદની અપોઇન્ટમેન્ટ તો શું મંજરીને

કેન્સર થયું છે? એના હાથપગ ધ્રુજવા લાગ્યા. હથેળી વચ્ચે મોઢું દાબી એ મોકળે મને રડી પડ્યો. એ બેચેન બની ગયો. મગજ સુત્ર થઈ ગયું. મંજરી સાથેનો પચાસ વર્ષનો જીવનસંગાથ. શું એ સંગાથ હવે છૂટી જવાનો? કેમ કરી જીવાશે મંજરી વિના. ભયંકર તડકા જેવું સત્ય નજર સામે હોવા છતાં અમે બધા અજાણ બની રહ્યા? ચારે બાજુથી વિચારોની ગરમાગરમ લૂ દઝાડવા લાગી. સુમિતની આંખોમાં ફરિયાદ ડોકાતી હતી, મંજરી તો કેમ માની લીધું કે તું એકલી છો? હવે આ લડત આપણા બધાની છે. કેન્સરની સામે મોતની સામે - ઘરમાં સૌ છાનું છાનું રડી લે છે. ઘરની દિવાલો જાણે રડી રહી છે. કોઈ કોઈ સાથે બોલતું નથી. જાણે બધાના નિશ્વાસો બોલે છે.

સુમિતે બીજા દિવસથી ઓફિસમાં એક મહિનાની રજા મૂકી દીધી. સુમિત હિંમત બંધાવે છે. મંજરી કેન્સર એટલે કેન્સલ નહીં. આ તારો સત્યવાન તને યમરાજ પાસેથી છોડાવી લાવશે.

હવે બધાને સમજાયું કે મંજરીને સમજાયું હશે કે એ થોડા સમયની મહેમાન છે તેથી ઘરમાં રસોયાણી રાખી પોતાની ગેરહાજરીમાં ઘરનું કામ અટકે નહીં. કોઈને અગવડ પડે નહીં તે માટેની ગોઠવણ એ કરી રહી હતી.

ડો. શરદ મંજરીનો કાકાનો દીકરો હતો. અમેરિકાથી ઓન્કોલોજિસ્ટ સર્જન થઈ મુંબઈ આવ્યો હતો. એણે ઓપરેશન કરી મંજરીના પેટની ગાંઠ કાઢી નાંખી. ઘરના બધા ઊભે પગે મંજરીની ચાકરી કરવા તત્પર હતા. ત્રણ મહિનામાં મંજરી સ્વસ્થ થઈ ગઈ. ભયમુક્ત થઈ ગઈ. સુમિત એની સાથે બે મહિના પંચગીની રહી આવ્યો. પતિ તથા દીકરા દીકરીની સુશ્રુષા - સ્નેહભીની કાળજીથી મંજરી હવે ઘરમાં હરેફરે છે. ભલે ને મા પહેલાં જેટલું કામ ન કરે. પણ ઘરમાં એની હાજરી હોય એ જ સૌને માટે મોટામાં મોટું આશ્વાસન છે.

પરાયા પોતાના

અમારા પડોશમાં નીતિબેન-ગૌતમભાઈ રહેવા આવ્યા છે. એમને બે બાળકો છે. એક શુચી અને કેયુર. નીતિબેન કોલેજમાં પ્રોફેસર છે અને ગૌતમભાઈ પ્રિન્સીપાલ. નીતિબેન સવારે વહેલા ઊઠી રસોઈ કરે. ચારે જણના લંચબોક્સ તૈયાર કરે. ચારે જણા સવારે આઠ વાગે ઘરમાંથી બહાર પડે. ગૌતમભાઈ-નીતિબેન છોકરાઓને સ્કૂલમાં મૂકે. બે ભાઈ બેન સરખી ઉંમરના દેખાય. એક જ ક્લાસમાં ભણે. જોડિયા ભાઈ બહેન તો લાગતા નથી. બપોરે બે વાગ્યા સુધીમાં નીતિબેન ઘરે આવી જાય. સાંજની રસોઈ બનાવી લે. બાળકો સ્કૂલેથી આવે ત્યારે દરવાજે ઊભા જ હોય. એમના દફતર ઊંચકી લે. દૂધના બે ગ્લાસ તૈયાર રાખ્યા હોય. નાસ્તો કરાવે. છોકરાઓ યુનિફોર્મ બદલે. એક ક્લાક રમવા જાય. પછી નીતિબેન લેસન કરાવે. સ્વાભાવિક છે, ભણેલા પ્રેમાળ માબાપ હોય, ઘરમાં સંસ્કારી વાતાવરણ હોય. શુચી અને કેયુર તોફાન મસ્તીએ ચડે. બંને માના ખોળામાં ભરાઈ જાય. નીતિબેન હંમેશા શુચીનો પક્ષ લે. ભાઈને વારે. બંનેને પ્રેમથી સમજાવે. ભાઈ રીસાઈ જાય. બે મિનીટમાં અબોલા છૂટી જાય. ફરી સાથે ને સાથે.

શરાદિયા દિવસો હતા. નીતિબેનને ત્યાં ગોરમહારાજ આવ્યા. શ્રાદ્ધવિધિ કરવા દીકરો બેઠો હતો. અને બે ફોટા પાટલા પર પધરાવી હાર પહેરાવ્યા હતા. મને નવાઈ લાગી. ભણેલા ગણેલા નીતિબેન શ્રાદ્ધવિધિમાં માનતા હશે? પરંતુ હજુ એટલો બધો પરિચય થયો ન હતો કે આવી વાતોની ચર્ચા કે પૃચ્છા કરી શકીએ. દર વર્ષે આ ક્રમ ચાલુ રહેતો. જેવી જેની શ્રદ્ધા. ચાર પાંચ વર્ષ વીતી ગયા. હવે તો નીતિબેન-ગૌતમભાઈ સાથે ઘરવટ જેવા સંબંધો થઈ ગયા છે. ક્યારેક નવરાશે એકબીજાને ઘરે મળવા જા આવ કરીએ છીએ. ગ્રેજ્યુએટ થઈ ગયા. અને હવે લગન લેવા લાયક મોટા પણ થઈ ગયા છે.

શુચીએ અને કેયુરે બંને ભાઈ બહેને પોતાના જીવનસાથીની પસંદગી કરી લીધી અને માબાપે એને મંજૂરી આપી. બંને ભાઈ-બહેનના લગન લેવાયા. નીતિબેન-ગૌતમભાઈ જાતે કંકોતરી આપવા આવ્યા. કંકોતરી વાંચી આશ્ચર્ય થયું. મોસાળાની વિધિ - ત્રણ ત્રણ નામ? નીતિબેને ખુલાસો કર્યો.

નીતિબેન-ગૌતમભાઈ બંનેના આ બીજા લગન છે. નીતિબેનના પતિ સુશીલ અકસ્માતમાં અકાળે મૃત્યુ પામ્યા હતા. કેયુર ત્રણ વર્ષનો હતો. નીતિબેન એમ. એ. ભણેલા હતા. પી. એચ. ડી. કરી રહ્યા હતા. એકલા હાથે દીકરાનો ઉછેર કરવાનો અને સાથે સાથે પી. એચ. ડી.નો અભ્યાસ. કોલેજમાં પ્રોફેસર તરીકે જોબ મળી ગયો. ગૌતમભાઈ એ જ કોલેજમાં પ્રિન્સીપાલ હતા. તેમના પત્નીને કેન્સર થયું, નાની દીકરી શુચીને સાચવવાની, પત્નીની બિમારી અને કોલેજની જવાબદારી. ક્યારેક મૂંઝાઈ જતા, અકળાઈ જતા. એવા વખતે નીતિબેનને જોબની સખત જરૂરિયાત હતી. જોબ અંગે જ્યોતિબેનનો ઇન્ટરવ્યુ લેવાનો, બે ત્રણ પ્રસંગ પડ્યા. ઓળખાણ પાકી થવા લાગી. ગૌતમભાઈની પત્નીની બિમારી વધતી ચાલી. દીકરી શુચીને કોણ સંભાળે? એક બે વખત નીતિબેન ગૌતમભાઈને ઘેર ગયા, ખબર કાઢવા, નાનકડી શુચી ડઘાઈ ગઈ હતી, રડતી હતી. નીતિબેન એને વહાલ કરે, ખુદ વસુબેને ગૌતમભાઈને સૂચન કર્યું કે મારા મૃત્યુ પછી તમે બંને લગન કરી લેજો. કેયુરને બાપની છત્રછાયા મળશે. મારી શુચીને માની મમતા મળશે. વસુબેનના મૃત્યુ પછી ત્રણ મહિને નીતિબેન અને ગૌતમભાઈએ લગન કરી લીધા.

નીતિબેને ગૌતમભાઈના પરિવારની ડૂબતી નાવને બચાવી લીધી. નીતિબેન કેયુરને આધાર મળી ગયો. વર્ષો વીતી ગયા. બંનેએ એકબીજાના સંતાનોને પોતાના સમજી પ્રેમથી સ્વીકારી લીધા, જતન કર્યું. નીતિબેને સંસ્કારીતાની સુવાસથી ગૌતમભાઈના પરિવારના - સશીલભાઈના બંને પરિવારને પોતાના કરી લીધા. નાનકડા કેયુરને લઈને સુશીલભાઈના માબાપને ત્યાં જાય, પ્રસંગોપાત મદદરૂપ થાય.

સુશીલના માબાપને એમ ન લાગવા દીધું કે એમનો દીકરો ગયો છે. દીકરો ગયો પણ વહુ નીતિ દીકરી બનીને એમની કાળજી લે છે. ગૌતમભાઈ સાથે સાસુ સસરાની સંમતિ લઈને લગ્ન કર્યા. સુશીલભાઈના માબાપે નીતિને દીકરી ગણી ગૌતમભાઈ સાથે પરણાવી કન્યાદાન કર્યું હતું.

આ બાજુ ગૌતમભાઈના માબાપ હવે વૃદ્ધ થયા છે. એમને પણ નીતિબહેન જતન કરી જાળવે છે. ગામડેથી મુંબઈ બોલાવી લીધા છે. ગામડામાં એકલવાયા વૃદ્ધોનું કોણ? અને નીતિબહેનના પોતાના માતા પિતા તો નજીકમાં જ રહે છે. આમ નીતિબહેન પોતાના માબાપ, સુશીલના માબાપ અને ગૌતમભાઈના માબાપ એમ ત્રણ ત્રણ જણની જાણે લાડકી પુત્રી બની રહી છે. કોઈને ક્યારેય અણસારો આવવા દીધો નથી કે. શુચી પોતાની દીકરી નથી, ગૌતમભાઈની આગલી દીકરી છે. કાયમ પોતાના દીકરા કેયુર કરતા શુચીનું જ વિશેષ ઉપરાણું લીધું છે. શુચીના લગ્નમાં એની હરેક ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરવાની તૈયારી છે. એવું જ ઉદાર વર્તન ગૌતમભાઈએ દાખવ્યું છે. ક્યારેય કેયુરને નથી લાગ્યું કે મારા પપ્પા નથી. કેયુરને પોતાનું નામ આપી દીધું છે.

અમે તો અચરજ પામી ગયા. સંસારમાં ઓરમાન મા, અને ઓરમાન બાપાની ઘણી કથાઓ સાંભળી છે. પણ આ તો અદ્ભૂત દામ્પત્ય જીવન જીવાઈ રહ્યું છે. ક્યાંય કશો ભેદભાવ નથી. બધા એકમેકમાં ઓતપ્રોત છે, સમરસ છે. બોલચાલમાં એકબીજા પ્રત્યે અદ્ભૂત પ્રેમ છલકાય. જાણે એક આદર્શ યુગલ. પરિવારની ચારેય વ્યક્તિ પરસ્પર સન્માન ધરાવે. વગર બોલ્યે એકબીજાની વાત દંપતિ સમજી જાય, અને સંતાનો માબાપના બોલ ન ઉઠાપે. ગૌતમભાઈ કહે મારો કેયુર અને નીતિબહેન કહે મારી શુચી. બંને છોકરાઓ નીતિબહેનને મમ્મી કહે અને ગૌતમભાઈને પપ્પા કહેતા જીભ સુકાય નહીં. છોકરાઓ આજ્ઞાકિત, માબાપનું મન દુભાય એવું વર્તન ક્યારેય ન કરે. જેમ જેમ નીતિબહેનનો પરિચય વધતો ગયો, એમના માટે આદરભાવ વધતો ગયો. જ્યારે સાંપ્રત જમાનામાં પ્રેમલગ્ન કરેલા

પતિ પત્ની હું હું, મੈં મੈં તું તું કરે છે ત્યારે આવું આદર્શ દંપતિ શોધવા જતાં યે જડે નહીં. લગ્ન જીવન એટલે ફરજનું ભાન. એડજસ્ટમેન્ટ, એ બધું નીતિબહેન કરી શક્યા છે. તદ્દન સાહજિકતાથી પ્રેમની ગાંઠથી ગૌતમભાઈના પરિવારને જોડાયેલો રાખી શક્યા છે. છોકરાઓ મોટા થયા ત્યારે શુચી અને કેયુરને પાસે બેસાડીને બંને જણાએ સત્ય હકીકતથી વાકેફ કરી દીધા. જેથી બહારથી કોઈની વાત સાંભળી એમને આંચકો ન લાગે. સાવકા મા બાપ સમજી ન બેસે. નીતિબહેનના જૂના સાસરિયા, ગૌતમભાઈના માબાપ, નવા સાસુસસરા, જાણે બધા વચ્ચે કોઈ એવો સંવાદ રચાઈ ગયો છે કે અહીં કોઈ કોઈને પરાયું ગણાતું નથી. દર વર્ષે બધા સાથે એકત્ર થઈ કુટુંબમેળો રચે છે. નીતિબહેન-ગૌતમભાઈ એટલે જાણે નિઃસ્વાર્થ પ્રેમનું જીવતું જાગતું ઉદાહરણ. કોઈ અધૂરો ઘડો નથી. ઠાલા ઠાલા છલકાતા નથી પણ પૂર્ણ પ્રેમથી એમના પરિવારમાં પ્રેમ રસ છલકાઈ રહ્યો છે.

આમાં કોને ચડિયાતા ગણવા? નીતિબહેન ગૌતમભાઈ તો છે જ. પણ વસુભાઈના માબાપ-નીતિબહેનના સાસુસસરા જેમણે નીતિને વહુને બદલે દીકરી ગણી એનું કન્યાદાન કર્યું. ગૌતમભાઈના માબાપ કે જેમણે નીતિબહેનને અને એના દીકરા કેયુરને પોતાના ગણી અપનાવી લીધા. શુચીને અને જમાઈને નીતિબહેન વારેવારે પિયર બોલાવે છે, વહાલ કરે છે. કેયુર અને તેની પત્ની પુત્રવધૂને અછોવાના કરે છે. ક્યારેય મારા, તારા એવો ભેદભાવ એમના મનમાં વસ્યો નથી. હસતે મોઢે ફરજ બજાવે છે. કોઈના યે પ્રત્યેથી અપેક્ષા રાખ્યા વિના. નથી કોઈ કાવાદાવા, ઇર્ષ્યા, કે અહમ્.

પરાયાને પોતાના કરી સાચવવા એ કળા નીતિબહેન પાસેથી શીખવી જ રહી.

પ્રેમ લગ્ન કરેલું દામ્પત્યજીવન ટકી શકતું નથી, સમજણશક્તિ, સહનશક્તિ કે સમાધાનશક્તિના અભાવે. ત્યારે આવું વિરલ દામ્પત્ય ખરેખર પ્રશંસનીય, અનુકરણીય લાગે.

પળ પળની કિંમત

દાદી કહેતા કે સો કામ મૂકીને સૂવું, હજાર કામ મૂકીને નહાવું, ને લાખ કામ મૂકીને ખાવું. ગમે ત્યાં જાઓ, ગમે એટલા કામ કરો. જમવાનું ટાણું સવાર સાંજનું સાચવી લેવું. પેટ બાળીને કામ ન કરાય. શરીર ધર્મનું સાધન છે. શરીર પાસેથી કામ લેવું હોય તો શરીર સાચવવું પડે. શરીરનું ધ્યાન રાખવું પડે. શરીરને પૂરતો ખોરાક પૂરો પાડીએ તો જ કાર્યશક્તિ ટકી રહે. ખાલી પેટે કશું કામ ન થાય. કરો તો એમાં શક્કરવાર ન વળે. ભૂખ્યા ભજન ન હોય ગોપાળા. પેટ કરાવે વેઠ. આખો દિવસ વૈતરું કરો છો કોના માટે? પેટ માટે જ ને! પેટ પરજા પડી છે તો કામ તો કરવું જ પડે ને!

દાદીનો જીવનમંત્ર - આરામ હરામ હૈ - સવારથી ઊઠે ત્યારથી કોઈ ને કોઈ કામમાં લાગેલા જ રહે. શરીરમાં આળસનું નામ નહીં. કહે કે નવરા બેસીએ, હાડકાં હરામના થઈ જાય. આજની પેઢી જીમમાં જશે. યોગા કરશે. ડાયેટ કરશે પણ કામ તો કરવું જ નથી. ટેલીફોન અને મોબાઇલ પર ચોંટેલા રહે છે આખો વખત. કાનમાં ભૂંગળા ભરાવેલા જ હોય. બધા જ કહે છે કે ટાઇમ નથી, ટાઇમ નથી. કામ શું કરો છો? તો કહે કંઈ નથી. ચાલવું નથી. ગાડીમાં ફરવું છે. આજની પેઢી કમાય છે ખૂબ, ખર્ચે છે પણ ખૂબ. બેંકમાં રોજ રકમ જમા કરાવે છે. પાસબુક ભરાતી જાય છે. કોમ્પ્યુટર સામે બેસી રહે છે. Edit-delete કરે છે. કોમ્પ્યુટરનો પાસવર્ડ ભૂલી ગયા છે. પણ શ્વાસબુકમાંથી પળ પળ ડીલીટ થઈ રહી છે. ઘટતી રહી છે, એનું કોઈને ભાન છે? બેંક સ્ટેટમેંટ નિયમિત ચેક કરનારાએ જીવી લીધેલી જિંદગીનું સ્ટેટમેંટ ચેક કર્યું છે ખરું?

જન્મ્યા ત્યારે કેટલા શ્વાસ લેવાના છે એ લખાવીને આવ્યા છીએ. કેલેન્ડરનું પાનું રોજ રોજ ફાડતા જઈએ છીએ, વર્ષ પૂરું થાય નવું

કેલેન્ડર લાવીએ. નવો ડક્ટો લગાવીએ. પણ જે જે પળો વીતાવી દીધી, વેડફી દીધી એનું બેલેન્સ શીટ કદી ચેક કર્યું છે. પાસબુકમાં કેટલી રકમ જમા છે એ જોવાનું પણ જીવનના કેટલા વર્ષો, કેટલા દિવસો, કેટલી ક્ષણો જીવવાની બાકી છે એ કદી ચેક કરીએ છીએ ખરા? એનો વિચાર માત્ર કદી કરીએ છીએ. જાણો સનાતન, સદાકાળ અહીં જ રહેવાનો અમરપટો લઈને આવ્યા હોઈએ, એમ મોતની પરવા કર્યા વિના જીવ્યે જ જઈએ છીએ. હિસાબનો તાળો મેળવીએ પણ જીવાઈ ગયેલી જિંદગીનો તાળો કોણ મેળવે છે? જમા ખાતામાં કંઈ જમા કર્યું છે કે ફક્ત કમો બાંધ્યા જ કર્યા છે અને credit કરતાં debit side મોટી છે, એની ચિંતા કદી કરી છે?

Add life to your years, not years to your life. જે કંઈ જીવીએ તે જિંદાદિલીથી જીવીએ. હેતુપૂર્વકનું જીવીએ. પળ પળને મસ્તીથી જીવીએ. પળ પળનો સદુપયોગ કરી લઈએ. નકામી વાતોમાં કેટલો બધો સમય વેડફી નાંખીએ છીએ? થાય છે જરા પસ્તાવો? કાળ તો ગતિશીલ છે, જે એક પળ ગઈ એ ફરી કદી પાછી આવવાની નથી. કાળ વહેતી નદી જેવો છે. જે પાણી વહી ગયું એ કદી પાછું આવવાનું નથી. સમયની કિંમત સમજતા જ નથી. જે અવસર મળ્યો, જે ટાણું મળ્યું એને ઓળખીને યોગ્ય રીતે ખરચતા શીખ્યા? ઇશ્વરને યાદ કરીએ, ખરે ટાણો મારો વહાલો ચોક્કસ આવીને ઊભો રહેશે, વિશ્વાસ જોઈએ, શ્રદ્ધા જોઈએ, આસ્થા જોઈએ.

ગજરાજે યાદ કર્યા, ગરુડે ચડી આવજો રે ગિરધારી, લજ્જા મારી રાખજો રે મોરારી.

દ્રૌપદીએ યાદ કર્યા - ખરે ટાણો શ્રી કૃષ્ણ લજ્જા રાખી, ૮૮૮ ચીર પૂર્યા. નરસિંહ મહેતાએ ગાયું - મારી હુંડી સ્વીકારો મહારાજ રે શામળા ગિરધારી અને શ્રી કૃષ્ણ શામળિયા શેઠ બની આવ્યા, હુંડી સ્વીકારી.

નરસિંહ મહેતાનું મામેરું પૂર્યું. - ભગવાન ભક્તની લાજ સદા રાખે છે. આપણામાં છે આવી શ્રદ્ધા? ભગવાન સદા ટાણું સાચવી લે છે, આપણે કેટલાનું ટાણું સાચવ્યું છે જીવનમાં? કોઈનું કન્યાદાન

કર્ચું છે? કોઈનું હોસ્પિટલનું બીલ ખરે ટાણે ભરીને કોઈની જિંદગી બચાવી છે? ભૂખે મરતાને ભોજન આપ્યું છે? યોગ્ય સમયે યોગ્ય નિર્ણય લેતા શીખ્યા છીએ. કોઈનો જીવનદીપ બુઝાતો હોય એ સમયે એમાં તેલ પૂરીને એને ઓલવાતા બચાવી લીધો છે? અણીને વખતે કોઈને ખરેખર પડખે ઊભા રહી મદદ કરી છે? આફતના વખતે કોઈને મદદરૂપ ન થઈ શકીએ તો આપણી શક્તિ, આપણી સંપત્તિ શા કામની?

પ્રત્લાદને ઘગઘગતા થાંભલા સાથે બાથ ભીડવાની હતી - એમણે ભગવાનને યાદ કર્યા, ખરે ટાણે નરસિંહરૂપે ભગવાન પ્રકટ થયા, હિરણ્યકશ્યપનો વધ કર્યો. મીરાના ઝેરના પ્યાલાને અમૃત પ્યાલો બનાવી દીધો. નોકરની મા માંદી છે. ખરે ટાણે એનું ઓપરેશન કરાવવા રૂપિયાની મદદ કરી? ન કરી શક્યા તો બેંકમાં પડી રહેલા પૈસાનું મૂલ્ય કેટલું? કોઈ મદદ માંગવા આંગણે આવી ઊભું રહ્યું, આશ્વાસનના બે શબ્દ બોલવાની ઉદારતા દાખવી. એને માટે સમય ફાળવ્યો, આશ્વાસન આપ્યું કે હું બેઠો છું ને! ચિંતા ન કરતા.

ખરે ટાણે લીધેલા નિર્ણયની જ મહત્તા હોય છે. આજથી નિર્ણય કરીએ કે જીવન મર્યાદિત છે, બધું અહીંનું અહીં રહી જવાનું છે. થવાય એટલું મદદરૂપ થઈ જીવનને સાર્થક કરી લઈએ.

સૃષ્ટિમાં બધું ચલ છે. હરહંમેશ રાત રહેતી નથી. રાત ચૂપચાપ વિદાય લે છે અને નવો સૂરજ ઊગવાનો છે. એવી જ ઘટમાળ સંસારની છે. કશું સ્થાપિત નથી, કાયમી નથી. આખી ગ્રહમાળા ફરતી રહે છે, પૃથ્વી ચલાયમાન છે, જીવન ચલાયમાન છે. પવન એક પળ માટે પોરો ખાતો નથી. તડકો સમજતો નથી કે એનું સર્વસ્વ સૂરજને આભારી છે. એનું અસ્તિત્વ જ સૂર્યને આધીન છે. તો પછી આપણું જીવન ઇશ્વરાધીન કાળને આધીન છે, એ સનાતન સત્ય કેમ વિસરી જઈએ છીએ.

જીવને ચોર્યાસી લાખ ફેરા ફરવાના છે. ક્યારે કયો ભવ મળશે ક્યાં ખબર છે? થોડી સફળતા મળી, ફૂલાઈને ફાળકો થઈ જઈએ,

મારું, મારું કરી વળગીને મરીએ ક્યાં કશું આપણું છે? ટિકીટ કઢાવીને આવ્યા છીએ, છેલ્લું સ્ટેશન આવે. ટિકીટ પૂરી થઈ ગઈ. ટ્રેનમાંથી ઉતરી જવું જ પડશે. નિજ જિંદગી છે. ઇશ્વરને સૌને સ્વાતંત્ર્ય બક્ષ્યું છે, જીવનને સાર્થક કરી લેવાનું. શ્રેય કે પ્રેયનો માર્ગ પસંદ કરી લઈએ. પળ પળ જીવનને મહોત્સવ સમજી માણી લઈએ, પળ પળનો સદુપયોગ કરીએ, પરઉપકાર કરી જીવનને ધન્ય બનાવી લઈએ.

સાક્ષીભાવે જીવન જીવી લઈએ, સુખ સાહ્યબી આવી, કર્મના ઉદયે કરીને આવી, સહર્ષ સ્વીકારી લઈએ. મોજમજા કરીએ, પણ અંદરના માંદલાને જાગૃત રાખીએ. અવધિ હશે એટલો જ વખત જીવવા મળશે. સંસારમાં આવ્યા છીએ. સુખ દુઃખ આવે સહર્ષ સ્વીકારી લઈએ, રાવ, ફરિયાદ કર્યા વિના. આ દેહ પણ આપણો નથી જેની આટઆટલી આળપંપાળ કરીએ છીએ.

જેમ સર્પ કાંચળી ઉતારી નાંખે છે, જરા પણ મોહ રાખ્યા વિના. એમ આપણે આ દેહને ત્યાગવાનો છે, સાપ કાંચળી ઉતારીને સડસડાટ ચાલી જાય છે, રોદણાં રડ્યા વિના - એમ આપણે પણ પાણીના રેલાની જેમ ચાલી નીકળવાનું છે, અલિપ્તભાવે.

જીવન જીવી લઈએ ભરપેટ. માણી લઈએ પળપળ. ફરી ફરી મનુષ્ય અવતાર મળશે કે નહીં એ કોને ખબર?

માતૃત્વનો મહિમા

સહાર એરપોર્ટ પર મિત્ર મુકુંદને લેવા સુંદર આવ્યો હતો. મુકુંદ છેલ્લા દસ વર્ષથી અમેરિકા ગયો હતો, સવિતા સાથે લગ્ન કરીને. પાંચ વર્ષનો દીકરો કુણાલ મા વગરનો થઈ ગયો. પિતા મુકુંદ પાંચ વર્ષના દીકરાને આંગળી પકડીને ઇંડિયા પાછો આવી રહ્યો હતો. પ્લેન લેન્ડ થયું પણ સામાન આવતા વાર લાગી. સુંદરનો દીકરો સુજય જીવ કરીને એરપોર્ટ પર બાપા સાથે આવ્યો હતો. એની ઉંમરનો કુણાલ અમેરિકાથી આવી રહ્યો હતો. સુંદરે ડીકીમાં મુકુંદનો સામાન મૂક્યો, ઘરે આવી ગાડી ગેરેજમાં પાર્ક કરી. સુંદરની પત્ની સુમને રસોઈ તૈયાર રાખી હતી. સુંદરની બહેન ધ્રુવી રસોઈમાં, પીરસવામાં ભાભીને મદદરૂપ થતી હતી. ધ્રુવી ગ્રેજ્યુએટ હતી, તેની સગાઈ થઈ ગઈ હતી. પણ લગ્ન થાય એ પહેલાં એના હાથ ઉપર સફેદ ડાઘ દેખાયો. કોઠ થયો હતો. ધ્રુવીની સગાઈ તૂટી ગઈ. ધ્રુવીએ નક્કી કરી લીધું કે હવે લગ્ન કરવા જ નથી. હાથે દેખાતા સફેદ ડાઘને કારણે કોઈ એને હા પાડવાનું નથી. એ બી. એ. બી. એડ. થઈ હતી. શિક્ષિકા તરીકેની નોકરી સ્વીકારી. ભાઈ-ભાભીની સાથે સંપથી, સહકારથી રહેતી હતી. ભાઈના દીકરા સુજયને એની સાથે બહુ ફાવે. ફોઈબાની સાથે પલંગમાં સૂએ. ફોઈબા એને ભણાવે. સારા સંસ્કાર આપે. સુંદરનું ઘર મોટું હતું. કમાણી સારી હતી. પત્ની કમાય, બહેન કમાય, પોતે સારું કમાય. બધી વાતે સુખી હતો સુંદર. સુંદર હતું એનું ગૃહસ્થજીવન.

મુકુંદ પોતાની પસંદગીની પરન્યાતની સવિતા સાથે પરણ્યો હતો. મુકુંદના પિતાનો વિરોધ હતો. તેમને દીકરા વહુ પ્રત્યે સખત નારાજ હતી. સંબંધો તોડી નાંખ્યા હતા. મુકુંદને સવિતા પ્રત્યે પ્રેમ હતો. એ બીજા લગ્ન કરવા માંગતો ન હતો. પણ અમેરિકાની દોડભાગની જિંદગીમાં દીકરાને કેવી રીતે સાચવવો, ઉછેરવો? બીજા લગ્ન કરે

તો આવનારી આગલીના દીકરાની જવાબદારી શા માટે સ્વીકારે? એ ય અમેરિકા જેવા દેશમાં! મુકુંદ થાકી ગયો હતો. દીકરાનો ઉછેર કરવા શક્તિમાન ન હતો. તેને સલાહ આપવામાં આવી, ઇંડિયા જઈ માબાપને વિનંતી કરવી. તેઓ પૌત્રને રાખે તો સારું. નહીં તો પછી કુણાલને કોઈ હોસ્ટેલમાં મૂકી દેવો.

સુંદરે પંદર દિવસની રજા લીધી. મિત્ર મુકુંદને મદદ કરવા માટે. મુકુંદના માબાપે કુણાલની જવાબદારી સ્વીકારવા સ્પષ્ટ ઇન્કાર કરી દીધો. એટલું જ નહીં, મુકુંદ સાથેનો સંબંધ ફરી બાંધવા તેઓ રાજી ન હતા. કહી દીધું, એ નાલાયકનું મોઢું જોવું જ નથી. અજબ ધર્મસંકટમાં આવી પડ્યો હતો મુકુંદ. પત્નીને બીજું લગ્ન નહીં કરું એવું વચન આપ્યું હતું. દીકરાને સાચવી શકે તેમ નથી. દીકરા કુણાલની, બાપ મુકુંદની હાલત જોઈ સુંદરની આંખ ભીની થઈ હતી. જ્યારે સવિતા સાથે લગ્ન કરીને અમેરિકા ગયો ત્યારે સુંદર એરપોર્ટ મૂકવા ગયો હતો. આજે પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. મા વગરના દીકરાને સાચવવા કોઈ તૈયાર નથી. દીકરો કુણાલ અસ્સલ એની મા, સવિતાભાભી જેવો જ દેખાય છે, સુંદર અને નિખાલસ. મુકુંદ કહેતો, સવિતા જેવી સહધર્મચારિણી ભાગ્યે જ કોઈને મળે. આઠ વર્ષમાં એણે મને અત્યંત સુખ આપ્યું હતું. હર્યોભર્યો ઘર સંસાર હતો. મુકુંદની અને કુણાલની હાલત જોઈ સુંદરની પત્ની સુમનની આંખો ભીની થઈ જતી. કુણાલ સાથે એ પ્યારથી વર્તતી હતી. કુણાલ હળી મળી ગયો હતો, સુંદરના કુટુંબમાં. કુણાલ કહેતો મારા એક મિત્રના માતાપિતાએ ડાયવોર્સ લીધા હતા. પિતાએ બીજા લગ્ન કર્યા. નવી મા દીકરાને બહુ મારતી. શું બધી નવી મા દીકરાને મારતી હશે? એટલે મારા પપ્પા બીજા લગ્ન નથી કરતા? સુમન આટલા નિર્દોષ બાળકને કેમ કરી સમજાવે કે સ્ત્રી પ્રેમની ગંગોત્રી ગણાય પણ સ્ત્રીમાં નારી સહજ ઇર્ષ્યા અને અન્યાય પોષાતા હોય છે. નારીના એક હાથમાં વરદાન છે અને બીજા હાથમાં શ્રાપ. સૃષ્ટિની આ સૌથી મોટી ઉલ્લંઘન સ્ત્રીમાં રહી છે. સુમન પતિ સુંદરની સોડમાં ભરાઈને પૂછે છે. કાલે હું મરી જાઉં તો મારા દીકરાની

આવી જ હાલત થાય ? સુમન ખૂબ લાગણીશીલ અને કોમળ હૃદયની હતી. એવી જ હતી સુંદરની બહેન ધ્રુવી. કુણાલની હાલત જોઈ નણંદ-ભોજાઈ બંનેની આંખમાં આંસુ ટપકી પડતા, ને અવિરત ધારા આંસુની વહેવા લાગતી. માની જેવો સ્નેહ આપી બાળકને ઉછેરવાનું સામર્થ્ય અન્ય કોઈમાં હોઈ જ ન શકે.

કુણાલને અહીં સુંદરના ઘરમાં ફાવી ગયું હતું. સુંદરકાકાનો દીકરો સુજય એનો ફ્રેન્ડ બની ગયો હતો. રમવા માટે કંપની મળી ગઈ હતી. સુમનકાકી અને ધ્રુવી પ્રેમથી સાચવતા હતા. મુકુંદ કહેતો ગમે તેટલા પૈસા આપવા તૈયાર છું. કોઈ પરિવાર મારા દીકરાને પ્રેમથી રાખી શકે તો ? સુંદરે અને એની પત્ની સુમને તો કહી દીધું હતું કે ભગવાને અમને પૈસા આપ્યા છે. અમારા એક દીકરા સાથે આ બીજો દીકરો ઉછેરી દઈશું. એને ભૂખ્યો થોડો રાખીશું ? ભણાવીશું, ઉછેરીશું.

મુકુંદને અમેરિકા પાછા ફરવાનો સમય થઈ ગયો. કોઈ ઉકેલ મળતો નથી. દીકરાને માટે કોઈ વ્યવસ્થા કરવી જ પડે. પત્ની સવિતા કેમ વહેલી પ્રભુને પ્યારી થઈ ગઈ ? એને મારા કે એના દીકરાના ભવિષ્યની ચિંતા ન થઈ ? મુકુંદે સાળાને પૂછી જોયું. પોતાના ભાઈને પૂછી જોયું. કોઈ પારકી જવાબદારી લેવા તૈયાર ન હતું.

કુણાલ ચપળ હતો, વાચાળ હતો, સાથે સાથે પ્રેમાળ પણ હતો. એની મીઠી મીઠી વાતોથી એ બધાનું મન મોહી લેતો. એને ખબર છે કે મા હવે નથી તેથી જે કંઈ મળે સંતોષથી રહેતો. કોઈ માંગણી કરતો નહીં. એની ભાષા કાલીઘેલી હતી. એ નિર્દોષ હતો. રહી રહીને એના હૃદયમાંથી એક જ પ્રશ્ન ઉઠતો હતો. જગતમાં માનો મહિમા ગવાય છે. શું દરેક નારીમાં માનું મમત્વ નથી હોતું ? મારા-તારાનો ભેદ શા માટે ? અપરમાનું શાશ્વત રહસ્ય કેમ ઉકેલાતું નથી કદી ? મુકુંદ બધેથી નારાજ થઈ પાછો ફરતો. નિસાસા નાંખી કડવા ઘૂંટડા પી જતો હતો.

એક દિવસ હદ થઈ ગઈ, પુત્ર કુણાલ રડે અને પિતા મુકુંદ પણ રડે. છેવટે કુણાલને મુંબઈમાં હોસ્ટેલમાં મૂકવાનો નિર્ણય લીધો.

કુણાલને હોસ્ટેલમાં રહેવા જવાનું પસંદ ન હતું. એ પરિવારપ્રેમી હતો. આખી રાત ઊંઘ ન આવી ધ્રુવીને. એણે સવારે ભાભીને વાત કરી. આખી વાતનો ઉકેલ આવી જાય. જો મુકુંદ ધ્રુવી સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થાય તો દીકરા કુણાલના ઉછેરનો પ્રશ્ન ઉકેલી જાય. સુમને જવાબદારી લીધી, મુકુંદ પાસે હા પડાવવાની, સવારે મીટીંગ કરી - બધાએ નિખાલસતાથી ચર્ચા કરી. ધ્રુવીને વર્ષોથી હાથ પર સફેદ ડાઘ છે. ડાઘ વધ્યો નથી, ઘટ્યો નથી. એ એક ખામી છે ધ્રુવીમાં. જો મુકુંદ એનો સ્વીકાર કરે તો ધ્રુવીએ તો નિર્ણય કરી જ લીધો છે, નાના કુણાલની મા બનવાનો. જ્યારથી કુણાલ ઘરમાં આવ્યો છે, એનું અંદરનું માતૃત્વ ઉઠાળા મારી રહ્યું છે. સગાઈ તૂટી ગયા પછી નિરાશ થયેલી બહેનને ભાઈ ભાભીએ પ્રેમથી સાચવી છે. ઇશ્વરનો કોઈ સંકેત હશે. મુકુંદનું અમેરિકાથી કુણાલ સાથે ઇંડિયા આવવું, સુંદરને ત્યાં ઉતરવું. જૂની મૈત્રી તાજી થઈ. ઘર જેવું વાતાવરણ મળ્યું. કુણાલ ખુશ હતો. માસી હવે મા બનવાની છે.

નારી હૃદયની ઉદાર ભાવનાને કોણ ઉવેખી શકે ? મુકુંદે હા પાડી, ધ્રુવી સાથે લગ્ન કરીને, ધ્રુવી અને કુણાલની સાથે અઠવાડિયામાં અમેરિકા જવા ઉપડી જવાનું છે. એરપોર્ટ પર મૂકવા વિદાય દેવા સુંદર, તેની પત્ની સુમન અને દીકરો સુજય આવ્યા છે. સાથે સુજયની બાફોઈ ધ્રુવી જઈ રહી છે, કુણાલની મા અને મુકુંદની પત્ની બનીને. માતૃત્વનો વિજય થયો હતો.

જીવનવેલી

પ્રભુતામાં પગલા પાડતાં પહેલાનો ગાળો તે પરિણામ ગાળો. કોઈની સાથે ક્યારે, કેવી રીતે પ્રેમ થઈ જાય એનું કોઈ ગણિત નથી. કોઈનો પરિચય થાય, એને માટે દિલમાં ફૂણી લાગણી જન્મે, પ્રેમના અંકુર કેવી રીતે ફૂટ્યા, પનખ્યા એની ખબરે ય ન પડે. ક્યારેક પહેલી નજરે પ્રેમ થઈ જાય. દરેક પ્રેમ લગ્ન સંબંધ સુધી ન પણ પહોંચે. ઘણી અડચણો, હરકતો આવે. સંસારમાં આવા લગ્ન પ્રેમ સંબંધોની અનેક કથાઓ - ગાથાઓ જાણીતી છે, અમર પ્રેમના નામે. હીર-રાંઝા, લયલા-મજનું વગેરે. નળદમયંતિ, હરિશ્ચંદ્ર-તારામતી, શકુંતલા-દુષ્યંત જેવા અનેકની પ્રેમ કથાઓ, લગ્નસંબંધોમાં ભોગવવી પડેલી હાલાકીઓની કથા સાંભળી દિલ દ્રવી જાય. એટલે જ કહેવાય છે, આપણી વ્યથા, - અવરને મન રસની કથા.

મનના માનેલાને પામવાની અંતરેચ્છાઓ બધાની ફળતી નથી. Everything is possible in love and war. માનવી જીવનનું સૌથી મોટામાં મોટું સાહસ છે લગ્ન કરવાનું. જુવાની પાંખો ફફડાવવા માંડે, મન અનેક તરંગોમાં લહેરાવા લાગે, આકાશી પતંગ ઊડવા માંડે, ક્યારેક ભરદોરે પતંગ કપાઈ જાય, જમીનદોસ્ત થઈ જાય. કાપ્યો છે અને અંતરમાં ચીસ ઊઠે - લગ્ન કરવા માટે જીવનસાથીની પસંદગી બહુ કપરો વિષય છે. એક ઊંચો તે વર ન જોજો રે દાદા, કાળો તે વર ન જોજો રે દાદા - ગોરો તે આપ વખાણશે રે. કડ રે પાતળિયો ને મુખ રે શામળિયો, એ મારી સહિયરે વખાણીયો. સામું પાત્ર મિત્રોમાં પ્રેરેન્ટેબલ જોઈએ. કન્યાને બુદ્ધિમાન મૂરતિયો ગમે, દાદાને ખાનદાન કુટુંબનો નબીરો ગમે, પિતાને કમાતો જમાઈ જોઈએ. કુંડળી મળવી જોઈએ. અનેક ચકાસણી બાદ રંગેચંગે લગ્નપ્રસંગ ઉકલી જાય. વર વાળા ગાય, ઇડરિયો ગઢ જીત્યા રે આનંદભર્યા, આજ લાખેણી લાડી

લાવ્યા રે આનંદ ભર્યા.

ભણેલી વહુ લાવ્યા, વહુ વિચારે કમાવા દેશે કે નહીં? મારી આવડત, ટેલેન્ટ કેરિયર વેડફી તો ન જ દેવાય. બાળક ક્યારે થવા દેવું, કેટલા થવા દેવા? એનો ઉછેર કેવી રીતે કરવો. માતાપિતા બનવા માટે માનસિક તૈયારી કરી લેવી પડે. બાળક ઉછેરતા એની કેળવણીના ખર્ચની પણ ગણતરી કરવી પડે. કઈ કઈ અપેક્ષાઓ પતિ પત્નીએ અરસપરસ સેવી છે. એ અપેક્ષાઓને સંતોષવા માટે કેટકેટલો ભોગ આપવાની બંને પક્ષે તૈયારી છે? લગ્ન પહેલાંનો સમય ફક્ત રોમાન્સનો હતો. આકાશી તારા તોડી લાવવાની વાત હતી. વાસ્તવિકતા અલગ જ હોય છે. વિચારોની અથડામણ, સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ જાળવી રાખવાની મથામણ. પરસ્પરના સંબંધોમાં કટુતા લાવી શકે.

જીવનસાથી પસંદ કરતી વખતે બંને પક્ષે અલગ પરિસ્થિતિ હોય. બંને સાથે ભણતા હતા. એક ભણવામાં, કમાવામાં ખૂબ આગળ નીકળી જાય. સંસારરથના બે ચક્ર સમગતિએ ચાલવા જોઈએ. માણસનું માનસ પરિવર્તન થાય. પુરુષ કમાતો થઈ જાય, ફ્લેટ છોડી બંગલામાં રહેવા જાય, સાયકલ પરથી મર્સીડીઝ ગાડી ફેરવતો થઈ જાય. ઇન્ટરનેશનલ ટાયકુન બની જાય અને બૈરી ત્યાંની ત્યાં રહી જાય, મણીબેન જ બની રહે. ઘણી વખત લગ્ન થઈ ગયા, સીક્યુરીટી મળી ગઈ. હવે ક્યાં જવાનો છે, મારી સિવાય? સ્ત્રી દેખાવમાં, પહેરવેશમાં જરા પણ બદલાવા ન માંગે. લઘરવઘર જ રહે, ઘરકામમાં ડૂબી રહે. પતિની વિકસતી જતી મનોભાવનાને નર્ચર ન કરી શખે. બદલાતા સમય પ્રમાણે પોતાની જાતને જરા પણ બદલવા ન માંગે તો ઘણા ઘર્ષણો ઊભા થાય. લાગણીઓ વેડફાઈ જાય. લગ્ન સંબંધ સ્થગિત થઈ જાય. દુર્ગંધ મારી કોહવાતો થઈ જાય.

સંબંધમાં જનમોજનમ તો ઠીક પણ કમ સે કમ આજીવન નિભાવવાની પ્રતિબદ્ધતા તો હોવી જ જોઈએ. લગ્નપ્રસંગે ધ્રુવના તારાનું દર્શન કરાવે, વશિષ્ઠ અરૂંધતીના નક્ષત્રનું તેજ જીવનમાં પ્રકટવું જોઈએ. લગ્ન થાય, પિયરના કુંડામાં વિકસેલો છોડ કે કન્યા, એ

જાતે સમૂળગી ઉખડી જઇને સાસરિયાના કુંડામાં નવપલ્લવ થવા આવે છે. સાસરિયાની પુરુષની જવાબદારી છે એ છોડને ઉછેરવાની, એને પનપવા દેવાની, એનું સંવર્ધન કરવાની. ઘણી વખત સ્ત્રી અને પુરુષ બંને - જીવનસાથીને ટેકન ફોર ગ્રાન્ટેડ લઇ લે છે. પુરુષ છે કમાવા જાય, સ્ત્રી છે ઘરકામ કરે પણ બે ટંકના રોટલા સિવાય બંને પક્ષે ભાવનાત્મક આહારની - માવજતની જરૂરત વિશેષ છે. સ્ત્રી પુરુષના બાથરૂમમાં ટુવાલ મૂકી દે કે, ડાયનીંગ ટેબલ પર ભાણું પીરસે એટલું જ એનું કર્તવ્ય નથી. સ્ત્રીને ઘરખર્ચ આપી દીધો, ઘરેણાં કપડાં ખરીદવા પૈસા આપી દીધા એટલું જ પૂરતું નથી. સ્ત્રીની એવી અપેક્ષા હોય કે પતિ ઘરેણાં, કપડાંની પસંદગીમાં સાથ આપે. લાખોની ગીફ્ટ ન આપે તો કંઈ નહીં પણ એના હૃદયની ભાવનાને ઠેસ ન પહોંચાડે, એની ઝીણી ઝીણી કાળજી રાખે.

પરણી ગયા નિશ્ચિંત થઇ ગયા, આ સંબંધ હવે ક્યારેય તૂટવાનો નથી. એને સ્નેહના ખાતરપાણી સીંચવાની બાબતમાં બેદરકાર બની જવાય તે ન ચાલે. બેદરકારીનો અંજામ બહુ કરુણ આવી શકે. પુરુષો હંમેશા સ્ત્રીને ટેકન ફોર ગ્રાન્ટેડ લઇ લે છે. શું ફક્ત સ્ત્રીએ જ જનમોજનમનો સાથ નિભાવવાનો? પતિના માબાપ પરિવારની કાળજી લેવાની તો પુરુષોએ પણ સ્ત્રીના માબાપ, પિયરિયા પ્રત્યે જવાબદારી નિભાવવી પડે ને! પણ આપણા સમાજમાં સંબંધો વનવે પર ચાલે છે. સ્ત્રી એટલે અન્નપૂર્ણા, દયાની દેવી, કરણેષુ દાસી. સંસાર નિભાવવાની જવાબદારી ફક્ત સ્ત્રીની. શું કમીટમેંટ ફક્ત સ્ત્રીએ જ પાળવાનું? બધા વચનો, ફરજો માત્ર સ્ત્રીએ જ બજાવવાના? પાળવાના? આજીવન સાથે રહેવા માટે માત્ર એકબીજા સાથે વચનબદ્ધ થયા એટલું જ પૂરતું નથી. જિંદગી આખી સાથે રહી શકાય એવું વાતાવરણ ઊભું કરવું જોઈએ. પ્રથમ મિલન જેવી જ પ્રેમની ઉત્કટતા કાયમ માટે નિભાવવી જોઈએ. પરસ્પર વિશ્વાસ, પ્રેમથી લાગણીઓના તાણાવાણા ગૂંથાતા રહેવા જોઈએ. તો જ જીવન પ્રફુલ્લિત રહી શકે.

સ્ત્રી મોટે ભાગે વફાદાર રહેતી હોય છે, પતિને, પરિવારને.

રજનીગંધાના ફૂલની જેમ સદાયે મહેકતી રહે છે પોતાના ઘરસંસારમાં પણ એની કિંમત થતી નથી ત્યારે એનું હૈયું હણાય છે, પતિ બેવફા નીવડે, લગ્નજીવન તૂટતું લાગે તો યે સ્ત્રી સંબંધ નિભાવવા અખૂટ પ્રયાસો કરે છે. તમાચો મારી ગાલ રાતો રાખે છે. ઘરની આબરૂ ઢાંકવા પ્રયત્નશીલ રહે છે. પૈસો થઇ ગયો, શો બીઝનેસ વધી ગયો, પત્ની શોભાની ઢીંગલી બની રહે, એ જમાનો હવે ગયો. સ્ત્રી ઓછું ભણેલી હોય કે વધુ ભણેલી હોય, કમાતી હોય કે ફક્ત ગૃહિણી બની રહી હોય, એનું આત્મસન્માન જાગૃત થઇ ગયું છે, હવે એ સાસરિયાના મહેણાં ટોણાં કે પતિનો દુર્વ્યવહાર ચલાવી લેવાની નથી.

પચીસમી કે પચાસની લગ્નતિથિને ધામધૂમથી ઉજવો, સેલીબ્રેટ કરો, ઘણી વખત સ્ત્રી અંદરથી તૂટી ગઇ હોય છે. ખિન્ન થઇ ગઇ હોય છે, નારાજગી ભલે વ્યક્ત નથી કરતી પણ એનો અંતરાત્મા કકળી ઉઠતો હોય છે. એના બલિદાનો વ્યર્થ ગયા છે છતાં યે સ્ત્રી ધરતીમાતા જેવી ક્ષમાશીલ છે. એને સંતોષ છે કે મેં મારું કમીટમેંટ નિભાવ્યું છે. લગ્નસંબંધને ઉછેરવા, ખિલવવા, વિકસાવવા એ બધું જ કરી છૂટશે. પૂરતી મોકળાશ આપશે. ઘણું બધું છોડતી થઇ જાય છે મન મારીને. લગ્નની ફૂલવેલને મહેકતી રાખવા એ પોતાના પંડનું ખાતર પૂરતી જશે. પતિને, પરિવારને પોતે આજીવન પ્યાર કરતી રહેશે, પ્યાર મળે કે ન મળે, સામે એવા પ્રત્યાઘાત મળે કે ન મળે એ પોતાનું કર્તવ્ય બજાવતી જ રહેશે. અને એટલે જ હિંદુ સંસ્કૃતિ જીવંત અને ઉજાગર રહી શકી છે, સ્ત્રીના સ્વાર્પણ, સમર્પણને કારણે.

સફળતા

અમીત હોનહાર વિદ્યાર્થી, ૯૫ ટકાથી વધુ માર્ક લાવે ને લાવે જ. એ બહુ અભ્યાસી ન હતો. પણ એની યાદશક્તિ ગજબની. એક વખત વાંચે યાદ રહી જાય. પરીક્ષાને આગલે દિવસે પીકચર જોવા જાય, અને રાતે નિરાંતે ઊંઘી જાય. માબાપ ચિંતા કરે પણ અમીત તો બિન્ધાસ્ત. એને ખબર જ હોય, કેટલા ટકા માર્ક્સ આવશે અને આવે જ. અમીત એના માબાપનો એકનો એક દીકરો. અમીતને થવું હતું સી. એ. એનું મેથ્સ પાવરફુલ હતું. પણ એના પિતાનો ધંધો હતો કન્સ્ટ્રક્શનનો. એકી સાથે ચાર પાંચ બિલ્ડીંગના પ્લાન પાસ થઇ ગયા. કરોડો રૂપિયાનું ઇન્વેસ્ટમેંટ હતું. પિતાએ સમજાવી લીધો અને અમીત કન્સ્ટ્રક્શનના ધંધામાં જોડાઇ ગયો. બાહોશ સી. એ. બનવાની હોશ અધૂરી રહી ગઇ, રોળાઇ ગઇ. અમીત પિતાના ધંધામાં ઓતપ્રોત થઇ ગયો પણ મનમાં વસવસો રહી ગયો, ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ બની ન શકાયું તેનો. વ્યવસાયનું ક્ષેત્ર બદલાઇ ગયું. ભલે આ ધંધામાં પણ ફાઇનાન્સનું મહત્વ તો હતું જ. પણ જે એક્સલન્સીની ફાવટ હતી તે અહીં ન જ આવી શકે.

દરેક માણસે સમજી લેવું પડે કે પોતાની પ્રકૃતિ કયા પ્રકારની છે, પોતાના મિજાજ, કાર્યપદ્ધતિને કયું ક્ષેત્ર વિશેષ અનુકૂળ આવશે. અમીતને રહી રહીને થયા કરે કે હું ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ બન્યો હોત તો સ્વતંત્ર બીઝનેસ સરસ રીતે કરી શક્યો હોત. જિંદગીના યુવાનીના શ્રેષ્ઠ વર્ષો, એની શક્તિનો પરચો બતાવી ન શકાયાના અફસોસમાં વેડફાઇ ગયા. આવી વિસંવાદિતા સર્જવાથી એને તો ખોટ ગઇ જ પણ સાથે સાથે સમાજને પણ ખોટ પડી. અનેક વર્ષો બાદ એને કન્સ્ટ્રક્શનનાં ધંધામાં ફાવટ આવી, સફળતા મળી બહુ મોડે મોડે મહેનતનું ફળ મળ્યું. કોઇને સાયન્સમાં રસ હોય કોઇને ઇતિહાસમાં

કે કોઇને ભૂગોળમાં. કોઇ પણ વિષયમાં ઊંડા ઉતરવા માટે હવે કોમ્પ્યુટરનું શિક્ષણ પણ અગત્યનું છે. મારો ભાઇ એટલો બધો બાહોશ કે એને IAS Officer બનવું હતું. પણ પરિવારના કાપડ બીઝનેસમાં જોડાઇ જવું પડ્યું.

કેટલાક લોકો ક્યારેક આડે ફાંટે ફંટાઇ જાય છે. અમે ચાર મિત્રો હતા. બીજા ત્રણ જણાએ સાયન્સ લીધું. મેડીકલમાં એડમીશન મેળવ્યું. મારો સ્વભાવ ઋજુ, કોમળ, દેડકા અળસિયા ચીરવામાં, સૂગ ચડે તો માણસના દેહનું પોસ્ટમોર્ટમ ક્યાંથી કરી શકું? છ મહિના વેડફી નાંખ્યા પણ મારી પ્રકૃતિને અનુકૂળ જ ન આવ્યું. અંતે એક વર્ષ બગડ્યું. મેં મેડીકલ લાઇન છોડી આર્ટ્સની લાઇન લીધી.

અમારો એક મિત્ર ડંફાસ મારે કે હું જે લાઇનમાં જઇશ ત્યાં મારું પરફોર્મન્સ પરફેક્ટ હશે. હું તો રેતીમાં પણ વહાણ ચલાવી શકું. બાજુમાં નદી વહેતી હોવા છતાં એણે એનો લાભ લીધો જ નહીં. પરિણામે એનું વહાણ ચાલ્યું જ નહીં. લાઘેલું ને લાઘેલું રહી ગયું. સાહિત્યમાં રસ ધરાવનારને ડોક્ટર બનવું પડે, મ્યુઝિકમાં રસ ધરાવનારને સી. એ. બનવું પડે. એની ક્ષમતા, એની ટેલેન્ટ પૂરબહાર ખીલી શકે નહીં.

આમાં કોનો વાંક? આપણે બોલીને છૂટી જઇએ. કદાચ આ જ નિયતિ હશે પણ ખરેખર તો વાંક માણસનો પોતાનો છે. પોતાની પ્રકૃતિ, પસંદગી, નાપસંદગીને ઓળખી લેવા પડે. થોડું દબાણ આવે, પરિસ્થિતિને વશ થઇ જવા કરતાં સમજણપૂર્વક પરિસ્થિતિનો પોતાની પ્રકૃતિ સાથે મેળ પાડી દેવો પડે.

બહુ જ રાંક પ્રવૃત્તિની વ્યક્તિ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર બને પણ એ કડક થઇ જ ન શકે. અને પોલીસ જેવી કડક વ્યક્તિ સ્કૂલના પ્રિન્સીપાલ તરીકે સફળ ન થઇ શકે.

કાકા કાલેલકરે એક જગ્યાએ લખ્યું છે કે ત્રણ ઢીંગલીઓ હતી. એક માટીની, એક લાકડાની, એક લોટની. પાણીમાં નાંખી, લોટ ઓગળી ગયો. લાકડાની હતી તે પાણીમાં તણાઇ ગઇ. અને માટીની

હતી તે લોંદો થઈ ગઈ. તેથી જ કહેવાયું કે પોતાની શક્તિની પીછાણ થવી જોઈએ. પ્રકૃતિથી વિરુદ્ધ વર્તન કરવા જઈએ તો કશું હાથમાં ન આવે. આપણું કાંડું મીણનું હોય તો આગ નજીક જવાની હિંમત કરવી નહીં. સ્વધર્મે નિયનં શ્રેયઃ, પરધર્મો ભયાવહઃ

ઘણી વખત વર્ષોના વર્ષો વીતી જાય, માણસને પોતાની અસલી પ્રકૃતિની સમજ આવતી જ નથી. પોતાની કાબેલિયત કયા ક્ષેત્રમાં છે. કયા ક્ષેત્રની ફાવટ પોતાને નથી. એ સમજી લેવું જોઈએ. પછી જે તે વિષયમાં-ક્ષેત્રમાં ઝંપલાવવું, જેથી સફળતા પ્રાપ્ત થાય.

માટે કહ્યું છે કે ‘આપણે આપણો ધર્મ સંભાળવો.’ જે ક્ષેત્રમાં આપણી યાંચ રૂબે ત્યાં જ પુરુષાર્થ કરવો, સખત પરિશ્રમ કરવો, જેથી સો ટકા સંપૂર્ણપણે સફળતા મળે જ મળે.

બીજી

ઉકાઈ ડેમ થયો અને દક્ષિણ ગુજરાતને પાણીની, સિંચાઈની સગવડ મળી. ખેડૂતો બહે, ત્રણ ત્રણ પાક લેતા થઈ ગયા, ગઈકાલે વેરાન પડેલી, પડતર જમીન ફળદ્રુપ, રસાળ બની ગઈ. જમીનના ભાવ ઉંચકાવા લાગ્યા. ખેડૂતો સુખી થઈ ગયા. એમાં સરકારની સબસીડી, ખાતરની સગવડ ધનધાન્યથી ખેતરો લહેરાવા લાગ્યા. કાનજી ખેડૂતને તો લીલા લહેર થઈ ગઈ. ભાત ઉગાડે, શેરડી ઉગાડે અને કેળનો મબલખ પાક. સીમને શણગારી હોય એમ આંબાની મંજરીઓ મહોરીને એની સુગંધથી સારીયે સીમને તરબતર કરી દેતી હતી. કાનજીની ઘરવાળી ધની. ઘરકામ પતાવીને બપોરે ભાત લઈ ખેતરે આવે. ઢોલિયો ઢાળ્યો હોય, આંબાની, લીમડાની ઘેઘૂર ઘટા નીચે. પક્ષીઓનો કિલકિલાટ થાક્યા તનમનને આનંદને હિલોળે હીંચોળી દે. હરિયાળીથી હરીભરી સીમ પ્રસન્ન ભાસતી હતી, કાનજી, ધનીના સંસારની જેમ. ધની રમતિયાળ, બોલકી, બટકબોલી. એની જીભ મોંમાં ઝાલી ન ઝલાય. કંઈ ને કંઈ દુચકા વેર્યા કરે. કાનજી મૂંગો મંતર, ધની ટોકે, અલ્યા મોંમાં મગ ભર્યા સે, કંઈક તો બોલ. કાનજી કહે, બેઉ બોલશું તો મઝા નહીં. તું બોલ્યા કર, હું સાંભળ્યા કરું. ધનીને વા હારે વાત્યું કરવા જોઈએ. અને નખરાં પણ કંઈ ઓછા નહીં. ખેતરે આવે તો યે જાણે નવી પરણેતર હોય એમ સજી ધજીને આવે. કાનજી એની સામે જોઈ રહે. ધની કહે, મોઢામાંથી ફાટ્ય તો ખરો ! કેવી લાગું છું ? કાનજી મનમાં ને મનમાં મૂંગો મૂંગો હસ્યા કરે. જાણે માણસના રૂપમાં મૂંગું પ્રાણી. ધની પડખે બેઠી હોય એ એકલો એકલો યે મલકાઈ પડતો. ધની વાત કરતા થાકે નહીં ને કાનજી વાત સાંભળતા થાકે નહીં.

કાનજીને કામસર કામ. નાહકની વાત કરવી ગમે નહીં. થાક્યો પાક્યો સાંજ પડે ઘરે આવે. બે રોટલા ટાંચી જાય, ખાટલો ઢાળીને

નિરાંતવો ઊંઘી જાય. ન વાત ન ચીત. સૂતી વખતે ધનીને કહે, સવારે વહેલો ઊઠાડજે. સાથીને વહેલા બોલાવ્યા છે. અને પછી મંડે ઘોરવા, નસકોરા બોલાવવા. ધની બોલકી એટલી જ કામઢી. કેટલું અનાજ પાક્યું, બધો હિસાબ બધો કારભાર ધની સંભાળે. કાનજીને કંઈ ખબર પડે નહીં કે બજારમાં માલ કેમ વેચાય, શું ભાવે ધની સોદો પાડે છે, એ તો બસ પકવી જાણે. બપોરે કાનજી ભાત ખાઈને ખાટલા પર આડો પડે, ધની પરાણે ઊઠાડે. સૂરજ આથમી જશે. કામ અધૂરું રહેશે. ધની લોટો પાણી ભરે, કાનજીને માથે રેડે, કાનજી સફાળો બેઠો થાય, એક અડબોથ લગાવી દે. ધની ગાલ પંપાળે, રડવાનો ઢોંગ કરે પછી ખિલખિલાટ હસી પડે. ઘણી-ઘણીયાણી છોડછાડ કરી લે. ધની કહેશે, કુંભકરણના ભાઈ લાગો છો. ઘોર્યા જ કરશો તો કામ કોણ કરશે? તારો બાપ? મારા બાપ પર ગઈ, બીજી અડબોથ ચડી ગઈ. બે ઘડી રીસાઈ જાય, ધની, વળી પાછી બોલવા માંડે - એની રીસ ઘડી બે ઘડીની. શું કરું, તારે પનારે પડી છઉં. નકર તારું ડાચું યે ન વતાવું. પડ્યો રે મૂંગો મંતર. તારી જેવું કોઈ મીઠું નહીં. કરમ મારા કે તારી હારે પરણી! બોલવું તો જોઈ. બોલ્યા વગર કેમ જીવાય? ધની એટલું બોલે બોલે કે કાનજીને બોલવા વારો જ ન આવે. સવારે ચડેલી રીસ બપોરે ઉતરી જાય. કાનજીને થાય કે આજે સવારે ચણભણ થઈ છે. શિરામણ લઈ ધની આવશે નહીં. તો યે અંદરથી વિશ્વાસ. નજર માંડે અને ખેતરને છોડેથી ધની ઓઢણી લહેરાવતી આવતી દેખાય. માનાં ખોટા લાડ બાળકને બગાડે, એમ ધનીના લાડથી કાનજી બગડતો ચાલ્યો. બૈરીના ભોળપણનો પ્રેમનો લાભ પુરુષ ઉઠાવતો થઈ જાય. ધનીએ થાળી પીરસી. કાનજીએ ચૂપચાપ ખાઈ લીધું. ધની હવે ચૂપચાપ શાની ઘરે પાછી જાય? બોલતી ગઈ કે કોણ જાણે મારી ખાતર મોણ ઘાલતા હોય એમ ટાંચી લીધું. હું જ નકટી થઈને તમારી વાહે વાહે ભર બપોરે લાંબી થાઉં છું. ખાવાનું ન લાવત તો? પેટમાં ગલુડિયાં રમતા હોત! કાનજીની જિંદગી ભરી ભરી હતી ધનીને કારણે. કાનજીને ધની ઉપર હેત ખરું પણ એને ધનીની જેમ હેત જતાવતા ન આવડ્યું.

તે ન જ આવડ્યું. બૈરાની જાતને પંપાળીએ તો માથે ચડી બેસે, એને મૂંગી મંતર કરી દેવામાં જ મર્દાનગી. અને એટલે જ ક્યારેક ક્યારેક કાનજી ધની ઉપર હાથ ઉપાડી દેતો. વસવાયાની જાત. બૈરી ઉપર ધાક રાખવો તો પડે જ.

કાનજી સુખી હતો, ધની એને બહુ ગમતી યે ખરી. મજા યે પડતી. પોતાની સાથે હસે બોલે તો ગમતું પણ આ ધની તો કોઈને યે છોડે નહીં. કાનજીનો નાનો ભાઈ રૂપજી. રૂપજી ખેડૂતની જાત પણ વરણાગિયો ભારે. ભાઈ ભાભીની માથે છત્રછાયા. લાડકો દિયર હતો ધનીનો. ધની કાનજીને ચીડવવા ગાય, નાનો દિયરિયો લાડકો ને કંઈ વાવ્યો મેંદીનો છોડ રે, મેંદી રંગ લાગ્યો - હાથ રંગીને દેરી શું રે કરું - તારા ભાઈ કાનજીને ક્યાં ફુરસદ છે મારી મેંદીનો રંગ જોવાની. એ તો જાણે રૂપડિયો બાવો છે. અને ધની આમને આમ દિયરની સાથે જ નહીં, શેરીના બીજા ભાયાડા હારે ય વાત્યુંના ગપાટા ઝીંકે - કાં ફલાણા ભાઈ ક્યાં હીંડ્યા?

કાનજી ટોકે, ધની મને તું પારકા ભાયાડા હાર્યે વાતું કરે છે, લટકા મટકાં કરે છે એ નથી ગમતું. પણ ધની હળવેથી લઈ લે કાનજીનો ટોણો. માણસ છીએ, બે માણહ બોલાયે, જવાબ દઈએ. એમાં તારો કિયો ગરાહ લૂંટાઈ ગયો! કોણ નવરું છે બોલાવવા? આ તો જીવ મળ્યો હોય તો કોઈ પણ બોલાવે! તારા જેવા મૂંગા મંતરને કોણ વતાવે? ને ધની ઉલળી ઉલળીને મંડે બીજા હાર્યે તડાકા મારવા. કાનજી મનમાં ને મનમાં ઘા ખાઈ જાય, સમસમી જાય. બાયડીની જાતને વળી પારકા ભાયાડા હાર્યે આખો દિ લવારી શા હારું કરવાની? એક દિ જીભ કાપી નાંખીશ તો બોલતી બંધ જાય તું ને મને આખી જિંદગીની નિરાંત્ય.

દિવસે દિવસે કાનજીની રોકટોક વધતી ચાલે. બોલે નહીં પણ બોલે ત્યારે બાળી નાંખે. એક દિવસ ધની બપોરે ભાત લઈને આવી નહીં. કાનજીના પેટમાં બિલાડાં બોલે - ઘરે આવ્યો ધૂંઆફૂંઆ થતો. ઘરે આવીને જુએ તો નાના ભાઈ રૂપજી હાર્યે ધની ઠઠ્ઠા મશ્કરી કરતી હતી.

બંને જણા એક ખાટલા પર બેસી ચાની ચુસકી લેતા હતા. બંનેના મોઢા હસુ હસુ થઈ રહ્યા હતા.

વાત જાણે એમ હતી કે રૂપજી મોંઘી ઉપર મોહી પડ્યો હતો. મોટા ભાઈ હારે મલાજો રાખવોપડે. ભાઈને કંઈ કહેવાય નહીં. મોંઘી કાનજી કરતાં હલકા વરણાની. તો રૂપજી પોતાની હૈયાની વાત ધનીભાભીને કરીને કહેતો હતો કે ભાઈને મનાવી લેજો. કાનજીનું મગજ ફાટ ફાટ થતું હતું. ભૂખનું દુઃખ હતું. મારી ગેરહાજરીમાં રૂપજી હાર્યે ધની હસીમજાક કરે? ભલેને મારો ભાઈ હોય તો શું થયું? પરાયો પુરુષ તો ખરો ને! ધનજીનું મોં કોઢથી તમતમવા લાગ્યું. ભૂખ અને થાકનો માર્યો એ વિવેક બુદ્ધિ ભૂલી ગયો. વિવેક બુદ્ધિ ભૂલે એનો સર્વનાશ થાય. કાનજીને લાગ્યું, ધની મારી ઉપેક્ષા કરે છે. મનોમન એ ઘણા વખતથી ઘૂંઘવાતો હતો ધનીના બોલ બોલ કરવાના સ્વભાવથી. એમાં પાંચ વરસ થવા આવ્યા લગનને. ધનીએ પેટ માંડ્યું નથી. બધી બળતરા આગમાં પલટાઈ ગઈ.

ધની પણ ગાંજી જાય તેવી ન હતી. એ સામે બાથડી. તારા નાના ભાઈ હારે બે ઘડી બોલી એમાં શું કાળુંઘોળું થઈ ગયું? તારો ગરાહ વાતવાતમાં લૂંટાઈ જાય છે. તું યે બોલને બધા હાર્યે. મેં તને ક્યાં બાંધી રાખ્યો છે? બોલાચાલી વધી ને ધની કપડાંની બચકી બાંધી હાલી નીકળી કાનજીનું ઘર છોડી દીધું. વાત વટે ચડી, કાનજીને એમ કે આવશે પાછી લટુડી પટુડી થઈને. મારા વિના એને કોણ સંઘરવાનું છે? ધની પાછી આવી જ નહીં. ખેંચતાણ વધતી ચાલી. કોઈની સમજાવટ કામ લાગી નહીં. છેડો ફાટીને જ રહ્યો. કાનજીએ ફરી ઘર માંડ્યું જમની સાથે. જમનીનો વર છ મહિના પહેલાં જ પાછો થયો હતો. રાંકડી, ગરીબડી, બિચારી હતી, કાનજીને ખબર ન પડી. ધનીએ જ જમનીને સમજાવી દીધી હતી, કાનજીનું ઘર માંડવા. અંદરખાનેથી કાનજીનું ભલું ઇચ્છતી હતી ધની. કોઈ જેવી તેવી ભટકાય, તો કાનજીનો સંસાર પાછો ભાંગી જાય. કાનજીની રીતભાત, જરૂરિયાત, આદત બધાની જાણ કરી દીધી હતી ધનીએ. ભલે મારું ઘર ભાંગ્યું પણ કાનજીનો

ઘરસંસાર સલામત રહેવો જોઈએ.

જમની જાણે ધનીની પઢાવેલી નાની બહેન હોય એમ કાનજીની કાળજી લે. પણ મૂંગી મંતર. ધનીએ એને પાઠ ભણાવી દીધો હતો કે કાનજીને બહુ બોલકું પસંદ નથી. મારા બોલવાના વાથી કાનજી કંટાળી ગયો હતો. જમની સવારે ઊંનું પાણી ચોકડીમાં મૂકી દે, બપોરે ભાણું પીરસીને મૂકી દે. માથે ઓઢેલું ખસવા ન દે નવી વહુની જેમ શરમાઈને બેસી રહે, મોઢું ખોલીને જવાબ આપે એ બીજા. ન કાનજી હારે બોલે ન કોઈ બીજા હારે બોલે.

કાનજીને ધનીની ખોટ વરતાવા લાગી. કેવું મીઠું મીઠું બોલતી હતી. ટીખળ ને મશકરી કરી, અંદરથી તો ગમતું જ હતું. અંદર બેઠેલો પેલો પુરુષ ગરવથી ફાટ ફાટ થતો હતો. બૈરીને ધાકમાં રાખવી એવું માએ શીખવ્યું હતું. નવી જમની સાથે ઘરમાં એકાંત છે. રૂપજી બીજે રહેવા ગયો છે પરણીને. હવે કાનજીને એકલતા ખાવા ધાય છે. વારે વારે ધનીની યાદ આવે છે. ધનીની છેડછાડ, લગ્નજીવનની મીઠાશ. બધાનો અભાવ વર્તાય છે. ધની હતી તો ઘરમાં જાણે વસંત ખીલેલી રહેતી. ભર વસંતે, કોયલ ટહુક્યા વિના રહે ખરી? મેહુલિયો ગાજે નહીં તો યે મોર તો ટહુક્યા જ કરતો. કાનજીની ઢેલ રીસાઈ ગઈ અને કાનજી ભરવરસાદે કોરો ને કોરો રહી જાય છે. રમતિયાળ અને વાતોડિયણ ધની હારે છેડો ફાડ્યો અને આ તો મૂંગી મંતર. આવી હારે જીવતર કેમ જશે? ત્યારે ખ્યાલ આવ્યો કે મારા જેવા મૂંગા મંતર હારે ધનીએ કેમનું ફવાડ્યું હશે? પેલી બહુ બોલકી હતી અને આ બોલતી નથી. કાનજીને પોતાની મૂર્ખાઈ પર ગુસ્સો આવવા લાગ્યો. હાથે કરીને પગ પર ફુહાડો માર્યો. ધની બહુ બોલતી હતી એમાં મારા બાપનું શું ગયું? હવે કાળજામાં શારડી ફરે છે. રોમે રોમે ઝંખે છે ધનીની બોલી સાંભળવા. પોતે હાડકાના માવા જેવો થઈ ગયો છે. અંદર ને અંદર મૂંઝારો થાય છે. ભારે ભૂલ કરી બેઠો.

એક દિ શહેરમાં હટાણું કરવા ગયો. ત્યાં ધનીને દીડી. એ યે પોતાની જેમ જ હાડકાનો માવો થઈ ગઈ હતી. મોઢા પર નૂર નથી, આંખમાં

તેજ નથી. ફાટેલા તૂટેલાં કપડાં પહેરીને મજૂરી કરે છે. ધનીને જોઈ - શું થઈ ગયું છે ધનીને? બંને એકબીજાને જોઈ રહ્યા. બંનેની આંખો બોલતી હતી. આંસુની ધાર રેલાતી હતી. આ ધની? જાણે વેદનાનો જાવતો જાગતો અવતાર? કાનજી ધનીને અડીને બેઠો. ગમછાથી ધનીને આંસુ લૂંછ્યા. ધની તારી આવી દશા? તારા મનના માનેલાને એકલો છોડીને તું જઈ જ કેમ શકી? ધની હાલ્ય પાછી હાલ્ય. અમારી ભેગી રહેજે. તને કોઈ વાતે દુઃખ પડવા નહીં દઉં.

ધની લાચાર હતી, એકલા હાથે સંસાર સામે લડવાની તેનામાં હિંમત નથી. કાનજી લઈ આવ્યો ધનીને. ધનીને હેતથી આવકારી જમનીએ. જમની કહે, આપણે બંને બહેનોની જેમ રહીશું. જમનીને પાંચમો મહિનો જતો હતો. ધનીએ જમનીની સુવાવડ કરી. જમનીને દીકરો અવતર્યો. ધનીએ પેંડા વહેંચ્યા. બાજુના જુદા ખોરડામાં રાખી દીકરાને ઉછેરે છે. ધની ઘરડી થવા આવી છે. કાનજી-જમનીનો સંસાર સારો ચાલે એ રીતે જમનીને ટપારતી રહે છે.

હું નહીં તો મારી બહેન. કાનજી સુખી છે ને બસ! હવે કાનજી અને જમની બોલ બોલ કરે છે અને ધની મૂંગી મંતર થઈ જીવતર પૂરું કરે છે.

પુનર્જીવન

હોસ્પિટલના ઓપરેશન થિયેટરમાંથી કપડાં બદલીને ડૉ. કિશોર બહાર નીકળ્યા કે ત્યાં એમ્બ્યુલન્સની સાયરન સંભળાઈ - સાંજના ચાર વાગવા આવ્યા હતા. પેટમાં ભૂખ હતી અને શરીરમાં થાક હતો. ડૉક્ટર થંભી ગયા. ડૉક્ટર કિશોર શહેરના નામાંકિત કાર્ડિયોલોજિસ્ટ સર્જન હતા. દૈન્ય રોગનો હુમલો ક્યારેય પણ આવી શકે. ડૉક્ટર તરીકે ઇમરજન્સી કેસ આવે તો ટ્રીટમેંટ આપવી જ પડે. રાતવરત ગમે ત્યારે પેશન્ટ આવ્યા જ કરે. ડૉ. કિશોરનું જીવન દર્દીઓને સમર્પિત હતું. એમના પિતા GAFM ડૉક્ટર હતા. દીકરા કિશોરે પિતાશ્રીને દર્દીઓ સાથે સલૂકાઈભર્યું વર્તન કરતા જોયા હતા. પિતા કહેતા કે પેશન્ટને મન ડૉક્ટર ભગવાન સમા હોય. જ્યારે કોઈ રોગ સતાવે ત્યારે જ તો ડૉક્ટર પાસે જવું પડે. આ કંઈ પીકચર જોવાનું મન થયું ને ચાલો થિયેટરમાં એવું મનોરંજન નથી. ડૉક્ટરનો વ્યવસાય માનવતાનો છે. માણસને ટ્રીટમેંટ આપી, એના રોગને નાબુદ કરવાનો વ્યવસાય છે. પૈસા કમાઈ શકાશે, પણ ફક્ત પૈસા કમાવાનું મીશન લઈને ડૉક્ટરી વ્યવસાય ન જ કરાય. આપણા પેશન્ટની દુઆ એ જ ભગવાનના આશીર્વાદ.

ડૉક્ટર કિશોર MBBS થઈ, અમેરિકા ગયા. ત્યાંથી ડીગ્રીઓ લઈ પોતાને ગામ પાછા આવ્યા. નડિયાદ જેવા શહેરમાં કાર્ડિયક હોસ્પિટલ ખોલી. ડૉ. પિતાશ્રીએ મરતી વખતે વચન લીધેલું કે દર્દીઓને લૂંટવાના નહીં. પોતાના પ્રોફેશન પ્રત્યે વફાદાર રહેવાનું. ડૉક્ટર કિશોર નિષ્ઠાવાન ડૉક્ટર હતા. એમના પિતાશ્રીના મિત્રની પુત્રી ભાવના સાથે લગ્ન ગ્રંથિથી જોડાયા હતા. એમણે ભાવનાને સૌથી પહેલો પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો. હું વ્યવસાયે ડૉક્ટર છું. સવાર-સાંજ-રાત ગમે ત્યારે પેશન્ટ આળે, ઇમરજન્સી કેસ આવે. અંગત જીવન કરતાં યે મારે મન દર્દીઓ વિશેષ વહાલા હશે. પિતાશ્રીએ સેવાની જ્યોત પ્રકટાવી છે, એને મારે ધૂણીમાં રૂપાંતર કરવી

છે, અને એટલા માટે જ અમેરિકાની ધૂમ પ્રેક્ટીસ છોડી નડિયાદ જેવા નાના શહેરમાં આવી પ્રેક્ટીસ શરૂ કરી છે. અહીં આજુબાજુના નાના મોટાં અનેક ગામડાઓના પેશન્ટ આવે, એ બધાની ટ્રીટમેંટ કરવાની મારી જવાબદારી છે.

ભાવનાને મન ડૉક્ટરની પત્ની બનવાનું ગૌરવ હશે. આવો રૂડો, રૂપાળો, કમાતો ડૉક્ટર એની પત્ની હોવાનું સદ્ભાગ્ય મળતું હતું. ભાવનાએ હા કરી. ડૉ. કિશોર અને ભાવનાના લગ્ન થઈ ગયા. લગ્ન થઈ ગયા, હનીમૂન પર જવાની તૈયારી કરતા હતા ત્યાં જ કિશોરના પિતાશ્રી ડૉક્ટર જનકને હાર્ટ એટેક આવ્યો. એનું ઓપરેશન કરવું પડ્યું. ઓપરેશન સફળતાપૂર્વક પાર પડ્યું પણ ઇન્ફેક્શન લાગી ગયું, પંદર દિવસમાં એમનું અવસાન થયું. લગ્નજીવનની શરૂઆતમાં જ વિધ્ન નડ્યું. ભાવના નારાજ થઈ ગઈ. આ કેવું? પતિને મારા કરતાં એના પેશન્ટ વહાલા છે. મોટે ભાગે રાત્રે પણ ઇમરજન્સી આવે જ. રાતોની રાતો પતિની રાહ જોઈ બેસી રહેવાનું?

પતિ ડૉ. કિશોર સાથે ચડભડ થવા લાગી. કિશોર કહે, મેં લગ્ન પહેલાં જ ચોખવટ કરી હતી. ડૉક્ટર સાથે પરણવા પહેલાં તારે વિચાર કરવો જોઈતો હતો. ધીરે ધીરે બંને વચ્ચે મનભેદ થવા લાગ્યો અને બંને વચ્ચે એક અદૃશ્ય દિવાલ રચાતી ગઈ.

ભાવનાનું મગજ સ્વાર્થભાવથી ઉભરાતું હતું. એને થયું ડૉક્ટર કમાવાને બદલે જાણે ધર્માદા હોસ્પિટલ ખોલી બેઠા છે. તેથી ભાવના ડૉ. કિશોરને મદદ કરવાને બહાને કેશ કાઉન્ટર ઉપર બેસતી થઈ. કિશોરને થયું કે જો ભાવના અહીં બેસતી થશે તો ગરીબ દર્દીઓની હાલત જોઈ એના દિલમાં હમદર્દી જાગશે. દર્દીની લાચારી જોઈ એનું હૈયું દ્રવી જશે. પણ કિશોરની આ ધારણા ખોટી પડી.

એક વખત ગામડેથી પેશન્ટ સાથે એના દાદા અને મા બાપ આવ્યા. બિચારા ફાટલે તૂટલે કપડે હતા. હાથમાં છ મહિનાનું નાનું બાળક હતું. દાદાના પરિવારમાં એમને એક જ દીકરો, એનું આ એકનું એક સંતાન હતું. બાળક જાણે ડચકાં લેતું હતું. એના શ્વાસોચ્છવાસ જોર જોરથી ચાલતા

હતા જાણે ધમણ ચાલી. બાળક ભૂરું પડવા માંડ્યું હતું. ભાવના એમની સાથે પૈસા ડિપોઝીટ તરીકે રૂ. વીસ હજાર મૂકે તો જ કેસ પેપર કાઢવા તૈયાર હતી. એ લોકો પાસે ફક્ત રૂ. દસ હજાર રોકડા હતા. રકઝક સાંભળી ડૉક્ટર કિશોર ઊભા રહી ગયા. પેશન્ટની હાલત હાલકડોલક હતી. કિશોરે તાબડતોબ વોર્ડબોયને બોલાવ્યો, પેશન્ટને એક્ઝામીન ટેબલ પર લેવડાવ્યો. બચ્ચાનાં દાદા ડૉક્ટરને પૂછે, ડૉક્ટર કેટલા રૂપિયા આવવા પડશે એ અમને પહેલાં જણાવો તો હું ગામડેથી શાહુકાર પાસેથી વ્યાજે પૈસા મંગાવવાનો વેત કરું. ડૉક્ટર અમારા વંશવેલાને બચાવી લો. અમારે મફત ટ્રીટમેંટ નથી કરાવવી. જોઈએ તો ખેતર શાહુકારને ત્યાં ગિરવે મૂકીશ. દસ હજાર જમા પાડીએ. બાકીની રકમ તમે બોલો એટલે વ્યવસ્થા કરવાની ખબર પડે. અમે સવારથી બે હોસ્પિટલમાં ભટકી આવ્યા. એક્સ રે પડાવવાના, ચેકીંગના રૂ. દસ હજાર આપ્યા પણ રોકડની જોગવાઈ ન હતી. પેશન્ટને એડમીટ કરવાની ચોખ્ખી ના પાડી. અમને કોઈએ આપનું નામ આપ્યું, ડૉક્ટર કિશોર પાસે જાઓ, એ તો દેવદૂત જેવા છે, અમે મોટી આશાએ તમારી પાસે આવ્યા છીએ. કિશોરે કહી દીધું, હમણાં કોઈ રકમ ભરવાની નથી, પહેલાં મને જલ્દી ટ્રીટમેંટ શરૂ કરવા દો. પેશન્ટનો જીવ જોખમમાં છે. મોડું થઈ જશે. ડૉક્ટરે એના ફેફસાંમાં ભરાઈ ગયેલું પાણી ખેંચ્યું. દર્દીને રાહત થઈ. અઠવાડિયામાં બાળક હસતું રમતું થઈ ગયું. એના મા બાપ, દાદા પુશ થઈ ગયા, એક બાળકની જિંદગી બચાવ્યાનો આત્મસંતોષ થયો કિશોરને. એક ડૉક્ટર તરીકેનો ધર્મ બજાવ્યાનો આનંદ. એણે ફક્ત એક રૂપિયો નામ પૂરતો લીધો. વ્યાજે પૈસા લઈ, ખેતર ગિરવે મૂકી ટ્રીટમેંટ કરાવે, ગરીબ પરિવાર ભૂખે મરતો થઈ જાય, એની રોજી રોટી છીનવાઈ જાય. અહીં જ વાંધો પડ્યો ભાવનાને. આમને આમ કિશોર ધર્માદા કરતો રહેશે તો પૈસા કઈ રીતે ભેગા કરી શકીશું?

ભાવનાના મગજમાં પેશન્ટો માટે નફરત જાગવા લાગી. એક રાત્રે એણે ફોનના કનેક્શન કાઢી નાંખ્યા. ડૉ. કિશોરના એક પેશન્ટને સીવીયર હાર્ટ એટેક આવ્યો. ડૉક્ટરની રાહ જોઈ જોઈ દર્દીએ પ્રાણ છોડી દીધા. બીજે દિવસે ડૉક્ટર કિશોરને આખી વાતની ખબર પડી.

ડૉક્ટરનો સંપર્ક સાધી શકાયો નહીં. પરિણામે એક માણસ ટ્રીટમેંટ વગર મરી ગયો. ડૉક્ટરને એટલું બધું લાગી આવ્યું કે એની પત્નીએ જાણીબૂઝીને પેશન્ટનું ખૂન કર્યું કહેવાય. અને પછી તો ડૉક્ટર પોતાની વાત ઉપર મક્કમ રહ્યા અને ભાવનાને છૂટાછેડા આપી દીધા. ભાવના પોતાના કપડાંની બેગ લઈને ચાલતી થઈ, ફરીથી આ હોસ્પિટલનો રસ્તો ભૂલી જવાનો નિર્ણય કરીને. અનેકને નવજીવન બક્ષનાર ડૉક્ટરના દામ્પત્યજીવનનું બાળમરણ થઈ ગયું.

ડૉક્ટર કિશોરને હવે ઘર પ્રત્યે આકર્ષણ રહ્યું જ નહીં. એ ભલો, એના દર્દીઓ ભલા. દર્દીઓ જ્યારે દર્દથી કષાસતા હોય, દાખલ થાય ત્યારે એના ઘરવાળા કહેતા કે જેટલા પૈસા થાય એટલા પણ ડૉક્ટર અમારા પેશન્ટને બચાવી દેજો. જ્યારે પેશન્ટ સાજા થઈને ઘરે જાય, એ લોકોને જાણે ડૉક્ટરના ભગવાન દેખાય, અનેક દુઃખ દેતા જાય. હવે ડૉક્ટરને પૈસા કમાવા માટેનું કોઈ પ્રયોજન પણ રહ્યું નહીં. સેવાની ધૂણી ધખાવીને બેઠેલા ડૉક્ટર પોતાના મૃત પિતાને જાણે સાચી શ્રદ્ધાંજલિ અર્પી રહ્યા.

આ વાતને આઠ વર્ષના વહાણા વાઈ ગયા. ડૉક્ટર ઓપરેશન થિયેટરમાંથી બહાર નીકળી કેન્ટીન તરફ જતા હતા ત્યાં જ એમ્બ્યુલન્સ આવી. એક લગભગ પાંત્રીસેક વર્ષની યુવતી એના પુત્રને લઈ હોસ્પિટલમાં આવી. તાબડતોબ પેશન્ટને ઓપરેશન થિયેટરમાં લઈ જવામાં આવ્યો, વોર્ડબોય સ્ટ્રેચર પર પેશન્ટને લઈ આવ્યા હતા. સાથે કોણ આવ્યું છે એની પરવા કર્યા વિના ડૉક્ટર કિશોર ઓપરેશનની તૈયારી કરવા લાગ્યા. છોકરાના હાર્ટનો વાલ્વ કેલ્સીફાઈડ થઈ ગયો હતો. છોકરો શ્વાસ લઈ શકતો ન હતો. તાબડતોબ કાર્ડિયોગ્રામ અને બ્લડ ટેસ્ટ અને ઓપરેશનની તૈયારી ચાલી. ત્રણ કલાક ઓપરેશન ચાલ્યું. ડૉક્ટરે એનો વાલ્વ રીપ્લેસ કરી દીધો. હાથ - પેશન્ટ બચી ગયો. કોમ્પ્લીકેટેડ ઓપરેશન સફળતાપૂર્વક પાર પાડ્યાનો આનંદ હતો. ડૉક્ટર થિયેટરની બહાર નીકળ્યા - સામે ભાવના ઊભી હતી - ચિંતાતુર ચહેરો - આંખ રડી રડીને લાલઘૂમ - એનાથી બોલાઈ ગયું

- ડૉક્ટર આપણો દિકરો સલામત છે ને! ડૉક્ટર વિચારમાં પડી ગયા - આપણો દીકરો સલામત છે ને! ડૉક્ટર વિચારમાં પડી ગયા - આપણો દીકરો? મારે વળી ક્યારે દીકરો હતો? ભાવના કન્સલ્ટીંગ રૂમમાં આવી, ડૉક્ટર સામે ખુરશી પર બેઠી, ખૂબ રડી. ડૉક્ટરે એને રડી લેવા દીધી. પાણીનો ગ્લાસ આપ્યો. ભાવનાએ ખુલાસો કર્યો કે પોતે ઘર છોડીને ગઈ ત્યારે એના પેટમાં બે મહિનાનો ગર્ભ હતો. એને પછી ખબર પડી. પણ સ્વમાનના ખોટા ખ્યાલથી એનો અહં પ્રબળ બન્યો હતો. એને ડૉક્ટરને જણાવવાનું યોગ્ય લાગ્યું નહીં. પોતાના બળ ઉપર મુસ્તાક રહી દીકરાને જન્મ આપ્યો, ઉછેરવા લાગી. નોકરી લીધી. દીકરો છ વર્ષનો થયો, પણ એનું શરીર વળતું નહીં. વારે વારે બ્લુ થઈ જતો. હાંફી જતો. ભાવનાએ સીરીયસલી લીધું નહીં. બે દિવસ પહેલાં દીકરો રમતના મેદાન ઉપર હતો. અચાનક બેભાન થઈ ગયો. એમ્બ્યુલન્સ બોલાવવામાં આવી. દીકરાના જીવન મરણનો પ્રશ્ન હતો. અત્યારે અહંને બાજુએ મૂકી દેવો પડે. એણે એમ્બ્યુલન્સ ડૉ. કિશોરની હોસ્પિટલ પર લેવડાવી. હજુ એ ડૉક્ટરને મળે એ પહેલાં તો દીકરો ઓપરેશન થિયેટરમાં પહોંચી ગયો હતો અને ડૉક્ટર ઓપરેશનની ધમાલમાં લાગી ગયા. ત્રણ કલાક વીતાવવા એને મન ત્રણ ભવ જેવા લાગ્યાં.

ભાવનાની અહંની દિવાલ કડડભૂસ તૂટી પડી. એ કિશોરને વળગી પડી. આજે એનો દીકરો સહી સલામત હતો એક કુશળ ડૉક્ટરના શરણમાં, આજે ભાવનાને પોતાની ભૂલ સમજાઈ. મારા જેવી કેટલીયે મા પોતાના દીકરાને લઈ અહીં આવતી હશે. દરેક પેશન્ટના સગા કોઈ બિમાર હોય ત્યારે ડૉક્ટરને ભગવાન સ્વરૂપે જ જુએ.

ભાવનાના દીકરાની જિંદગી બચી, સાથે સાથે ભાવના-કિશોરનું લગ્નજીવન પુનર્જીવન પામ્યું. ડૉક્ટર કિશોરનો સ્વભાવ સરળ, સહજ, મમતાળુ હતો જ. એણે એક પણ પ્રશ્ન ભાવનાને કર્યો નથી. સ્થિતપ્રજ્ઞ ભાવથી મા-દીકરાને અપનાવી લીધા.

ઐસી તૈસી

વાણિયાની જાત મૂળથી જ સાહસિક અને વેપાર વાણિજ્યમાં કુશળ. કચ્છ, કાઠિયાવાડથી ત્રણસો, ચારસો વર્ષ પહેલાં વેપાર ધંધાર્થે સાહસ ખેડીને દેશ-પરદેશ જતા. આફ્રિકા, રંગુન, જાવા, સુમાત્રા, બસરા વગેરે દેશોમાં જર જવેરાત, મરી મસાલા, કાપડ વગેરે માલ સામાન વહાણોમાં ભરી ભરી દરિયાઈ ખેપ ખેડતા. અને દેશવિદેશથી અઢળક સમૃદ્ધિ તાણી લાવતા. એ જમાનામાં સ્ત્રીઓ ઘરે રહેતી, પરિવારને સંભાળતી.

જાવે જે કોઈ નર ગયો, નાવે મંદિર માય

એક વાર પાછો ફર્યો, પરિયા પરિયા ખાય.

કોઈ વાર કોઈ વેપારીના બારે વહાણ ડૂબી જાય, માણસ ડૂબી જાય, અને કમાઈને આવે, ચાર પાંચ પેઢી ખાય એટલું. સાહસ એના લોહીમાં છે. મુંબઈમાં સાત આઠ પેઢીથી કચ્છીઓ, કાઠિયાવાડીઓ આવીને વસ્યા છે. વાણિયો નોકરી કરી અનુભવ લે. દોરી લોટો લઈ મુંબઈ આવે. કોઈની પેઢીના પગથિયે સૂઈ રહે, દલાલી કરે, પછી પોતાનો ધંધો કરે. આપણી નજર સમક્ષ આવા દાખલાઓ મોજુદ છે. મફતલાલ, ધીરુભાઈ અંબાણી વગેરેના. ભાટિયાઓ, કપોળ, જેવી જ્ઞાતિના શ્રેષ્ઠીઓ ધંધાર્થી કુનેડથી ખૂબ કમાયા. વતનમાં સ્કૂલો, કોલેજો, હોસ્પિટલો માટે દાન કર્યા, અને કર્મભૂમિ મુંબઈમાં પણ એમની સખાવતોથી અનેક સેવા ભાવી સંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં આવી.

પંડ રળે, પેટ ભરાય. વ્યાપારે વસતે લક્ષ્મી. શાસ્ત્રમાં એટલે નોકરીને કનિષ્ઠ ગણી છે. વ્યાપાર ધંધાને ઉત્તમ ગણ્યા છે. સમૃદ્ધિનું મૂળ વ્યાપારમાં - વાણિયા કોમની નસનસમાં વ્યાપાર છે.

નાજુક નારને નાકમાં મોતી

પિયુ પરદેશ ને વાટડી જોતી. એ ઐંધાણીએ નાગરવાડા.

વ્યાપાર કરવા માટે સાહસ ખેડવું પડે. પરાક્રમી બનવું પડે. જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત. ગુજરાતી પ્રજા જેટલી પરાક્રમી પ્રજા બીજી કોઈ નહીં હોય. દુનિયાનો કોઈ દેશ એવો નહીં હોય કે જ્યાં ગુજરાતીઓ વસ્યા નથી. અમેરિકામાં તો પટેલ કોમે ડંકો વગાડી દીધો છે. ઓસ્ટ્રેલિયામાં ગુજરાતીઓ વસ્યા છે. પરિશ્રમી પ્રકૃતિ, કરકસર કરી, બચાવીને એસ્ટેટો ઊભી કરવી એ એમની આર્થિક સધ્ધરતાનો માપદંડ છે. એન્ટવર્પ વગેરે તો ગુજરાતી હીરા ઉદ્યોગપતિઓ માટે સુરત જેવા સ્થળ બની ગયા છે. જ્યાં જ્યાં ગુજરાતીઓ વસ્યા છે ત્યાં ત્યાં એમના મંડળો રચાયા છે. ધર્મની આરાધના સાધના તેઓ ભૂલ્યા નથી. મંદિરો બાંધ્યા છે. બે પેઢીથી અમેરિકા, એન્ટવર્પના વસવાટ પછી પણ હજુ વેજીટેરિયન રહ્યા છે. આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિના રક્ષક બની રહ્યા છે.

મુંબઈ શહેરનો વિસ્તાર ગુજરાતીઓ, ખાસ કરીને કચ્છી, કાઠિયાવાડીઓએ કર્યો કહેવાય. મુંબઈ, સુરત જેવા બંદરોનો વિકાસ થયો, હવાઈ મથક, રેલ્વે જંકશનો થયા. કહે છે મુંબઈની કમાણી મુંબઈમાં સમાણી. અહીં રોજી રોટી મળી જ રહે, આ બંદર જે આવે એને સમાવી લે એવી ઉદાર અહીંની ભૂમિ છે. જ્યાં મોંઘવારી વધુ હોય ત્યાં જ વધુ પરિશ્રમ કરવો પડે, ટકી રહેવા માટે, વધુ પરિશ્રમ મહાલક્ષ્મીને તાણી લાવે. સોંઘવારી હોય ત્યાં સમૃદ્ધિ ન હોય.

વ્યાપારીઓની નજર દીર્ઘદૃષ્ટિવાળી હોય, ધંધાનો વિશેષ વ્યાપ ક્યાં થઈ શકે? ઇંગ્લેંડની માંચેસ્ટરની જેવી મીલો- કપાસનો ધંધો અમદાવાદમાં ખીલવ્યો. અમદાવાદને ગુજરાતનું માંચેસ્ટર બનાવ્યું. મુંબઈમાં તો સબ ધંધેકી બલિહારી. બે પેઢીએ તો બધા તરી ગયા. બેંગલોર આજે કોમ્પ્યુટરનું હબ બની ગયું છે. ભારતીય એન્જનીયરો, ડૉક્ટરો, કોમ્પ્યુટર માસ્ટરો વિશ્વભરમાં નામના કાઢી રહ્યા છે. ગુજરાતી પ્રજા જ્યાં જ્યાં લાભ દેખાય, ધંધાના વિકાસની શક્યતા દેખાય, સ્થળાંતર કરતા જ રહે. દૂધમાંથી દહીં જામતું જાય, રૂપાંતર થતું જાય. તેમ વેપારીઓની પેઢીઓ જામતી ગઈ. આ પેઢીઓ જાતવંત, નામવંત બનતી ગઈ. ફક્ત પૈસા કમાઈ જાણ્યા

નથી, વાપરી જાણ્યા છે. માતૃભૂમિને ભૂલ્યા નથી. માજો કચ્છ, આપણું કાઠિયાવાડ ભૂલ્યા નથી. પેઢીની આબરૂ પણ જાળવવા ગમે તેટલી કુરબાની આપશે પણ કોઈ વાણિયા દેવાળું કાઢશે નહીં. જાત ગીરવે મૂકીને પણ પેઢીની શાખ જાળવી રાખશે. પૈસા સાચવવા માટે તિજોરી છે તેમ પેઢીની આબરૂ જાળવવા ખુમારી અને ખુદારીની તિજોરી વસાવવી પડે.

એ જમાનામાં સ્ત્રીઓ નાની ઉંમરમાં જ સૂવારોગ કે ક્ષયરોગને કારણે મરી જતી. કાચી વયમાં માતા બને, ઉપરા ઉપરી સુવાવડો થાય, શરીર કંતાતું જાય. સ્ત્રીના જીવનનું જાણે એક જ ધ્યેય હતું. પરિવારને પતિને સંતતિનું સુખ આપવું. સ્ત્રીઓ માટે વૈધવ્ય, ખૂણો પાળવાનું ફરજિયાત હતું. આધેડ વયનો પુરુષ ફરી ફરી સગીર વયની કન્યાને પરણાતો. ડોસો કુંવારો ન રહેવો જોઈએ. સ્ત્રી પુરુષની વય વચ્ચે બમણો ફરક રહેતો. પુરુષ બહાર ફરે, ભણીને ડૉક્ટર થાય, બેરીસ્ટર થાય પણ એની પત્ની ગૃહિણી બની રહેતી. એક કવિએ આવા કજોડા વિશે લખ્યું હતું કે ભાઈ રમે ભૂગોળ ખગોળમાં અને બાઈનું ચિત્ત ઘરકામમાં. પછી તો એક કહેવત બની ગઈ ચોથીવારની જ ઘર માંડે. ચોક પૂરે. બે લગ્ન ભંગ થયા પછી ત્રીજી વખત પુરુષ ઝાડ સાથે ફેરા ફરતો. આગલી પાછલીના, સાવકા છોકરા, પરિણામે કુટુંબ કલહ મંડાતો. ક્યારેક પહેલીને સંતાન ન થાય તો છતી બેરીએ બીજા લગ્ન સંતાન માટે કરાતા. પરિણામે સ્ત્રીને માથે શોક્યનું દુઃખ લખાતું. પતિ મોટે ભાગે પરદેશ ખેડતો - એ જમાનામાં પત્નીને સાથે ફેરવવાનો રિવાજ ન હતો. સ્ત્રીના અરમાનોનું શું? પોતાની ઉંમરથી મોટા, બાપ જેવડી ઉંમરના પુરુષ સાથે પરણવું પડતું. આ બધા દુઃખના પાર ન હતા. સ્ત્રી વિધવા થાય. અંદરને અંદર બળબળ થાય. પરિવાર વિધવાને અપશુકનિયાળ ગણી એને દૂર ને દૂર રાખતા. નીરસ અને ત્રાસદાયી જીવન જીવવું પડતું. મોટો પરિવાર, કુટુંબ - કલેશની હેયા હોળીમાં શેકાયા કરતા. સ્ત્રી - વિધવા હોય પણ એની યુવાન વયના અરમાનોનું શું? ક્યાંક મન લપટાઈ જાય. સ્ત્રીને કલંકિત કરી બદનામ કરાતી. પતિ સુખ ન હોય, તો શું વિધવાને જીવનભર સુખનું સ્વપ્ન જોવાનો અધિકાર જ નહીં. જેનું સુખ મોટું તેનું દુઃખ પણ મોટું.

માબાપ ન્યાત, ન્યાતના મોટા ખોરડા સાથે સંબંધ જોડવામાં ગૌરવ અનુભવતા. ઓથ મળી જાય. પણ મોટા પરિવારમાં વારસાના ઝઘડાઓ ચાલતા હોય, અચાનક ધંધો ખોરવાઈ જાય. વહુએ વગોવ્યા મોટા ખોરડા રે લોલ. મોટા ખોરડાની આબરૂ જાળવવા વ્યક્તિનો ભોગ લેવાઈ જતો. સંતાનો વંઠી જતા. પૈસો પુષ્કળ હતો, માબાપ ધાર્મિક વૃત્તિના, મરજાદ પાળે, કડક નિયમો હતા. અને ધર્મને નામે ખોટા રીત રિવાજ, પાળવાનો આગ્રહ રખાતો. પરિણામે શ્રીમંતાઈના દુષણો પેસી જતા. અતૃપ્ત અને અસંતુષ્ટ સ્ત્રીઓ પતિ પરાયણ થવા કરતાં ગુરુ પરાયણ થઈ જતા. સ્ત્રીઓ પાસે પરાકાષ્ટાએ પહોંચી જાય એવા સમર્પણની આશા રખાતી. આવી હતી જનસમાજની હાલત. એ જમાનામાં ગાંધીજીએ સ્ત્રી શિક્ષણની જરૂરત સમજાવી. સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં અનેક સ્ત્રીઓએ ભાગ લીધો. પોતાના દાગીના સમર્પિત કરી દીધા દેશ માટે. આબોહવા બદલાઈ ગઈ. મોટી મોટી પેઢીઓની આંટ ઘટી ગઈ. છતાં યે અમુક પેઢીઓએ પોતાની આબરૂ જાળવી રાખી અને સમાજ કલ્યાણમાં અમૂલ્ય ફાળો આપ્યો. કસ્તુરભાઈ લાલભાઈની પેઢી, સુમતી મોરારજી જેવી વિચક્ષણ બુદ્ધિશાળી બહેને સિંધિયા શીર્ષાંગ કંપનીની શાન જાળવી. ગાંધીજીએ સહકાર આપ્યો.

આજે ઉચ્ચ વર્ગમાં, સ્ત્રીઓ શિક્ષિત બની છે, પગભર બની છે. અંધશ્રદ્ધા કે કૂર રીત રિવાજોના બંધનો તૂટ્યા છે. વાણિયાની ન્યાત ઊંચી, એવી માનસિકતા બદલાવા લાગી છે. ઘરના, બાપદાદાના ધંધામાં સંતાનો પલોટાતા નથી. શિક્ષણ સાથે જ્ઞાન વધ્યું છે. તગડા પેકેજ મળી જાય. મહેનત કરવી નથી. વાઈટ કોલર જોબનો મહિમા વધ્યો છે. જો કે અંતર્ગત ગામડાઓમાં તો હજુ જૂના રીતારિવાજો, સ્ત્રી શોષણ હજુ ચાલુ જ છે. પણ વાતાવરણ સુધરવા લાગ્યું છે. સમાનતાનો સમય કુંકાવા લાગ્યો છે. ન્યાતના બંધનો રહ્યા નથી. ભૌતિકવાદને રવાડે ચડી પ્રજા ખોખલી બની ચાલી છે. પેઢીની આબરૂ કી એસી તૈસી.

અજબ ગજબ

નાની મારી આંખ, એ જોતી કાંક કાંક
એ તો કેવી, અજબ જેવી વાત છે.

આખા શરીરમાં આંખ કેવડી? છતાં જીવનનું સર્વસ્વ એ નાનકડી આંખ છે. કેવી અજબ જેવી વાત છે. આ દુનિયામાં કેટકેટલી અજબ વાતો જોવા મળે છે? આ સૃષ્ટિને પાર કોઈ પામી શક્યું છે? આ સમગ્ર બ્રહ્માંડના સ્વરૂપ વિશે વિચારીએ, અજબ ગજબની છે આ દુનિયા?

અમારા આંગણમાં થોડા ઘઉં વેરાઈ ગયા. થોડું થોડું પાણી પડતું રહ્યું હશે. એ દાણામાં અંકુર ફૂટ્યા, કૂણાં કૂણાં. ધરતી ફાડી માટીમાંથી એ ઉપર ઊઠ્યા, જવારા ઊગ્યા. અમે તો વિસ્મયપૂર્વક જોઈ જ રહ્યા. ખેડૂત અનાજના દાણાં વાવે, વરસાદ પડે, ખાતર પાણી મળે, થોડા દિવસમાં ખેતર ડુંડાથી લચી પડે. એક એક દાણામાંથી એક એક ડૂંડૂં, એક એક ડુંડામાંથી સેંકડો દાણા. ધરતી અનેકગણું પાછું વાળી દે. આંખો વાવ્યો, તેના ઉપર કેરી બેઠી, ગુલાબ મોગરાના રોપા વાવ્યા, સુંદર, સુગંધી ફૂલો ખીલ્યા. ફૂલોના રંગો અલગ અલગ, સુગંધ અલગ અલગ. મા દીકરાનું માથું સૂંઘે, એની વહાલની સુગંધ બધાથી ઉત્કૃષ્ટ. એક નાનું એવું બીજ, વટવૃક્ષ થઈ વિસ્તરે, એ કેવી અજબ ગજબની લીલા કહેવાય.

સવારે વહેલા ઊઠીએ, બારી બારણાં ખુલ્લા મૂકી દઈએ, કેવી ઠંડી હવાની લહેરખી પ્રસરી જાય, મન બાગ બાગ થઈ જાય. પક્ષીઓનો મધુર કલરવ અને ઊગતા સૂર્યની લાલીમા, એક અજબગજબનું દૃશ્ય ખડું થઈ જાય. શરીરમાં વધઘટ થાય, પણ આંખ તો એવડી ને એવડી જ રહે. એ એનું કર્તવ્ય બજાવ્યા જ કરે. જો કે આંખ તો જે જુએ છે તેનું આંખમાં પ્રતિબિંબ પડે, પણ જોવા જોવાની નજરિયામાં ફરક આવી જાય. જે જોયું એનું અર્થઘટન સૌ પોતપોતાની રીતે કરે. આંખ સામે

અંધારા આવે, આંખ સામે અજવાળાં આવે. અંધારાની સામે પ્રકાશ આદિકાળથી ઝઝૂમે છે. અંધારા અજવાળાનું આ શાંત યુદ્ધ સનાતન કાળથી ચાલ્યું આવે છે. સમય એનો સાક્ષી છે.

પવનની લહેરખી સુગંધ ફેલાવે, એમાં પવન કે પદાર્થ કોણ મહત્વના? પુષ્પની પાંખડી પાંખડીમાં સુવાસનું સામ્રાજ્ય કોણ પ્રકટાવે છે? નાક દ્વારા એ સુગંધનો દરિયો શ્વાસમાં ભરાઈ જાય એ કેવી અજબગજબની વાત છે. આંખો દ્વારા ફૂલોનો વૈભવ માણીએ. પુષ્પ કેવું શાંત શાંત સ્મિત મલકાવ્યા કરે છે. પુષ્પોનો પરિચય એની સુગંધ, એનો રંગ, એનો આકાર, આત્મીયતા અર્પી જાય છે. પવનના પાલવમાં સૃષ્ટિ નહાય છે કે સૃષ્ટિનાં ખોળામાં પવન કીડા કરે છે! પવન નિરાકાર છે, પણ એ ઝાડ, છોડ, ડાળ ને હલાવી નાંખે છે, સજીવતા અર્પે છે.

પવન નિરાકાર, જળ નિરાકાર ઇશ્વર નિરાકાર છે તેમ જ. કારણ આ બધા ઇશ્વરીય નિર્માણ છે. આપણે આકાશમાં જીવનને શોધીએ છીએ. માણસને ઇશ્વરે આકાર આપ્યો. માણસે ઇશ્વરને આકાર આપી મૂર્તિ બનાવી. આંખના કેટકેટલા અગણિત ઉપકારો છે. શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને પોતાના મુખમાં યશોદા મૈયાને વિશ્વદર્શન કરાવ્યું. એ સાક્ષાત્કાર ભલે મુખ દ્વારા થયો પણ આંખે દર્શન કર્યું.

આંખો સે આંખોમ્ને ઇશારા હો ગયા. ઘણી વખત બોલવાની જરૂર પડતી નથી. આંખ દ્વારા, કહેવાનું તાત્પર્ય સમજાઈ જાય છે. ભાષા એ હૃદયના ભાવની અભિવ્યક્તિ છે, માની આંખમાંથી નીતરતું અમીઝરણ બાળકને પુષ્ટ બનાવે, ભાવ નીતરતું બનાવે.

લગે રહો

કહે છે એક માણસ કૂવો ખોદવા માંગતો હતો. ૯૯ હથોડા માર્યા, પાણીનું ટીપું દેખાયું નહીં. એ થાકી ગયો કંટાળી ગયો, એણે પ્રયત્ન છોડી દીધો. ત્યારપછી બીજો માણસ આવ્યો, એક જ હથોડો માર્યો અને પાણીનો જાણે પાતાળ કૂવો ફૂટી નીકળ્યો. માણસે કદી હિંમત હારવી નહીં. દાદાજી અમને કાયમ આ વાત કરતા. L.R. એમનો જીવન મંત્ર. એમના શર્ટ પર બકલ પર, ટુવાલ પર બધે L.R. અમને સમજાય જ નહીં. બધા પૂછીએ તો દાદાજી હસીને વાત ઉડાડી દે. એ તમને ન કહેવાય સીકેટ છે. દાદાજીની ૮૦મી વર્ષગાંઠ આવી. દાદાજીના દાંત પડી ગયા છે, બોખું મોઢું અને માથે સફેદ વાળ, દાદાજી ગૌરવવંતા, અનુભવ સમૃદ્ધ દેખાય. દાદાજી કાયમ રાત્રે પટારો ખોલે. પટારામાંથી ડાયરી કાઢે અને કંઈક ટપકાવે. દાદાજીના પટારાને તાળું નહીં પણ અમે કોઈ એમના પટારાને અડવાની હિંમત કરી શકીએ નહીં. દાદાજીનું નામ L.R. નહીં, દાદીનું નહીં. તો આ કોનું નામ હશે.

દાદાજીની વર્ષગાંઠને દિવસે એમને ભેટમાં શું આપવું? વિચાર કરતાં એવું લાગ્યું કે દાદાજી રોજ ડાયરી લખે છે, એક ડાયરી અને બોલપેન આપીએ. ડાયરી બોલપેન પર L.R. લખાવ્યું.

દાદાજીની બર્થ ડે નિમિત્તે સગાવહાલાને આમંત્રણ આપ્યું. દાદાજીની અતિ પસંદ વાનગીઓનું જ ભોજન રાખ્યું. લાપશી અને ભજ્યા. બધાએ ખૂબ પ્રેમથી આસ્વાદ માણ્યો. દાદાજીને પૂછ્યું તમે L.R.નું રહસ્ય સમજાવો. દાદાજી હસી પડ્યા, એમાં રહસ્ય જેવું કંઈ નથી. મારો જીવનમંત્ર છે ‘લગે રહો’ - Lage raho - કોઈ દિવસ થાકવું નહીં, હારવું નહીં. પુરુષાર્થ કરવામાં પાછી પાની કરવી નહીં. તો જ સફળતા પ્રાપ્ત થશે. એક માણસ નવો ધંધો શરૂ કરે. એકાદ વરસ તો establish થવામાં લાગી જ જાય. થોડી નિષ્ફળતા મળે,

થોડું નુકસાન થાય. નામના મેળવવા વાર લાગે. પછી એક વખત તમારા પ્રોડક્ટની ક્વોલીટીનું માર્કેટમાં નામ થઈ જાય, ઓર્ડર ઉપર ઓર્ડર મળવા લાગશે. પહેલાં વિશ્વસનીયતા દૃઢ કરવી પડે.

મા છોકરીને હાથમાં વેલણ પકડાવે, રોટલી પૂરી વાંકાયૂંકા વણાય. મા કહેશે લગે રહો, જેવું આવડે એવું કરો. કામ કામને શીખવે. નાના હતા, સાચકલ શીખવી હતી. પેડલ મારવામાં તકલીફ પડે, પડી જવાય, બેલેન્સ રહે નહીં પણ L.R. લગે રહો. ધીરે ધીરે બેલેન્સ કરતા આવડી જશે. પછી તો પગ ઓટોમેટીક પેડલ ચલાવ્યા કરે, વાતચીત કરતા જાઓ, કોઈ તકલીફ પડશે નહીં. જીવનમાં જેને જેને સફળતા મેળવવી છે, એણે આ જીવન મંત્ર અપનાવવો પડે. ક્રિકેટમાં તમારી ટીમ હારી રહી હોય, તો યે બધા બક અપ કરશે. લગે રહો, બોલશે. છોક છેલ્લા બોલે ફટકો મારીને પણ જીતી જવાશે. કીપ ઇટ અપ.

મારો નાનો ભાઈ, કિશોર ભણવામાં સાધારણ. ગણિતમાં તો માંડ દસ પંદર માર્ક મળે. મેટ્રીકમાં બે વખત નાપાસ થયો. મોટાભાઈએ કહી દીધું, પંદરમી વખતે પાસ થવાય તો યે ભલે, પણ મેટ્રીકમાં પાસ નહીં થાય ત્યાં સુધી તારે હોસ્ટેલમાં જ રહેવું પડશે. કિશોર પરિવાર પ્રેમી, નાનો એટલે સૌનો લાડકો. અમારા વિના હીજરાય પણ મોટા ભાઈનો Order હતો. પાસ થયા વિના છૂટકો ન હતો. અને એને L.R. લગે રહોનો મંત્ર ફળ્યો. એ પાસ થયો. કોલેજ જવાના દરવાજા ખૂલી ગયા. આમીરખાનનું ‘લગાન’ પીકચર યાદ છે. એમાં પણ આ જ જીવનમંત્ર અપાયો છે. ‘લગે રહો’

આઝાદીની અહિંસક લડાઈ લાંબી ચાલી. ગાંધીજી વગેરેનો જીવનમંત્ર હતો ‘લગે રહો’ ઇન્ફોસીસ અંબાણી. અમીતાભ બચ્ચન - નરેન્દ્ર મોદી - લગે રહો. તો જ જીવનસંઘર્ષ ખેડી સફળતાને વર્યા. ઊપના થયા. નિવૃત્ત થઈ લમણે હાથ દઈ બેસી જવાને બદલે લગે રહો - પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખો. કરતા જાળ કરોળિયો, ભોંય પડી પછડાય. કરોળિયો પડે આખડે, પ્રયત્નો છોડતો નથી. ‘લગે રહો’.

પ્રલોભન

વસંતભાઈ વીણાબેનને એક માત્ર દીકરો વૈભવ, એકના એક દીકરાને લાડકોડ લડાવવાની હોશ કોને ન હોય? સૌ પોતપોતાના ગજાસંપત સંતાનોની ઇચ્છા પૂરી કરવા ચાહે, પ્રયાસ કરે. દીકરો નાનો હોય, જે પહેરાવીએ પહેરે, જે ખવરાવીએ ખાય. માબાપનો ખોળો ન છોડે. દસ બાર વર્ષનો થાય, સ્કૂલના અન્ય વિદ્યાર્થીઓ સાથે હળેભળે, એમાં કોઈ શ્રીમંતના નબીરા હોય, એમની જીવનની રહેણીકરણી હાઈ-ફાઈ હોય. બાળમનને તો બધું જ સરસ સરસ ગમે. આપણને પણ ગમે. જગતના સર્વશ્રેષ્ઠ સુખ ઉપલબ્ધ થાય એવી મનોકામના સૌને હોય. પણ જેના ભાગ્યમાં જે લખાયેલું હોય તે જ મળે. એક જ ગુરુના બે વિદ્યાર્થી, શ્રી કૃષ્ણ અને સુદામા. એક રાજાધિરાજ, બીજો અર્કિયન બ્રાહ્મણ. ગુરુ દ્રોણાચાર્ય પાસે સંતાનને દૂધ પાવા માટે સગવડ ન હતી.

કોલેજમાં છોકરાઓ ફૂલફટાક થઈ ફરે. આંખે ગોગલ્સ, હાથમાં ટ્રાન્ઝીસ્ટર (એક દાયકા પહેલાં) હવે મોબાઇલ. મોબાઇલ પણ રૂપિયા ૨૫૦૦થી માંડી ૨૫ થી ૪૦ હજાર સુધીના આવે. આઈ ફોન, આઈ પેડ. બાઇક, મોપેડ - ગાડી - બીજાનું જોઈ જોઈ વૈભવની આંખ ચકાચોંધ થઈ જાય. મા પાસે પાવડર લગાડવાના પૈસા ન હોય. બાપના બુટનું તળિયું ફાટી ગયું હોય, દીકરાને મોંઘા શૉપુ, સ્પ્રે, મોબાઇલ ક્યાંથી અપાવી શકે? માંડ માંડ ટ્યુશન ક્લાસની ફી ભરી શકાતી હોય.

દીકરા વૈભવની માંગણીઓ દિવસે દિવસે વધતી જાય, નાદાન છે. માંગણીને બદલે ત્રાગાં કરતો થઈ ગયો. બસ અપાવો એટલે અપાવો. કાલથી ઘરમાં જમવાનું બંધ. કોલેજ જવાનું બંધ. ગુસ્સામાં માબાપ સામે જબરદસ્તી કરતો થઈ ગયો. વીણાબેનની આંખમાં આંસુ અને

ચહેરા પર વિષાદ. વીણાબેન પટાવે, થોડો ટાઇમ આપ, પપ્પાને સમજાવી જોઈશ. દીકરાને વચન આપ્યું હતું કે પરીક્ષામાં પાસ થઈશ, મોપેડ અપાવી દઈશ. સારી કોલેજમાં એડમીશન લેવું હોય તો ડોનેશન આપવું પડે. વૈભવ પાસ તો થયો હતો પણ માર્ક્સ ઓછા પડ્યા. કોલેજમાં એડમીશન લેવા પૈસા ભરવા હોય તો મોપેડની જોગવાઈ ક્યાંથી થઈ શકે? દીકરો જીદે ચડ્યો. પણ કરવું શું? દીકરો ધમકી આપે. વીણાબેન જાણે છે કે દીકરો એના બાપ જેવો જીદી છે. વસંતભાઈએ વીણાબેનને ઠપકો આપ્યો કે તારે પ્રોમીસ આપતા પહેલાં વિચારવું જોઈતું હતું. મારી પાસે સગવડ હોય તો હું શા માટે ન અપાવું? આપણે એના માટે આટઆટલું મરી મરીને કરીએ અને એ શાહજાદાને માબાપની પરિસ્થિતિનો જરા પણ ખ્યાલ નથી આવતો?

દીકરાને કોલેજમાં જઈ વટ પાડવો છે. પણ બાપની કમરે વળ આવી જાય છે તેનું શું? વૈભવ માનતો થઈ જાય કે મિત્રો કરે એવું બધું મારે કરવું, એમની પાસે હોય એ બધું મારી પાસે હોવું જોઈએ. દીકરાને મજા કરવી છે. બાપને સજા થઈ રહી છે એનું શું?

દીકરાને ઇંગ્લીશ મીડિયમની સ્કૂલમાં મૂક્યો, ખીસાને પરવડતું નથી છતાં યે દેખાદેખીથી, દીકરો દેખાદેખીથી ખર્ચો માંગે, પરવડતું નથી. માબાપ બિચારા શું કરે? આર્થિક અનુકૂલન થઈ શકતું નથી. કોનો વાંક? દીકરાનો કે મા બાપનો! ટેલીવીઝન, મોબાઇલ, સતત જોરશોરથી વસ્તુઓની જાહેરખબરનો ધોધમાર મારો વરસતો હોય, હેડ એન્ડ શોલ્ડરનો શેમ્પુ જોઈએ, નાઇકના શુઝ જોઈએ, એપલનો આઇફોન જોઈએ. દરેક પ્રોડક્ટને હેમરીંગ કરી કરી મગજમાં ઘૂસાડી દેવામાં આવે. કાચી સમજના, નાદાન બચ્ચા મનમાં ને મનમા મફતના સપના ખરીદ્યા કરે. કીમ લગાવો, અઠવાડિયામાં ગોરા બનાવી દેશે, કોઈ છોકરી ઇમ્પ્રેસ થઈ જશે. યુવાન યુવતીઓ ખોટા માર્ગે દોરવાઈ જાય. એ લોકો સમજી શકતા નથી કે કીમ લગાડવાથી કાગડો હંસ બની શકે નહીં. જરા તરા નિખાર આવે, અસલ કુદરતી રંગ કોઈ બદલી શકે નહીં. ખોટા પ્રલોભનો, ઉચિત ન હોય એવું પ્રોત્સાહન પરિણામ

નાદાની.

આમાં ખરી રીતે જવાબદાર આપણે માબાપ છીએ. સંતાનોને હંમેશા સત્ય વસ્તુથી માહિતગાર રાખવા, પાસે બેસાડી પ્રેમથી સમજાવવા પડે. બાળક સારું બને, સત્યવાદી બને, નૈતિક બને એ માટે ભક્ત પ્રલ્લાદ, ધ્રુવની વાતો કરાય. આ વસ્તુ અપાવીશ એવા ખોટા પ્રલોભનો ન અપાય. ભલાઈ કરવાથી કોઈની દુઆ મળે, કોઈના પગ દાબી દીધા, માથું દાબી દીધું કે દવા લાવી આપી, એનો બદલો રૂપિયા, આના પાછમાં ન મંડાય. મા કદી પોતાના દૂધની કિંમત માંગતી નથી. માબાપના પ્રેમની, ભાઈ બહેનના સ્નેહની કિંમત ક્યારેય પૈસામાં આંકી શકાય નહીં.

સંતાનોને સમજાવી લેવાની જવાબદારી આપણી છે. આપણી આર્થિક પરિસ્થિતિનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ તેમને હોવો જરૂરી છે. મિત્ર સમાન વર્તણૂંક કરવાથી તેઓ આપણી વાત માન્ય રાખશે. ક્યારેક મા માંદી હોય, અસ્વસ્થ હોય, દીકરાને કહી શકે, બેટા તું આજે મને ચા બનાવીને પીવડાવ. એને એની જવાબદારીનું ભાન કરાવવું બહુ જરૂરી છે.

કરુણા

ઈશ્વર અવતાર ધારણ કરે તો યે માનવ શરીરે જન્મ લેવો પડે. દેહના બધા જ ગુણધર્મો - જન્મ-જરા-મૃત્યુ એને લાગુ પડે જ. કૃષ્ણ એટલે નૃત્ય કરતા, ઉત્સવપ્રિય, વાંસળી વગાડતા કૃષ્ણ સદા આનંદી જ કલ્પનામાં ધારી લીધા છે. પણ નિયતિ જ એવી છે કે પીડાની ઠાંસ દુઃખદાયી હોય. જે દેખાડી ન શકાય. અનુભવે તે જ જાણે. છેલ્લા તબક્કામાં યાદવકુળના રાજા એકલતાથી પીડાયા હશે. પુત્રવત્ માન્યા એવા શિષ્યો અંતેવાસીઓ યાદવોના ગેરવર્તનથી કેટલા દુઃખી થયા હશે. પોતાના લોકો સાથે કુરુક્ષેત્ર, યાદવારથળી. આખું જગત જેને પૂજે છે તેને તેના ઘરના લોકો જ અવગણે ત્યારે પોતાની મહત્તા ઘટી જતી દેખાય. ઉદાસીનતા વધતી જાય. શ્રીકૃષ્ણનો મહિમા - મહિ એટલે દહીં એને વલોવીને એમાંથી જે નીકળે તે મહિમા. જીવનનું માખણ. જીવનનો સાર. મહી એટલે ભીતર - અંદર છેક ઊંડે. દુનિયાની નજરમાં સફળ ગણાતા લોકો, પ્રતિષ્ઠિત પૂરવાર થયેલા લોકોની જિંદગીમાં ઉદાસી, ખાલીપો, અધૂરપ રહી જતી હોય છે.

શંકર ભગવાન, સતીનું મૃત્યુ, ગણેશનું શિર છેદન, ગરલનું ગળવું કેટલું દુઃખદાયક હશે? રામનાં પિતાનું મૃત્યુ, વનવાસ, સીતા ત્યાગ-કેટલું દુઃખ પચાવ્યું? કૃષ્ણે મા યશોદા, ગોકુળ છોડવું, રાધા વિના જીવવું કેવું હશે? ગાંધીજી દીવા તળે અંધારું હરિલાલ - કોંગ્રેસી નેતાઓનું આઝાદી પછીનું વલણ. દેશના ટુકડા. ગાદી પર બેસનારાને કેટલા કંટક ડંખતા હશે? સમજદાર માણસનું મૌન સમાજને માટે નુકસાનકારક. પરાયા ઠીક પોતાના જ્યારે કાપે - કેવી કરુણા?

જગતન ક્રમ છે, લોહું લોઢાને કાપે. આપણા જ આપણને સૌથી વિશેષ દુઃખ આપે ભગવાનને જો આટલા દુઃખ વેઠવા પડ્યા તો પછી આપણે માનવ દુઃખથી શા માટે ગભરાવાનું?

